

หมวด 2

การบังคับใช้กฎหมายอาญาโดยกระบวนการยุติธรรมในประเทศไทย

บทที่ 1

วิวัฒนาการของการบังคับใช้กฎหมายอาญาในประเทศไทย

การที่จะศึกษาค้นคว้าถึงกระบวนการบังคับใช้กฎหมายในประเทศไทยในปัจจุบันย่อมเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงวิวัฒนาการความเป็นมาของระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของไทยในประวัติศาสตร์เสียก่อน ทั้งนี้ เพื่อจะได้ทราบถึงปรัชญาหรือทฤษฎีต่าง ๆ อันเป็นภูมิหลังของแนวความคิดในการบังคับใช้กฎหมายในแต่ละสมัย

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วในบทที่ 1 ว่าด้วยประวัติวิวัฒนาการของการบังคับใช้กฎหมายของต่างประเทศว่า หลักฐานเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายในสมัยดึกดำบรรพ์มักจะหาหลักฐานทางโบราณคดีหรือมนุษยศาสตร์ได้น้อยมาก จึงต้องอาศัยการคาดคะเนจากการตีความของบรรดานักปราชญ์ในสาขาต่าง ๆ ประกอบกัน การศึกษาประวัติวิวัฒนาการของประเทศไทยในเรื่องนี้ก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน แม้กระทั่งเหตุการณ์ต่าง ๆ ในระยะ 60-70 ปีมานี้ก็ตาม ก็ยังหาหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรได้ยากมาก เพราะปรากฏว่าถูกทำลายเสียมากทั้งจากการกระทำของมนุษย์ (โดยเฉพาะชาวพม่า) และจากธรรมชาติ (โดยเฉพาะปลวกและแมลงนานาชนิด) แต่ก็ยังคงมีหลักฐานจารึกต่าง ๆ ที่ช่วยในการศึกษาวิจัยเป็นอย่างมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้อารยธรรมและความคิดทางกฎหมายแบบตะวันตกจะเข้ามามีอิทธิพลต่อการพัฒนาการปกครองแบบกฎหมายและการยุติธรรมในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ก็ตาม ประเทศไทยก็ได้มีการพัฒนาทางด้านกฎหมายและการยุติธรรมของตนเองมาตั้งแต่สมัยโบราณกาลแล้ว

1. สมัยโบราณ

ก่อนสมัยที่ไทยจะได้อาณาจักรล้านนาเจ้าพระยาเป็นกษัตริย์แล้ว เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกฎหมายของไทยยังรู้ได้ไม่ชัดเจน แต่มีเหตุผลที่มาสันนิษฐานได้ว่าไทยได้เคยมีกฎหมายที่เจริญและมีระเบียบต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งมีความเหมาะสมกับคนแล้ว เมื่อราว พ.ศ. 1300 ไทยได้ตั้งอาณาจักรที่มีกำลังเข้มแข็ง อาณาจักรหนึ่งชื่อ น่านเจ้า อันตั้งอยู่ในดินแดน ซึ่งในปัจจุบันนี้เป็นที่ตั้งของมณฑลยูนนานแห่งประเทศจีน และนับว่าเป็นอาณาจักรที่มีการจัดรูปแบบการปกครองได้อย่างสมบูรณ์ยิ่งในสมัยนั้น (a highly organized state) อาณาจักรน่านเจ้านี้ได้แบ่งออกเป็นสิบสองแคว้นเรียกว่า สิบสองจุไทย และปกครองโดยกรมการเมืองหรือคณะผู้บริหาร (cabinet ministers), อุปราช, มหาศาลเสกหลวง (court chamberlains), ผู้รักษาความสงบทั่วไปและอาณาจักร (generals and granary - keepers) ภายใต้การบังคับบัญชาของพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนการปกครองในแต่ละท้องถิ่นนั้น ผู้อาศัยในท้องถิ่นแต่ละแห่งก็จะเลือกตั้งหัวหน้าท้องถิ่น (the village head-man) ขึ้นมารับผิดชอบในการดูแลและรักษาความสงบเรียบร้อย ในท้องถิ่นนั้น โดยหัวหน้าท้องถิ่นจะมีอำนาจในการจัดระเบียบภายใน (local affairs) และการรักษาความสงบเรียบร้อย (police power) ซึ่งในบางครั้งรวมทั้งอำนาจทางตุลาการ (judicial power) ซึ่งจะวินิจฉัยกรณีพิพาทตามประเพณีแต่ละสมัย ส่วนพระเจ้าแผ่นดินนั้นก็จะทรงทำหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาป้องกันประเทศหรือการสงคราม (war fare) และการรักษาความสงบเรียบร้อยในเมืองหลวง¹ สำหรับกฎหมายที่ใช้บังคับในสมัยน่านเจ้านี้ หากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรมาพิสูจน์ได้ยากมาก (ประวัติศาสตร์อาณาจักรน่านเจ้านี้ มักจะพบในบันทึกจดหมายเหตุของจีน) แต่จากการที่อาณาจักรน่านเจ้านี้

¹ Furachai Piumsomboon, Ph.D., The evolution of Thai Law Enforcement, the School of Public Administration; The National Institute of Development Administration; 1982, P. 2-3

มีพลังอำนาจเข้มแข็งและรักษาอิสรภาพอยู่ได้เป็นเวลานาน จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายและระเบียบแบบแผนใช้บังคับ กฎหมายในสมัยชุมชนบุพกาลเข้าใจว่า อยู่ในรูปของกฎหมายจารีตประเพณี อันเป็นข้อบังคับที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความเคยชินของชุมชน และได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งนี้ โดยจะประกาศตามความประสงค์ของประมุข ให้สมาชิกในชุมชนนั้น ไครู้ถึงกฎหรือระเบียบข้อบังคับของชุมชนนั้นโดยทั่วถึงกัน

เมื่อไทยได้เริ่มละทิ้งภูมิสำเนาเดิมของตนซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของประเทศจีน ในระหว่าง พ.ศ. 1500-1700 และอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้ ดินแดนซึ่งเป็นประเทศสยามปัจจุบันนี้แบ่งออกเป็นสองราชอาณาจักร ซึ่งทั้งสองราชอาณาจักรนี้ชนชาติมอญเป็นผู้สถาปนาตั้งขึ้น ราชอาณาจักรหนึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือ ชื่อว่า ราชอาณาจักรศรีอยุธยา อีกราชอาณาจักรหนึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ชื่อว่า ราชอาณาจักรทวารวดี และราชอาณาจักรทวารวดีได้ตกเข้าไปอยู่ในอำนาจของขอมราว พ.ศ. 1550 ส่วนไทยได้คอยอพยพบุกรุกเข้ามาตั้งถิ่นฐานติดต่อกับชนชาติในสองราชอาณาจักรที่กล่าวข้างต้นนี้ เมื่อไทยมีกำลังแข็งพอก็ได้จัดตั้งอาณาจักรที่เป็นอิสระสำหรับตนขึ้น อาณาเขตของไทยในครั้งนั้นมีคือ ราชอาณาจักรสุโขทัย เชียงใหม่ (ลานนา) และอยุธยา และยอมเป็นธรรมคาอยู่เองที่ไทยต้องได้รับอิทธิพลแนวความคิดและจารีตประเพณีของมอญโบราณเป็นอย่างมาก ซึ่งแม้ว่าราชอาณาจักรทวารวดีจะตกอยู่ภายใต้การครอบครองของเขมร แต่ก็ยังคงรักษาอารยธรรมดั้งเดิมของมอญไว้ อิทธิพลของมอญได้มีส่วนในการจัดระเบียบการปกครอง และในการพัฒนากฎหมายไทยในสมัยนั้นเป็นอันมาก ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นชนชาติที่นับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน ส่วนความคิดทางกฎหมายของชาวมอญได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีของฮินดูในประเทศอินเดีย อีกต่อหนึ่ง กล่าวคือ ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 7-13 ซึ่งเป็นสมัยที่บรรดาผู้ปกครองอาณาจักรต่าง ๆ ได้รับอิทธิพลของพวกฮินดูเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะแนวความคิดกฎหมายที่ว่า

¹ ความจริงแล้วมีหลักฐานพอที่จะสันนิษฐานได้ว่า ก่อนก่อตั้งราชอาณาจักรไทยนั้น ชาวสยามความจริงหัวหน้าเผ่าไทยมากกว่า ก็ได้รับเอา "ธรรมสัจถัม" มาเป็นกฎหมาย ความยุติธรรมสูงสุดสำหรับการพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นในระหว่างประชาชนของท่านแล้ว

พระบรมราชโองการของกษัตริย์จะเป็นยังอยู่ได้ ถ้าสอดคล้องกับธรรมะ เพราะสภาพเหนือมนุษย์ (Transcending nature) ของกฎของธรรมะนั้นเอง (ซึ่งความคิดนี้เหมือนกับที่ชาวโรมันเรียกว่า กฎหมายธรรมชาติ (jus nature หรือ Jus naturale) พวกมอญหรือตะเลง ซึ่งก่อตั้งอาณาจักรในประเทศพม่าเรียกว่า รามัญเทศ (RAMANDESA) หรือพะโค ในศตวรรษที่ 7 และอาณาจักรทวารวดี กับ หนีญไชย ได้นำเอาพระธรรมศาสตร์ฉบับพระมณูมาทำการดัดแปลงเป็นภาษามคธเรียกว่า "คัมภีร์ธรรมสัจถัม" ¹ ทั้งนี้ โดยนำเอามาเฉพาะบทบัญญัติของ "ธรรมศาสตร์" ของชาวฮินดูที่เกี่ยวกับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม และส่วนที่เรียกว่า "วยวหาระ" (vyavahara) ซึ่งเป็นเรื่องกฎหมายโดยแท้ โดยตัดส่วนที่เกี่ยวกับพิธีทางศาสนาฮินดู, การให้สัตย์สาบานปฏิญาณตน พิธีล้างบาป และทรมานตนเองเพื่อล้างบาป และได้นำเอากฎหมายจารีตประเพณีพื้นเมืองมาเป็นหลักทั่วไป โดยเรียกกฎหมายใหม่ว่า มนุธรรมสัจถัม มนุธรรมสัจถัมของพวกมอญจึงแตกต่างจากธรรมศาสตร์ของพระมณูฉบับลัทธิพราหมณ์อย่างมาก เพราะมนุธรรมสัจถัมเป็นกฎหมายแพ่ง

¹ ทานศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์กฎหมายไทยคนสำคัญหนึ่งคน ท่าน ร. แลงกัท ได้กล่าวว่า ดร. อี. ฟอรัชแฮมเมอร์ (Dr. E. Forch hammer) ได้แสดงความเห็นว่า ระหว่าง พ.ศ. 1100 - 1300 ทางทิศใต้ของอินเดียได้มีการนิเทศศาสตร์พุทธศาสนิกสำนักหนึ่งได้เรียบเรียงคัมภีร์จำพวกธรรมสัจถัมต่าง ๆ ขึ้นเป็นภาษามคธตามแบบคัมภีร์จำพวกเดิวของฮินดู คัมภีร์ธรรมสัจถัมเหล่านี้ในสองศตวรรษต่อมาได้ตกทอดมายังมอญในรามัญเทศ (ดู ร. แลงกัท, คำสอนชั้นปริญญาโท ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (กฎหมายเอกชน) พ.ศ. 2478. (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง 2478), หน้า 61

ที่มีอยู่เกี่ยวกับเฉพาะองค์กรทางสังคมเท่านั้น ทั้งนี้ โดยอาศัยหลักศีลธรรมทางศาสนาพุทธ
ธรรมสัจธรรมฉบับที่สำคัญที่สุดได้แก่ ฉบับของพระเจ้าฟ้ารั่ว¹

ส่วนมณูธรรมสัจธรรมฉบับพระเจ้าฟ้ารั่ว ซึ่งเป็นฉบับที่ใกล้เคียงกับพระธรรมศาสตร์
ของไทยมากที่สุดจะเข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยใดนั้น มีสองความเห็น ความเห็นฝ่ายหนึ่ง
(รวมทั้งผู้เขียน) เห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทยทรงรับเอาคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาเป็นหลัก
ในการปกครองและวินิจฉัยชี้ขาดคดีสำคัญนับแต่ก่อตั้งอาณาจักรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก สมัย
กรุงสุโขทัย² และในอาณาจักรลานนาของพระเจ้ามังราย ทั้งนี้ โดยให้เหตุผลตามหลักฐาน

¹ ท่านพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ปรมจารย์ทางประวัติศาสตร์ไทย
ได้ทรงให้ความเห็นว่า ประวัติศาสตร์กล่าวว่า ในรามัญประเทศ มะกะโทขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์
โดยความรับรองของพระเจ้ารามคำแหง กรุงสุโขทัย ผู้เป็นพระราชบิดาของพระยาของ
มะกะโท ตั้งราชธานีที่เมืองเมาะกะมะ ได้ให้ออกกฎหมายชื่อ มนุสมนสฤต เป็นภาษามอญ
ซึ่งทุกวันนี้เรียกว่า ะการุขมมสฤตหรือธรรมศาสตร์ของพระเจ้าวะการุ ข้างไทยเรียกว่า
พระเจ้าฟ้ารั่ว ต่อมา นักนิติศาสตร์รามัญชื่อ พุทธโฆษาจารย์ได้แปลออกมาเป็นภาษาบาลี
เมื่อประมาณ พุทธศตวรรษที่ 20-21 เรียกชื่อว่า มนุสาร และทรงให้ความเห็นต่อไปว่า
สำนวนที่ว่า "มนุสารจารย์" นั้น แทนที่จะแปลว่า พระอาจารย์ชื่อมนุสาร (กรรมชารยสมาส)
เราอาจแปลได้อีกว่า พระอาจารย์แห่ง (คือที่เขียน) มนุสาร (ศักปุระสมาส) ก็เป็นไวยากรณ์
ที่ถูกต้องได้เหมือนกัน ฉะนั้น อาจารย์ที่เขียนต้นฉบับของพระธรรมศาสตร์ของเราเป็นภาษา
บาลี ก็ใช้อันใกล้เคียงคือ อาจารย์ พุทธโฆษณ์เอง (ดู พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
"พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงชำระสะสางกฎหมาย", หนังสือนี้ออก 200 ปี รัตน-
โกสินทร์ 25 ปี นิติศาสตร์จุฬาฯ, กรุงเทพฯ : เอส-เอ็น การพิมพ์ 2525, หน้า 11 และ 15)

² คิเรก ชัยนาม, คำแปลวิวัฒนาการกฎหมายไทย, จากคิเรกถึงวรวุฒ ชัยนาม,
(กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสีวพร, 2512), หน้า 51

ที่ปรากฏในศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจร ระหว่าง พ.ศ. 1800-2000¹ กับมังรายศาสตร์ หรือวินิจัยมังราย² และพิจารณาจากคทาในพระธรรมศาสตร์ของไทยมีลักษณะใกล้เคียงกับ คาทาค่านมัสการในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระเจ้าลิไทยเป็นผู้เรียบเรียง³ ส่วนความเห็น อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า พระธรรมศาสตร์ของไทยเพิ่งได้นำเข้ามาในประเทศไทย เมื่อรัชกาลของ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พ.ศ. 2112-2127) และอาจจะแปลเป็นภาษาไทยในสมัยนั้น หรือมีขณะนั้นในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ทั้งนี้ โดยอ้างถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า ในสมัยนั้น⁴ แต่หากพิจารณาเหตุผลของทั้งสองฝ่ายแล้ว น่าจะสันนิษฐานได้ว่า กรุงสุโขทัย ก็ได้ถ่ายทอดหลักกฎหมายมาจากพระธรรมศาสตร์ แต่จะเป็นพระธรรมศาสตร์ฉบับไหนหรือ ภาษาใดยังหาหลักฐานมิได้ และเป็นที่ยอมรับว่า พระธรรมศาสตร์ของไทยฉบับที่ตรวจชำระ

¹ วิชา มหาคุณ, เอกสารอักษราเนาประวัติศาสตร์กฎหมายและภาษากฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3 คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523, หน้า 33

² เรื่องเดียวกัน

³ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, ตำนานกฎหมายไทย, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงอุไทยสุภราช (ชื่น ทั้งสุนันท์), พระนคร : โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรธนากร 2477, หน้า 28 และนายประเสริฐ จันทรมบูรณ์ (ขุนประเสริฐ - สุกุมাত্রา) บันทึกย่อ ประกอบคำมติดั้งพระธรรมศาสตร์, บริษัท พิมพ์แจกในงาน พระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์โท พระยาธรรมศาสตร์นารถประณี, 2485, มหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, หน้า จ.

⁴ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 17-29, ประเสริฐ จันทรมบูรณ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ง และขอให้ดูความเห็นแย้งของความเห็นนี้ใน ร.แดงกาด, ประวัติศาสตร์กฎหมาย (กฎหมายเอกชน), หน้า 58-59

ในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ได้แปลมาจากฉบับภาษาละตินซึ่งได้แปลมาเป็นภาษาบาลี แล้วจึงค่อยแปลมาเป็นภาษาไทย แต่อย่างไรก็ดี โดยที่คนไทยเราฉลาดในการรับประโยชน์ของอารยธรรมของชาติอื่น กล่าวคือ เมื่อเห็นถึงคุณประโยชน์ในความประพฤติใด ก็จะนำความประพฤตินั้นมาปฏิบัติตาม แต่ก็จะนำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับความต้องการของตนจนกลายมาเป็นของไทย และรวมเข้ากับจารีตประเพณีเดิม ดังนั้น เมื่อชนชาติไทยได้รับบทบัญญัติแห่งธรรมศาสตร์ของมอญ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากนุธรรมศาสตร์ของฮินดู มาใช้เป็นกฎหมายของชนชาติไทย จึงไม่ได้คัดลอกเอามาใช้ตามแบบที่เป็นอยู่ที่เดียว แต่ได้นำมาแก้ไขดัดแปลงให้เหมาะสมกับลัทธิธรรมเนียมและวิธีการปกครองของไทยในสมัยโบราณนั้น ดังจะเห็นจากกฎหมายว่าด้วยศาลและวิธีพิจารณา ซึ่งภาษาต่าง ๆ ที่ใช้เป็นภาษามครซึ่งมาจากพระธรรมศาสตร์โดยตรง แต่เมื่อพิจารณาวิธีพิจารณาของไทยกับที่ใช้ในประเทศอื่นหรือพม่าเก่าเป็นคนละอย่างกันเลย ลักษณะของพระธรรมศาสตร์หรือกฎหมายเก่าของไทยซึ่งแม้ว่าจะได้ตั้งเรียบเรียงตามลำดับชั้นฐานพระธรรมศาสตร์ก็ตาม ก็เป็นบทบัญญัติที่มีเนื้อความเป็นไทยอย่างแท้จริง¹

นอกจากนี้ ในสมัยที่ชนชาติไทยได้เริ่มก่อตั้งราชอาณาจักรไทยนั้น อิทธิพลแนวความคิดของฮินดูยังคงมีอยู่อย่างมาก โดยเฉพาะแนวความคิดที่ว่า ผู้ปกครองไม่มีอำนาจในการออกกฎหมาย ผู้ปกครองเกิดขึ้นมาเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและสันติสุขและปกป้องคุ้มครองผู้โยกไปปกครองจากภยันตรายที่มาจากภายในและภายนอกอาณาจักร ภาระประการแรกของผู้ปกครองคือต้องลงโทษทัณฑ์ผู้ฝ่าฝืนขนบธรรมเนียมและลัทธิข้อพิพาทระหว่างผู้โยกไปปกครอง ดังนั้น ผู้ปกครองจึงเป็นตุลาการสูงสุดและอนุญาโตตุลาการ เนื่องจากผู้ปกครองเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาด คำพิพากษาของผู้ปกครองถือเป็นสิ้นสุด แต่คำพิพากษานั้นก็เป็นแต่เพียงคำสั่งซึ่งมีผลบังคับแก่เฉพาะบุคคลเฉพาะกรณี ๆ ไปไม่ได้มีผลบังคับใช้ทั่วไปและตลอดไปเหมือนกับที่กฎหมายมีผล หัวหน้าเผ่าไทยหรือพ่อขุนจึงไม่ถือว่าตนเองเป็นผู้สร้างกฎหมาย แต่ให้ความคุ้มครองชนเผ่า

¹ ร. แลงกัท , อาจารย์ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยว่าด้วยศาลและวิธีพิจารณา, นิติสารณ ปีที่ 21 เล่ม 10 ประจำเดือนตุลาคม พ.ศ. 2493, หน้า 936-937

ของคนและสงวนรักษากฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์นี้ไว้คงอยู่ และเมื่อมีเหตุอันใดเกิดขึ้นอันจะตัดสิ้นด้วยพระธรรมศาสตร์มิได้ โดยกฎหมายพระธรรมศาสตร์ไม่กล่าวถึงกิติ หรือโดยประเพณีหรือความนิยมไม่ตรงกับที่ไว้ในท้องถิ่นสมัยนั้นกิติ หัวหน้าเอาไทยหรือพอรุณก็จะเพียงทำหน้าที่ประกาศว่า กฎหมายมีอยู่อย่างนั้นอย่างนี้เท่านั้น นอกจากนี้ ยังใช้กฎหมายพระธรรมศาสตร์ในการปกครองและในการวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทที่เกิดขึ้น โดยยึดถือว่าเป็นบทบัญญัติสูงสุดของศีลธรรมและความยุติธรรมซึ่งนำทางที่ถูกต้องให้กับเจ้าผู้ปกครองเมืองทั้งหลายให้ปกครองแผ่นดินด้วยความยุติธรรมอย่างเสมอหน้ากัน จึงไม่อาจจะถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือยกเลิกได้ และก็ไม่เคยที่จะสับสนในอำนาจของตนกับอำนาจของบทบัญญัติอันศักดิ์สิทธิ์เลย และแนวความคิดนี้ได้รับการสืบทอดตลอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แม้ว่าในสมัยที่ทำการชำระสะสางกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 1 ก็ตาม เพิ่งจะมาเปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 4 และยิ่งมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงทำการปฏิรูปการปกครองระบบกฎหมายและการยุติธรรมในประเทศไทยให้ตามแนวความคิดของอารยประเทศทางตะวันตก

2. สมัยกรุงสุโขทัย

ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี (พ.ศ. 1781-1893) นั้น จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่มีความเก่าแก่แน่นอนมากที่สุดที่ทำให้เราสามารถทราบถึงสภาพสังคม การปกครอง และเศรษฐกิจของสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี ก็คือ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. 1828-1835) ซึ่งนักนิติศาสตร์เห็นข้อความบางตอนเป็นกฎหมายและเรียกกันว่า "กฎหมายสิบบท" ซึ่งได้แก่ บทมรดก, บทที่ดิน, บทวิธีพิจารณาและบทลักษณะฎีกา อันเป็นที่นิยมชมชอบอย่างมากทั้งนักนิติศาสตร์และนักรัฐศาสตร์ เพราะกฎหมายสิบบทนี้ได้แสดงออกอย่างชัดเจนถึงการเคารพต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคล ตลอดจนถึงความเสมอภาคกันในชุมชนพระมหากษัตริย์ของไทยในสมัยนั้นทรงใช้สิทธิธรรมนิยมปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วยความเป็นธรรม โดยทรงนำเอาหลักพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์กับการปกครอง

หลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงนี้ นักนิติศาสตร์หลายท่านเห็นว่า เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย¹ ดังเช่น Magna Carta ของอังกฤษ ซึ่งแม้จะขาดลักษณะบางประการของกฎหมายรัฐธรรมนูญในสมัยปัจจุบันนี้ก็ตาม แต่ก็ถือได้ว่าเป็นแบบบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นโดยผู้มีอำนาจปกครองสูงสุดในสมัยนั้น เพื่อกำหนดอาณาเขตของการใช้อำนาจอธิปไตย เพื่อจำกัดอำนาจอธิปไตยของรัฐ เช่น การเก็บจังกอบ อันเป็นภาษีผ่านแดน เป็นต้น และเพื่อรับรองและเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน เช่น เสรีภาพในการเดินทาง, ในการประกอบอาชีพ, ในการนับถือศาสนาและลัทธิความเชื่อ, สิทธิในการแสวงหาความเป็นธรรม โดยการร้องทุกข์ต่อพ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น² นอกจากนี้ ยังมีข้อความซึ่งถือได้ว่าเป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับ (ท่านอง) กฎหมายระหว่างประเทศที่ว่านักโทษการเมืองไม่ให้เอาโทษกัน และถ้าใครไปประโยชน์จากผู้นั้นก็ให้คืนตอบแทนแก่เรื่อง รวมตลอดถึงผู้สวามิภักดิ์ และที่ว่าเมื่อจับเชลยศึกได้แล้วไม่ให้ฆ่าตีและให้เลี้ยงดูตามควรแก่กาลเทศะ³ ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง

¹ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., ประชุมปาฐกถาและถ้อยคำ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพ็ญอักษร, 2509), หน้า 595 และวิชา มหาคุณ, อ้างแล้ว, หน้า 13

² กำธร กำประเสริฐ, ถ้อยคำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, หน้า 18-23

³ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, "ศิลาจารึกกฎหมายไทย" นิติสาส์น ปีที่ 20 เล่ม 3 กรกฎาคม - สิงหาคม - กันยายน 2492 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง 2492), หน้า 469-470

ดังกล่าวนี้ ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นหลักฐานสำคัญของกฎหมาย¹ และการปกครองของชนชาติไทยในสมัยโบราณ และยังได้พรรณาดังพระมหากษัตริย์โดยเปรียบเหมือนคฤปิคา พระองค์ทรงรับฟังข้อข้องใจของประชาชนและทรงยอมรับสิทธิในการสืบมรดกและการเป็นเจ้าของที่ดิน² ตลอดจนแสดงให้เห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยนั้นเป็นทั้งนักรบ เป็นผู้รักษาความยุติธรรม เป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและเป็นพระบิดาของราษฎร เคารพพระราชบิดา พระราชมารดา ทรงมีความกตัญญูทวดเทวี ทั้งนี้ เพราะอนุภาพของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น³

ต่อมา เมื่อประมาณ พ.ศ. 1887 ในสมัยพญาเสือโทกก็ได้โปรดเกล้าให้จารึกกฎหมายลักษณะโจรลงในแผ่นศิลา (หลักศิลาจารึก หลักที่ 38) เป็นภาษาไทยด้วยอักษรไทย ตั้งไว้กลางเมืองสุโขทัย ข้อความที่จารึกลงในศิลานี้ คือ บทบัญญัติต่าง ๆ แห่งกฎหมายอาญา อันมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการที่จะแสดงถึงกรณีที่บุคคลจะถูกถือว่า ต้องรับผิดชอบผู้เสียหายเพราะการละเมิดกฎหมายที่เกิดขึ้นจากอีกบุคคลหนึ่งซึ่งตนได้เข้าไปมีความคิดต่อเกี่ยวกับตัวของตัว เช่น ความผิดฐานมิบังคนรับใช้คนอื่น, ความผิดฐานลักทรัพย์, ความผิดฐานวิ่งราวทรัพย์, ความผิดฐานฉ้อโกง, ความผิดฐานให้ที่หลบซ่อนแก่ผู้กระทำความผิดฐานลักทรัพย์, ความผิดฐานไม่ช่วยจับผู้กระทำความผิดฐานลักทรัพย์ เป็นต้น และยังได้กำหนดลักษณะของตัวการผู้สนับสนุนและ

1

Sarasin Virapol (1977) "Law in Traditional Siam and China: A comparative Study" 65, 1 Journal of the Siam Society 81, P.84

2

ขอให้ดูรายละเอียดในเอกสารอักษราเนาประวัติศาสตร์ไทย 1 โดย นครินทร์ พันธ์พงศ์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พินิจโลก, ไม่ปรากฏปีพิมพ์, หน้า 96 และวิชามหาคุณ, เรื่องเดิม, หน้า 14

3

ติเรก ชัยนาม, คำแปลวิวัฒนาการกฎหมายไทย, หน้า 45 - 46

ผู้ใช้หรืออยู่ในความผิดแต่ละฐาน ตลอดจนยังได้กำหนดอายุความการฟ้องร้องคดีไว้ 10 ปี สำหรับความผิดฐานลักทรัพย์ หรือผู้ปกปิดการกระทำผิดฐานลักทรัพย์กับเหตุฉกรรจ์สำหรับความผิดบางฐาน เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์ ถ้าหากรอจนถูกบังคับให้คืนของที่ลักไป เป็นต้น¹ นอกจากนี้ ยังมีบัญญัติเกี่ยวกับผู้กระทำความผิดอาจได้รับความคุ้มครองให้รอดจากการถูกฟ้องร้องและเกี่ยวกับการให้รางวัลแก่ผู้ทำทรัพย์ที่ถูกละโมบายไปมาคืนกับผู้ที่ได้เข้าช่วยจับกุมผู้กระทำความผิดด้วย² ซึ่งหากพิจารณาถึงการบัญญัติความผิดในกฎหมายลักษณะโจรของพม่าแล้ว เห็นได้ว่า มีส่วนคล้ายคลึงกับการบัญญัติความผิดในกฎหมายอาญาโบราณของต่างประเทศ ดังเช่น กฎหมายฮัมมูราบีหรือกฎหมายกรีกหรือโรมัน เป็นต้น เพราะการบัญญัติกฎหมายอาญาในสมัยโบราณมักจะมีบัญญัติหลักเกณฑ์ที่บัญญัติในภาคทั่วไปของประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันไว้ในความผิดแต่ละฐานเลย ไม่ได้มีการแบ่งแยกออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคทั่วไปกับภาคความผิด ดังเช่นการบัญญัติประมวลกฎหมายอาญาในปัจจุบันนี้ และกฎหมายอาญาในสมัยโบราณทั้งของต่างประเทศและไทยมักจะได้รับอิทธิพลจากหลักศีลธรรมทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ บทบัญญัติในกฎหมายอาญาโบราณจึงเป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับความผิดชนวนชาติโดยแท้ และความผิดที่บัญญัติขึ้นแทบจะไม่ปรากฏมีอยู่เลย

นอกจากนี้ โดยที่กฎหมายอาญาสมัยโบราณของไทยไม่ได้แยกความรับผิดชอบตามกฎหมายแพ่งอย่างชัดเจน จึงถือว่าบรรดาสมาชิกทุกคนย่อมจะต้องรับผิดชอบเป็นทางอาญาคด้วย ในเมื่อสมาชิกคนใดคนหนึ่งไปกระทำความผิด ซึ่งต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงค่อยมีการแก้ไขให้ผ่อนเบาลง กล่าวคือ บรรดาสมาชิกของหมู่บ้าน เช่น สมาชิกของครอบครัวจะพึงถูกลงโทษทางอาญาก็ต่อเมื่อได้ความว่าสมาชิกเหล่านั้นได้มีส่วนเป็นผู้สมรู้ด้วยกับผู้กระทำความผิด ซึ่งจะไต่กล่าวถึงรายละเอียดต่อไปในสมัยกรุงศรีอยุธยา

¹ คำกร คำประเสริฐ, คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย, หน้า 24-38

² ร. แลงกาค, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 22-25

สำหรับการกำหนดโทษสำหรับความผิดแต่ละฐานนั้น ตามประเพณีโบราณให้ลงโทษผู้กระทำผิดด้วยการกระทำอย่างเดียวกันกับที่ผู้เสียหายได้กระทำขึ้นมา อันเป็นหลัก Lex talionis หรือหลักของการแก้แค้น ก็จะเห็นได้จากในกรณีความผิดฐานฆ่าคนตาย ก็ให้ฆ่าเสียตกไปคามกัน เป็นต้น และยังพิจารณาเฉพาะแง่ของความผิด (ความร้ายแรงที่เกิดขึ้น) เช่น เอาขาคคนของคนอื่นไปเกินสามวัน ปรับวันละหมื่นหนึ่งพัน ดังนั้นไปจนถึงห้าวัน ก็เอาไปตั้งแค่ห้าวัน ให้ปรับวันละห้าหมื่นห้าพันจนถึงแปดวัน เป็นต้น นอกจากนี้ การลงโทษบางประเภทมีลักษณะที่เป็นการข่มขู่ทั่วไปเพื่อไม่ให้ผู้อื่นกระทำความผิดฐานนั้นอีก เช่น การลักที่ร่างกาย สำหรับผู้กระทำความผิดฐานลักทรัพย์หรือลักคน หรือการที่ให้นำผู้กระทำผิดที่จะต้องประหารชีวิตไปแห่รอบเมือง เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี การลงโทษตามกฎหมายอาญาไทยสมัยโบราณนี้ ก็ยังคำนึงถึงศักดิ์หรือตระกูลของผู้เสียหาย หรือของผู้กระทำความผิด โดยเฉพาะเรื่องค่าปรับ¹ ส่วนอำนาจในการลงโทษ (สิทธิในการแก้แค้น) นั้น ท่านศาสตราจารย์ ร. แลงกาต ได้ให้ความเห็นว่า ตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา สิทธิในการแก้แค้นของผู้เสียหายนั้นยังคงมีอยู่ในรูปของการเรียกเงินค่าทำขวัญจากผู้กระทำผิดโดยตรงตามจำนวนที่จารีตประเพณีได้กำหนดไว้แล้ว เว้นแต่ในบางกรณีพิเศษ เช่น ในกรณีความผิดฐานฆ่าคนตายโดยเจตนา เป็นต้น ซึ่งต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินก็ได้ทรงเข้ามาแทรกแซงและทรงบังคับให้ต้องฟ้องร้องต่อศาล และให้ศาลเป็นผู้บังคับเรียกเอามาจากผู้กระทำผิดอีกชั้นหนึ่ง สำหรับอำนาจในการลงโทษเกี่ยวกับร่างกายนั้น² ผู้เสียหายจะใช้สิทธินี้ได้ก็จะต้องอาศัยอำนาจบ้านเมืองเข้าช่วยและอยู่ในความควบคุมดูแลของรัฐเท่านั้น เว้นแต่ในกรณีพิเศษบางกรณี เช่น การป้องกันตัว เป็นต้น ซึ่งแตกต่างกับพระธรรมศาสตร์ของฮินดูที่ยึดมั่นเป็นหลัก

¹ ตามกฎหมายไทยสมัยโบราณ ค่าปรับย่อมจะแบ่งออกเป็นสองภาคเท่ากัน และตกได้แก่ผู้เสียหายภาคหนึ่ง ตกได้แก่รัฐอีกภาคหนึ่ง ซึ่งแตกต่างกับกฎหมายฮินดู ที่ให้ตกเป็นของรัฐทั้งหมด (ร. แลงกาต, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 116)

² ในสมัยศึกตำบรวรพ ยอมให้ผู้ที่มาทำร้ายหลุดพ้นจากการกระทำ การจะถูกแก้แค้นได้ด้วยนำเงินมาให้แก่ผู้เสียหาย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงมีวิธีการไถ่โทษด้วยเงินตามอัตราที่บัญญัติไว้ ตอนทนายกฎหมายลักษณะกรรมศักดิ์ แต่ต่อมาในสมัยเดียวกันก็ได้มีบัญญัติกฎหมายใหม่บางบทที่บัญญัติไว้เด็ดขาดไม่ให้มีการไถ่โทษได้ และยังมีบัญญัติบางบทที่กำหนดให้เปลี่ยนโทษปรับเป็นโทษเชี่ยน สำหรับผู้กระทำผิดที่มีฐานะดี (ชบดศึก มาตรา 27)

ที่ว่า รัฐมีหน้าที่จะต้องจัดการลงอาชญาแก่ผู้กระทำความผิดเอง ไม่ใช่อำนาจของผู้เสียหาย ซึ่งมีเพียงแต่สิทธิในอันที่จะได้รับค่าสินไหมทดแทนจากผู้กระทำผิดเท่านั้น ส่วนกรรมสิทธิ์ของมอญและพม่าในได้ละทิ้งหลักการลงอาชญาแก่ร่างกายเสียเกือบหมด อันเป็นวิธีการที่รัฐจะพึงใช้สำหรับการปราบปรามการกระทำผิด ฉะนั้น ตามกฎหมายมอญและพม่าจึงเป็นแต่เพียงบัญญัติให้มีการลงโทษด้วยวิธีใช้ดาบ ซึ่งผู้กระทำผิดจะต้องชดใช้ให้แก่ผู้เสียหาย เช่น ฆนุกรรมสิทธิ์ของพระเจ้าวระคาร์หรือพระเจ้าฟ้าว เป็นต้น การกระทำผิดจะให้มีผลเป็นการลงโทษแก่ร่างกาย เช่น การทรมาน เป็นต้น ก็ต่อเมื่อผู้กระทำผิดเป็นบุคคลชั้นต่ำที่ไม่มีทรัพย์สินเพียงพอที่จะชำระค่าทำขวัญให้แก่ผู้เสียหาย ส่วนรัฐจะทำหน้าที่เพียงแต่คอยช่วยให้ประกันความมั่นคงแก่ผู้เสียหายในอันที่จะได้รับชำระหนี้จากผู้กระทำผิดเท่านั้น ¹

สำหรับการพิจารณาคดีความนั้น หากพิจารณาจากศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงแล้ว พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยนั้นทรงไปพระราชหฤทัยเป็นอันมาก หลักศิลาจารึก ตอนที่ว่า "ถ้าไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุนนิคมแกกวางกัน (พระองค์) ไต่สวนคุณแท้แลจริงแล่งความแก่ช้ำด้วยข้อบอเข้าผู้ลัก" และอีกตอนหนึ่งว่า "ในปากปลุก (วัง) มีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ นั้นไพร่ฟ้าหนาปกกลางบ้านกลางเมืองมีถนบมีความเจ็บทองของใจ มันจะกล่าวถึงเจ้าถึงขุน บ่ไร ไปสิ้นกระดิ่ง จับท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไคยั้นเรียก เมื่อถามสวนความแก่มันด้วยมือ" และหลักศิลาจารึกยังได้แสดงถึงระเบียบของการฟ้องร้องคดีในสมัยนั้น แบ่งเป็นสองประเภท กล่าวคือ ประเภทแรก คู่ความทั้งสองฝ่ายมาทูลเล่าเหตุการณ์ที่วิวาทกัน และทรงพระราชวินิจฉัยตัดสินความตามเท็จและจริง ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นการฟ้องร้องต่อศาล และประเภทที่สอง ผู้รับรองทุกผู้เสียหายแต่ฝ่ายเดียวมาร้องฟ้องต่อพระเจ้าแผ่นดินกล่าวโทษผู้ทำร้ายหรือผู้ทำความเสียหาย ซึ่งวิธีการนี้ยังคงใช้ตลอดมาจนมาสิ้นสุดในสมัยการปฏิรูประบบกฎหมายและการยุติธรรม ในรัชกาลที่ 5 แต่โดยลักษณะสภาพสังคมในสมัยนั้นยังเป็นการปกครองแบบปิตาธิปไตย หรือปกครองกันเจ้าบ้านกับลูกบ้าน (Patriarchal) เมื่อมีข้อโต้เถียงเกิดขึ้น หัวหน้าครอบครัวหรือผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะเข้ามาจัดการชำระข้อพิพาทให้ปรองดองกัน เว้นแต่ในกรณีที่เกิดอำนาจหัวหน้าครอบครัว หรือผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น จึงให้ไปกล่าวหาต่อพระมหากษัตริย์

¹ ร. แลงกาต, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 123-142

อนึ่ง ในสมัยกรุงสุโขทัยนี้ ก็ยังมีอาณาจักรหนึ่งเรียกว่า อาณาจักรลานนา ซึ่งปกครองโดยพระเจ้ามังราย ได้มีการบัญญัติกฎหมายขึ้นไว้สำหรับการปกครอง เรียกว่า มังรายศาสตร์หรือวินัยมังราย ซึ่งเป็นกฎหมายที่พระเจ้ามังรายได้ตราขึ้น โดยการรวบรวมท้าววินิจฉัยของพระเจ้ามังรายที่นำภูในพระธรรมศาสตร์มาใช้แก่รูปคดี และกฎหมายจารีตประเพณีที่นิยมใช้สืบ ๆ ต่อกันมาจากสมัยโบราณก่อนราชวงศ์มังราย เพื่อให้เป็นหลักวินิจฉัยแก่ผู้ปกครองบ้านเมืองในยุคนั้น ๆ มา กฎหมายพระเจ้ามังรายนั้นได้มีบัญญัติครอบคลุมชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวลานนาในสมัยนั้นเกือบครบถ้วน แต่ก็ เป็นกฎหมายที่มีบัญญัติกฎหมายแพ่ง และกฎหมายอาญารวมไว้ในเล่มเดียวกัน โดยเฉพาะกฎหมายอาญา¹ มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับกฎหมายในสมัยกรุงสุโขทัย แต่ก็เจริญก้าวหน้ากว่ากฎหมายอาญาไทยในสมัยกรุงสุโขทัยที่มีหลักฐานยืนยันได้อยู่มาก ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติเกี่ยวกับความผิดฐานต่าง ๆ ไว้มากกว่า เช่น ลักษณะใส่ความ ลักษณะวิวาทและสาเหตุวิวาท ลักษณะชอนอำและลัก เป็นต้น และยังมีบทบัญญัติให้สิทธิแก่ผู้เสียหายในอันที่จะแก้แค้น (ฆ่า) ผู้กระทำผิดได้ถึง 5 กรณี กับมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการป้องกันเกินกว่าไว้อีกด้วย ตลอดจนยังได้แยกโทษสถานหนักไว้ 3 สถาน คือ ประหารชีวิต ตัดสิ้นศักดิ์มือเอาไปขายเสียต่างเมือง โดยเฉพาะโทษประหารชีวิตได้กำหนดไว้สำหรับความผิดถึง 12 ฐาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความคิดในการลงโทษที่มีลักษณะเป็นการแก้แค้น หรือ *Lex talionis* และพิจารณาแต่เฉพาะแง่ความผิด (ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำความผิด) เท่านั้น หากพิจารณาถึงบทบัญญัติเกี่ยวกับการจับกุมผู้กระทำความผิดแล้ว จะเห็นได้ว่า ได้มีการแต่งตั้งเจ้าพนักงานของรัฐในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยขึ้นแล้วในสมัยนี้ ซึ่งอาจจะเป็นเจ้าของหรือเจ้าพนักงานที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าขุนอีกชั้นหนึ่งก็ได้ และยังแสดงให้เห็นถึงอำนาจของเจ้าพนักงานในการจับกุมผู้กระทำความผิดยังคงมีอำนาจมาก แต่ก็เชื่อว่า จะปราศจากขอบเขตเสียเลย แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายลานนาไทยในสมัยราชวงศ์มังรายนี้ ก็ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังจะเห็นได้จาก การนำเอาพระวินัยสงฆ์มาใช้เปรียบเทียบ และก็ยังได้รับอิทธิพลจาก

¹ กัษร กำประเสริฐ, คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย, หน้า 39-44

กรรมศักดิ์ของมอญ ซึ่งก็ได้รับอิทธิพลมาจากพระธรรมศาสตร์ของฮินดู แต่ก็มีใช้จะ คัดลอกมาเสียทั้งหมด ในบางเรื่องก็เป็นเพียงแต่เอาโครงร่างหรือหัวข้อมาใช้เท่านั้น ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยจะแตกต่างกันไป ดังจะเห็นได้จาก มูลคดีวิวาท ต่อมาใน พุทธศตวรรษที่ 22 อาณาจักรลานนาก็ได้เสียเอกราชให้แก่พม่า แต่ก็พอสันนิษฐานได้ว่า พม่าก็ยังคงใช้กฎหมายลานนาเดิมปกครองลานนา และแก้ไขเพิ่มเติมบางส่วนที่จำเป็น จนถึงสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้้นำเอากฎหมายในสมัยกรุงรัตน-โกสินทร์ตอนต้นมาใช้หลายฉบับ กฎหมายลานนาไทยก็ยังคงใช้สืบกันมาจนถึงสมัยปฏิรูประบบ กฎหมายและการยุติธรรมในตอนกลางรัชกาลที่ 5 ซึ่งบรรดากฎหมายต่าง ๆ จากส่วนกลาง (กรุงเทพ) จึงได้นำมาใช้ในหัวเมืองต่าง ๆ โดยทั่วไปรวมทั้งอาณาจักรลานนาด้วย กฎหมาย ลานนาไทยจึงถูกยกเลิกไปหมด¹

3. สมัยกรุงศรีอยุธยา

ต่อจากสมัยสุโขทัยได้แก่สมัยอยุธยา พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา ได้ทรง ประกาศอิสรภาพเมื่อ พ.ศ. 1893 และได้สิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2310 มีกษัตริย์ปกครองรวม ทั้งสิ้น 33 พระองค์ และได้นำพระธรรมศาสตร์ฉบับของมโนสารจารย์เป็นแม่บทในการ ปกครองและการพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดคดี และพระราชศาสตร์ (King's law)

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, กฎหมายลานนาไทย, วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2525), โรงพิมพ์ ไม่ปรากฏ, หน้า 98 - 118

ซึ่งเป็นพระราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งหลักพระธรรมศาสตร์¹ ประกอบกับคำพิพากษาหรือพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ พระราชศาสตร์นี้มุ่งที่จะอธิบายกฎหมายในลักษณะของการนำมาปฏิบัติและแสดงถึงความสามารถของพระมหากษัตริย์ในการจัดความยุ่งยากซับซ้อนของคดีความต่าง ๆ ซึ่งได้รับคำปรึกษาจากราชสภา ซึ่งประกอบด้วยพระราชมন্ত্রীสำคัญ (ฝ่ายบริหาร) ในสมัยนั้นกับบรรดาราชนิกูโรหิต (เป็นพราหมณ์เสียส่วนมาก)² แต่โดยที่พระราชศาสตร์ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์จะหมดสภาพและตกไปทันที เมื่อพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นสวรรคต เว้นแต่พระราชศาสตร์นั้นเป็นแนวพระราชวินิจฉัยของบุพพกษัตริย์ที่ทรงปกครองเป็นธรรม พระมหากษัตริย์ไทยจึงให้มีการตรวจสอบพระราชศาสตร์นั้นว่าสอดคล้องกับหลักพระธรรมศาสตร์หรือไม่ ถ้าสอดคล้องก็ทรงให้ร่างเป็นบทบัญญัติเป็นมาตรา ๆ ไปเลย และใส่หัวเรื่องลักษณะ

¹ พระราชศาสตร์ที่ขัดกับกฎของจักรวาล (กฎหมายธรรมชาติ) หรือพระธรรมศาสตร์ ก็จะตั้งอยู่ได้ไม่นาน ดังจะเห็นได้จากพงศาวดารโยนกที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ซึ่งละเลยคำถวายนฎีกาของหญิงชราที่ถูกรุมข่มขืน (วิซาร์ต โอ คอนเนอร์, สุวดี ธนประสิทธิพัฒนา แปล, การตีความกฎหมายไทยโบราณ, รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 2 มกราคม 2524, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2524), หน้า 26

อนึ่ง ในสมัยกรุงสุโขทัยก็ได้มีการกล่าวอ้างถึงพระราชศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากกฎหมายลักษณะโจรในสมัยพญาเดอไท แต่ก็ไม่ปรากฏว่าพระราชศาสตร์นั้นเป็นอย่างไร เพราะมีอาจจะหาหลักฐานเกี่ยวกับพระราชศาสตร์ในสมัยกรุงสุโขทัยได้

² ต่อมาในสมัยเดียวกันก็ได้มีการแบ่งแยกราชสภาออกมาเป็น 2 คณะ คือ คณะหนึ่งมีหน้าที่ในอันที่จะให้คำปรึกษาในทางการเมือง เรียกว่า ลูกขุน ๗ ศาลา อีกคณะหนึ่งมีหน้าที่ในอันที่จะให้คำปรึกษาในการพิจารณาคดี เรียกว่า ลูกขุน ๗ ศาสดหลวง

ให้ตรงกับพระธรรมศาสตร์ พระราชศาสตร์ของพระมหากษัตริย์ต่าง ๆ เลยกกลายเป็นกฎหมายอันถาวรไป พระธรรมศาสตร์ของไทยจึงแบ่งอรรถคดีออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเรียกว่า มุขอรรถ ซึ่งเป็นหลักเดิมที่ได้มาจากกฎของพระมนูเอง และปิยลัไช้บังคับตลอดกาล อีกส่วนหนึ่งเรียกว่า สาขะอรรถ เป็นหลักที่สืบทอดต่อมา ซึ่งเกิดขึ้นจากพระบรมราชโองการและราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ในอดีต¹

นอกจากจะมีพระธรรมศาสตร์และราชศาสตร์แล้ว พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วยังทรงตราพระราชกำหนดและกฎหมายอื่น ๆ ขึ้นใช้บังคับในแผ่นดินอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งบรรดากฎหมายเหล่านี้มีทั้งที่เป็นกฎหมายสารบัญญัติกำหนดสิทธิและหน้าที่ของปวงประชาราษฎร์ ตลอดจนวิธีบัญญัติเกี่ยวกับการพิจารณาตัดสินอรรถคดี มีทั้งกฎหมายปกครองเป็นทำนอง - รัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินมากมายหลายลักษณะ²

แต่เนื่องจากบรรดาบทกฎหมายต่าง ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ได้ตกทอดมาถึงรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ได้ถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมมาแล้วตามลำดับระยะเวลาของสมัยกษัตริย์พระองค์ต่าง ๆ เรื่อย ๆ มา โดยเฉพาะในสมัยที่รัชกาลที่ 1 ทรงตราชำระพระธรรมศาสตร์ กรรมการผู้ทำการตราชำระจะได้เอาบทกฎหมายใหม่เข้ามาสมทบไว้โดยไม่ไฉนอ่ย แต่ในขณะเดียวกัน ก็ยังสงวนรักษาทบทกฎหมายเก่าไว้เป็นจำนวนมาก ฉะนั้นจะถือเอาบทกฎหมายที่ได้ตราชำระในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นเนื้อแท้ของบทกฎหมายเก่าที่ใช้อยู่ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา หาได้ไม่ ทั้งนี้ จึงเป็นการยากที่จะแยกพิเคราะห์ให้เห็นได้ชัดว่า บทกฎหมาย (อาญา) ใดเป็นบทบัญญัติ รวมทั้งเนื้อหาโดยแท้จริงที่ไ้บังคับอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือที่ไ้บังคับอยู่ในสมัยก่อนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้เขียนจึงใคร่ขอละเว้นที่จะกล่าวถึงรายละเอียด

1 .

R. Lingat, "Evolution of law in Burma and Siam"

The Journal of the Siam Society, Volume XXXVIII, Pt. I.P. 27

2

ขอให้ดูรายละเอียดในกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, ตำนานกฎหมายไทย, หน้า 10-16

ที่เกี่ยวกับกฎหมายอาญาในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยจะขอไปกล่าวรวมกับสมัยรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ดี ท่านศาสตราจารย์ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ก็ได้ให้ความเห็นไว้ว่า กฎหมายหลายบทในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ฉบับที่ตราพระราชกำหนดในสมัยรัชกาลที่ 1) นับได้ว่าเป็นเพชรน้ำหนึ่งในประวัติศาสตร์กฎหมายของโลก ดังจะเห็นได้จากการที่พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงสมบูรณาญาสิทธิราช ได้ทรงตรากฎหมายออกมาใช้เพื่อยังการใ้พระราชาอำนาจของพระองค์เอง เช่น กฎมณเฑียรบาล บทที่ 106 เกี่ยวกับการทักทวนพระบรมราชวินิจฉัยที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายประเพณีและความยุติธรรม และบทที่ 113 เกี่ยวกับการห้ามมิให้ส่งพระแสงดาบในขณะที่ทรงพระพิโรธ เป็นต้น ; พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงตรากฎหมายขึ้นมาบังคับว่า การปกครองประชานนั้นมีจุดหมายสำคัญที่จะปกครองให้ประชานอยู่สุขเป็นใจ มีใจเพื่อความอยู่สุขเป็นใจของผู้ปกครองเอง ; ในการบัญญัติกฎหมายรัฐาธิปัตย์ของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาหาได้ตรามามากับให้แก่ประชาชนโดยอำเภอใจไม่ หากแต่ต้องออกมาใช้บังคับเพื่อค้ำทุกข์อันวยสุขแก่ประชาชนหรือเพื่อประโยชน์ของประชาชนเอง ดังจะเห็นได้จากการชี้แจงแสดง เห็นผลอย่างละเอียดพิศดารถึงความจำเป็นในการบัญญัติกฎหมายแต่ละฉบับออกมาบังคับใช้ ; ในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ก็ได้มีการตรากฎหมายในลักษณะที่เป็น *Heap Corpus Act* ของอังกฤษ อันได้แก่ กฎหมายอาญาหลวง บทที่ 110 ซึ่งเป็นบทบัญญัติกฎหมายที่ให้สิทธิแก่ผู้ถูกกักขังจำจองโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ในอันที่จะร้องขอให้มีการไต่สวนถึงสาเหตุที่ทำการกักขังจำจองเขา และได้มีการตรากฎหมายในลักษณะที่เป็นกฎหมายลทธิโทษ (เหตุผลหย่อนโทษ) แก่ผู้มีบาเห็จ อันได้แก่ กฎหมายอาญาหลวง บทที่ 144 อันเป็นกฎหมายที่บังคับพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นองค์รัฐาธิปัตย์ให้ลดโทษแก่ผู้มีบาเห็จตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ นอกจากนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับการเก็บภาษีอากรนั้น พระเจ้าแผ่นดินก็ได้ทรงตรากฎหมายกำหนดไว้ให้พระราชาทรัพย์จกเก็บเข้าท้องพระคลังใหม่ซึ่งบริบูรณ์ตามประเพณีธรรมมิให้ราษฎรเดือดร้อนเคืองใจ ¹

¹ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายสมัยอยุธยา, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2510) หน้า 63-64 และ 74-80

สำหรับความรับผิดชอบร่วมกันของครอบครัวตามกฎหมายอาญานั้น¹ ในสมัยโบราณ และกรุงสุโขทัยถือว่า สมาชิกของหมู่เหล่าทุกคนจะต้องรับผิดชอบเป็นทางอาชญาด้วยกัน เมื่อสมาชิกคนหนึ่งไปกระทำความผิด สำหรับกฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ได้ผ่อนเบาลง โดยกำหนดให้มีความรับผิดชอบทางอาญา ต่อเมื่อมีส่วนสมรู้ด้วยกับผูกระทำความผิดโดยเฉพาะความรับผิดชอบร่วมกันของครอบครัวจะเกิดขึ้นก็แต่เฉพาะการกระทำความผิดต่อทรัพย์สินที่มีลักษณะเป็นความรับผิดชอบทางแพ่งเท่านั้น ส่วนการกระทำความผิดต่อร่างกายเป็นความรับผิดชอบของผูกระทำความผิดแต่ผู้เดียว² แต่ถ้านักกระทำความผิดหลบหนีไป ญาติมีหน้าที่ต้องสืบจับตัวมาให้งัดได้ และถ้าหากยังไม่สามารถหาตัวผูกระทำความผิดได้ พวกญาติจะต้องไปทำทัณฑ์บน โดยมีผู้ประกันรับรอง เพื่อไว้ในกรณีพบภายหลังว่า พวกญาติได้สมรู้ร่วมคิดกับผูกระทำความผิดหรือได้ช่วยเหลือให้หลบหนีไปได้ ก็สามารถที่จะบังคับให้ญาติรับผิดชอบได้ (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 37, 38, 43, 131, และ 153 เป็นต้น) และความรับผิดชอบของครอบครัวนี้ได้ออก ๆ วิวัฒนาการกลายมาเป็นความรับผิดชอบของหมู่เหล่าที่ผูกระทำความผิดได้สังกัดอยู่ ซึ่งต่อมาได้รับความสนับสนุนอย่างมากและค่อย ๆ มีความชัดเจนแน่นอนยิ่งขึ้นทุกทีเป็นลำดับ

¹ ร. แลงกาต, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 142-161

² แม้ว่าในสมัยอยุธยาได้มีบทบัญญัติกฎหมายเป็นจำนวนไม่น้อยที่บัญญัติให้ภรรยาและบุตรต้องรับผิดชอบทั้งในทางแพ่งและอาญา ในกรณีที่สามีหัวหน้าครอบครัวได้กระทำความผิดลงไปก็ตาม (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 28, 54, 55 และ 80 กบฏศึก มาตรา 18 พระราชกำหนดเกาขอ 12 เป็นต้น) แต่ก็เนื่องมาจากเหตุผลที่ว่ากฎหมายถือว่าบุคคลเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งแห่งกองทรัพย์สินของผูกระทำความผิด

สำหรับความรับผิดชอบของหมู่เหล่า หากพิจารณาบทบัญญัติแห่งกฎหมายลักษณะโจร
 มาตรา 15, 16, 114 และ 136 แล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นบทบัญญัติที่กำหนดให้ผู้อยู่
 ใกล้เคียงกับที่เกิดเหตุรวมทั้งผู้เสียหาย และภายในเขตของบริเวณ 3 เส้น 15 วา
 มีหน้าที่ในอันที่จะต้องค้นหาผู้กระทำผิดมาให้จงได้ มิฉะนั้น ก็ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า
 เป็นผู้สมรู้ร่วมคิด สำหรับผู้อยู่ข้างเคียงนั้น (มาตรา 136) หรือจะต้องถูกลงโทษทวนควาย
 ลวดหนึ่ง (มาตรา 15) ต่อมาในสมัยพระเจ้าท้ายสระก็ได้ทรงตราพระราชกำหนดขึ้น
 (พระราชกำหนดเกล้าขอ 5 จ.ศ. 1093 หรือ พ.ศ. 2274) ซึ่งได้บัญญัติสำหรับกรณี
 ความผิดฐานปล้นทรัพย์ไว้ว่า เมื่อจับตัวผู้กระทำผิดไม่ได้ ก็ให้สมาชิกในหมู่บ้านนั้นร่วมกับ
 หัวหน้าหมู่เหล่าของตนใช้ทุนทรัพย์ที่ถูกปล้นเอาไป อันเป็นการชดเชยความเสียหายให้แก่
 เจ้าทรัพย์ และถ้าหากผู้กระทำผิดมาผู้เสียหายตาย บุคคลต่าง ๆ ที่โคกถางข้างต้นนี้จะต้อง
 ใช้ค่าสินไหมตามอัตราในกฎหมาย ในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ก็ได้ทรงตราพระราชกำหนดขึ้นอีก
 (พระราชกำหนดเกล้าขอ 11 จ.ศ. 1105 หรือ พ.ศ. 2286) โดยได้เพิ่มเติมว่า ในกรณี
 ที่จับตัวผู้กระทำผิดไม่ได้เนื่องจากความประมาทเดินเลอไม่เอาใจใส่ของเจ้าหน้าที่ฝ่าย
 บ้านเมืองและชาวบ้าน ความรับผิดชอบจะต้องแบ่งออกเป็นสามส่วนเท่า ๆ กัน ระหว่างนครบาล
 ชาวบ้านและเจ้าของทรัพย์ และได้กำหนดวิธีการชำระไว้ด้วย และตอนท้ายก็ได้ทรงให้ยกเลิก
 ความรับผิดชอบทางอาญาทั้งปวงของชาวบ้านเสีย เว้นแต่ในชั้นใดส่วนใดพบว่าชาวบ้านเหล่านั้น
 เป็นผู้รู้เห็นด้วยผู้กระทำผิด ซึ่งชาวบ้านเหล่านั้นยังคงมีความรับผิดชอบทางอาญาอยู่
 กฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบของหมู่เหล่านี้ยังคงใช้กันสืบมาจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์
 จนมาถึงรัชกาลที่ 2 ก็ได้ทรงตรากฎหมายโจรห้าเส้น ซึ่งเป็นกฎหมายที่เพิ่ม เขตต์บริเวณของ
 บุคคลที่พำนักอยู่ในเขตนั้น ออกเป็น 5 เส้น, กำหนดให้สมาชิกชุมชนจะต้องรับผิดชอบในทุกกรณี
 ที่ไม่สามารถจับตัวผู้กระทำผิดได้ ทั้ง ๆ ที่ได้ใช้ความสามารถเต็มที่ในการติดตาม, วิธี
 กำหนดเงินที่จะต้องเสียโดยให้คำนวณตามศักดิ์ของผู้ที่จะต้องรับผิดชอบ (ซึ่งเดิมคำนวณตามระยะ
 ใกล้ไกลและมูลค่าของทรัพย์ที่ถูกปล้น) และวิธีการในการดำเนินการเกี่ยวกับเงินที่ชาวบ้าน
 จะต้องรับผิดชอบ กล่าวคือ ในกรณีที่จำนวนเงินที่ชาวบ้านจะต้องรับผิดชอบรวมเข้าแล้ว
 ยังไม่พอชำระค่าเสียหายแก่เจ้าของทรัพย์ ก็ให้ระลาการสั่งเอาเงินหลวงออกมาเพิ่มเติม
 จนครบเพียงพอกับจำนวนที่ควรจะได้รับ ทั้งนี้ เพื่อจำกัดขอบเขตแห่งความรับผิดชอบของเอกชน
 ในกรณีนี้ ในที่สุดก็ในรัชกาลที่ 5 การสืบสวนจับกุมผู้ร้ายก็ได้ตกเป็นหน้าที่ของรัฐแต่ฝ่ายเดียว

ซึ่งมีการจัดวางระเบียบไว้สำหรับเรื่องนี้เป็นอย่างดี ความรับผิดชอบกันในกฎหมายเก่า
ที่กล่าวมาข้างต้นนี้จึง เป็นอันสิ้นสุดลง

ส่วนการศาลและวิธีพิจารณาความในศาลในสมัยกรุงศรีอยุธยา¹ ซึ่งเป็นสมัยที่
บ้านเมืองเจริญขึ้น ภาวะเศรษฐกิจ สังคมและการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก
จำนวนประชากรราษฎรก็มีมากขึ้น พระมหากษัตริย์จึงไม่ทรงสามารถประกอบพระราชกรณียกิจ
วินิจฉัยความของราษฎรด้วยพระองค์เองได้อย่างทั่วถึง ดังเช่นในสมัยกรุงสุโขทัย¹ และ
เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นหัวเมืองประเทศราชของกรุงสุโขทัยได้รับอิทธิพล
ในด้านต่าง ๆ จากพวกมอญและขอมเป็นอย่างมาก พระเจ้าอู่ทองจึงทรงนำแบบอย่างการ
ปกครองแบบจตุสดมภ์ เวียง วัง คลัง นา ซึ่งเจริญอยู่ก่อนแล้วในแคว้นสุวรรณภูมิมาใช้ใน
กรุงศรีอยุธยา ดังนั้น บรรดาขุนในจตุสดมภ์จึงเฝ้าทำหน้าที่เพียงแต่ให้คำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์
ในการตัดสินใจก็ได้ รับอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีความแทนพระองค์แล้ว เว้นแต่ในคดี
ที่มีข้อยุ่งยาก พระมหากษัตริย์ก็จะทรงพิจารณาวินิจฉัยความเอง (ดูพระอภัยการลักษณะ -
ตระลาการ พ.ศ. 1900, ลักษณะลักพาและลักษณะโจร) แต่ก็ปรากฏว่าได้มีการแต่งตั้ง
"ขุนวัง" โดยให้ชื่อว่า "พระยาธรรมมาชิกกรม" (หมายถึงผู้ครอบครองรักษาธรรมที่ประชุม
แห่งความยุติธรรมหรือศาล) ให้ทำหน้าที่ว่าราชการในศาลหลวงและอรรถคดีในพระราชสำนัก
ต่อมาในรัชกาลเดียวกัน ก็ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานรับฟ้องขึ้นใน พ.ศ. 1900 สำหรับใน
หัวเมืองก็ได้มีคณะกรรมการ ประกอบด้วย กรมการซึ่งเป็นจตุสดมภ์รวมทั้งสิ้นสิ็ดรวม 5 คน
มีอำนาจในการชำระความเริ่มต้นที่ตนเป็นมูลนายอยู่ และในสมัยพระนารายณ์มหาราชก็ได้มีการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 แมแต่ในตอนสมัยกรุงสุโขทัยเอง ก็มีข้อสันนิษฐานว่า ได้มีเจ้าหน้าที่ตำแหน่ง "ขุน"
และขุนช่วยอื่น ๆ ทำหน้าที่ช่วยไต่สวนชำระความในการบังคับบัญชาของ "ขุนวัง" ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว
อาจจะ เป็นพวกพราหมณ์โรหิต

แต่งตั้งตำแหน่ง "ยกกระบัตร" ทำหน้าที่แทนพระองค์ (พระมหากษัตริย์) ในการสอดส่องดูแล การปกครองและการพิจารณาวินิจฉัยบรรดาคดีของบรรดาเจ้าเมืองกับกรมการเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ศาลไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาทำหน้าที่เป็นทั้งศาล นายโจทก์ นายจำเลย คำว่า "ศาล" ตามความหมายในปัจจุบันนี้ยังมีได้เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา และแม้แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนการฟ้องร้องคดีความเป็นแบบให้เอกชนหรือราษฎรฟ้องกันเองทั้งหมดหรือที่เรียกว่า "Private Prosecution" และการดำเนินคดีก็ใช้ระบบวิธีพิจารณาไต่สวน (Inquisitorial System)¹ โดยศาลจะทำหน้าที่ในการซักถามพยาน สืบสวน สอบสวน หาพยานหลักฐานทั้งโจทก์จำเลยเอง ซึ่งในบางครั้งก็ใช้วิธีการแบบจารีตนครบาล หรือวิธีการถามพระอัยยกาลลักษณะพิสดาร เช่น การค้ำน้ำดูไฟ หรือทรมาน เป็นต้น ซึ่งเมื่อชาวต่างชาติจากทวีปยุโรปได้เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย ในสมัยพระนารายณ์มหาราช จึงอ้างว่าระบบกระบวนการยุติธรรมของไทย ล้าสมัยและไม่เป็นธรรม และได้เรียกร้องสิทธิที่จะจัดตั้งศาลขึ้นพิจารณาคดีคนชาติของตนเอง ซึ่งเรียกสิทธินี้ว่า "สิทธิสภาพนอกอาณาเขต" ชาวต่างชาติชาติแรกที่ขอทำสัญญาเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนี้ได้แก่ ฮอลันดา เมื่อปี พ.ศ. 2207 และชาติต่อมาคือฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2228 แต่ภายหลังการปฏิวัติเมื่อ พ.ศ. 2231 ซึ่งทำให้ชาวต่างชาติทางยุโรป ถูกขับไล่ออกไปจากประเทศไทยไป ดังนั้น เมื่อสิ้นแผ่นดินพระนารายณ์มหาราช สิทธิสภาพนอกอาณาเขตจึงได้สิ้นสุดลง²

¹ ขอให้รายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาคดีต่าง ๆ ในหนังสือคำสอนชั้นปริญญาตรี พ.ศ. 2489 ประวัติศาสตร์กฎหมาย โดย เคื่อน บุนนาค, (โรงพิมพ์ไม่ปรากฏ), หน้า 63 - 69 และศิริเรก ชัยนาม, คำแปลวิวัฒนาการกฎหมายไทย, หน้า 57 - 59

² ชานินทร์ ทรัพย์วิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511), หน้า 38

สำหรับกฎหมายว่าด้วยศาลและวิธีพิจารณาคriminal โดยทั่วไปก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับ
 ของอารยะประเทศในสมัยเดียวกันนั้นอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ ยังมีได้มีการแบ่งแยกความแพ่ง
 และอาญาออกจากกัน กฎหมายวิธีพิจารณาคriminal จึงบังคับใช้ในคดีความแพ่งและอาญาเหมือนกัน
 (ทั้งนี้ เพราะในสมัยนั้นยังมิได้แบ่งความรับผิดชอบทางแพ่งและอาญาออกจากกัน—ผู้เขียน)
 ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง การอุทธรณ์ก็เป็นเพียงแต่การฟ้องกล่าวโทษผู้พิจารณาคriminal
 โดยกล่าวหาว่าผู้พิพากษาระทำผิดหน้าที่เท่านั้น หากใช้เป็นการฟ้องอุทธรณ์ต่อศาลสูง เพื่อให้
 พิจารณาพิพากษาคดีใหม่อีกครั้งหนึ่งตามความเข้าใจในสมัยปัจจุบันนี้ แต่หากพิจารณาให้ตลอด
 โดยดั่งแต่แล้ว จะเห็นได้ว่ากฎหมายว่าด้วย ศาลและวิธีพิจารณาคriminal ของไทยในบางเรื่อง
 ได้เจริญก้าวหน้าไปไกลกว่าของต่างประเทศอยู่เหมือนกัน ดังจะเห็นได้จากกระบวนการ
 พิจารณาต่าง ๆ นั้น จะต้องจัดเป็นหนังสือ ซึ่งในพระอัยยกาลลักษณะตราการบัญญัติบังคับให้
 โจทก์จำเลยมีสมุดคินสอ มิฉะนั้น จะต้องถูกลงโทษ ; การแยกแยะงานพิจารณาคriminal ออกเป็น
 ตำแหน่งต่าง ๆ หลายตำแหน่งมีหน้าที่พิจารณาคriminal เรื่อง ตั้งแต่รับฟ้อง ฟังคู่ความและพยาน
 ออกคำพิพากษาและบังคับตามคำพิพากษา และทุกชั้นพิจารณาคriminal มีเจ้าหน้าที่พิเศษและต่างกัน
 ประจำได้ทุกชั้น คณะผู้พิพากษาพิจารณาคriminal ตั้งแต่ต้นจนปลายเป็นระเบียบเดียวกัน ; หน้าที่ฝ่าย
 ข้าราชการและหน้าที่ฝ่ายตุลาการไม่เกี่ยวข้องกัน แต่แบ่งแยกออกเป็นคนละหน้าที่แล้ว และลูกขุน
 ผู้พิพากษาและผู้ปรับเป็นอิสระไม่อยู่ใต้อำนาจเจ้ากระทรวง เจ้ากรม ทางข้าราชการด้วย ;
 และได้มีการกำหนดชั้นสองสถาน เพื่อจำกัดประเด็นข้อพิพาทที่จะต้องสืบพยานต่อไป ซึ่งได้
 กลายมาเป็นบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาคriminal แพ่ง มาตรา 183 นอกจากนี้
 ผู้พิจารณาคriminal มีอำนาจที่จะไกล่เกลี่ยให้โจทก์จำเลยประนีประนอมยอมความกันได้ ก่อนที่จะ
 ดำเนินกระบวนการพิจารณาอื่นต่อไป ซึ่งเป็นที่มาของบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา
 ความแพ่ง มาตรา 19 และ 20 ในปัจจุบันนี้ อันแสดงให้เห็นว่าวิธีพิจารณาคriminal เก่ามิใช่
 มีแต่สิ่งไม่ดีเสียไปหมด

4. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

โดยที่พระธรรมศาสตร์กับบรรดากฎหมายและข้อบังคับต่าง ๆ ในสมัยอยุธยา ซึ่งแม้ว่าจะจัดทำขึ้นเป็น 3 ฉบับ สำหรับใช้ในราชการก็ตาม ได้ถูกพม่าทำลายไปจนเกือบหมดสิ้นไปในสมัยที่เสียกรุงศรีอยุธยาทั้ง 2 ครั้ง จึงเป็นเหตุทำให้ยากแก่การค้นหาดั้งเดิมต่าง ๆ ที่จะยืนยันถึงตัวบทบัญญัติอันแท้จริงในพระธรรมศาสตร์หรือบรรดากฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาประกอบกับที่มีพระราชกำหนดพระอภัยการของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงอยุธยาออกมาแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมศาสตร์เป็นอันมาก ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งตามความจริงแล้วพระมหากษัตริย์ได้ทรงอาศัยโบราณราชนิติกฎหมายในการพิจารณาพิพากษาแก่ราษฎรทั้งหลายอย่างยุติธรรม แต่พระราชกำหนดพระอภัยการเหล่านี้ก็ดับพันเพื่อฉวยบริษัศต่างกันเป็นอันมากก็เนื่องด้วยเหตุเพราะคนอันโลภหลงหาความละเอียดแก่บาบมิได้ คัดแปลงแต่งเติมตามชอบใจทำให้เสียความยุติธรรมของแผ่นดินไปก็มีบ้าง โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้เกิดคดีฟ้องหย่าระหว่าง อำแดงป้อม กับ นายบุญศรี ซึ่งศาลได้ตัดสินตามกฎหมายในสมัยนั้น ให้อำแดงป้อมฟ้องหย่าจากนายบุญศรีสามีได้ แม้นายบุญศรีฝ่ายสามีจะไม่มีความคิดเลย พระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงเห็นว่าเป็นหลักกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมและเลอะเลือน จึงได้โปรดเกล้าให้มีการชำระสะสางพระธรรมศาสตร์รวมทั้งกฎหมายอื่น ๆ ขึ้น โดยทรงแต่งตั้งเจ้าอาวาส 4 ฝ่ายลูกขุน 3 ฝ่ายราชบัณฑิต 4 รวม 11 คน ชำระบรรดากฎหมายต่าง ๆ ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์เป็นต้นไป โดยทรงชำระคัดลอกคัดส่วนที่เป็นบทวิปลาศนั้นและเพิ่มเติมบทบัญญัติใหม่เข้าไปด้วย แต่ก็เพียงการชำระสะสางและจัดทำกฎหมายในลักษณะที่เป็นการรวบรวมตัวบทกฎหมายเก่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ยังสามารถใช้นั่งคั้งอยู่ได้ และทรงให้คณะกรรมการแก้ไขกฎหมายบางบทที่ไม่ยุติธรรม และให้สอดคล้องกับความคิดทางสังคม และศีลธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป หรือที่เรียกว่า การประมวลกฎหมายแบบ Amalgamation¹ ยังมีได้มีการรวบรวมกฎหมาย

¹ ตามพงศาวดารอยุธยาว่า ในปี พ.ศ. 2138 พระมหากษัตริย์สยามพระองค์หนึ่งได้ทรงโปรดให้มีการร่างกฎหมายขึ้น ซึ่งก็ปราศจากหลักฐานใดเป็นยัน จึงเข้าใจว่าเป็นความเห็นมากกว่า แต่หากพิจารณาถึงกฎหมาย 36 มาตรา ในสมัยพระบรมโกศ ทรงโปรดให้ตราการศาลสูงตรวจสอบพระราชกฤษฎีกาของบุพพกษัตริย์และให้มีบัญญัติเป็นมาตราเพื่อที่จะใคร่รวบรวมไว้ในบทบัญญัติของกฎหมาย ทั้งนี้ โดยจะต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์ก่อนที่จะบัญญัติกฎหมาย

ให้เป็นหมวดหมู่และเรียงลำดับกัน แบบการจัดทำประมวลกฎหมายในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตอนปลาย หรือในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือที่เรียกว่า Codification ดังนั้น โดยที่ประเทศไทยได้มีการรวบรวมกฎหมายและชำระสะสางเป็นช่วง ๆ บทบัญญัติกฎหมายที่ล้าสมัยก็ถูกตัดออกไปเอาบทบัญญัติใหม่เข้ามาใส่แทนและปะปนกับบทบัญญัติที่มีอยู่ก่อน ประกอบกับการชำระสะสางคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของสยามในสมัยรัชกาลที่ 1 และในขณะนำธรรมศาสตร์เข้ามาบังคับใช้ในประเทศไทยใหม่ ๆ ประเทศไทยมิได้ใช้ "ธรรมศาสตร์" ฉบับใดฉบับหนึ่งเพียงฉบับเดียว หากใช้ "ธรรมศาสตร์" หลายฉบับ เพื่อที่จะได้เรื่องที่สุดสมบูรณ์ที่สุดของ "กฎหมายอันนิรันดร์" (Eternal Law) การดำเนินการเช่นนี้จึงเป็นลักษณะเด่นของระบบกฎหมายดั้งเดิมของสยาม ซึ่งทำให้ประมวลกฎหมายสยามจึงแตกต่างไปจากของอินเดียหรือพม่ามอญ และก็ได้ถือว่าประเทศไทยได้มีการบัญญัติกฎหมายขนานแท้ขึ้นก่อนใคร¹ เมื่อชำระเสร็จแล้วรัชกาลที่ 1 จึงทรงโปรดให้ประทับตราพระราชสีห์, ตราพระคชสีห์และตราบัวแก้วไว้ กฎหมายฉบับนี้จึงเรียกว่า กฎหมายตรา 3 ดวง ทั้งนี้ โดยได้เขียนด้วยหมึกลงบนสมุดข่อย สีขาว รวม 6 ชุด ชุดละ 41 เล่ม 3 ชุดแรกเป็นต้นฉบับแท้ เรียกว่า ฉบับหลวง ได้แยกเก็บไว้ที่หอเครื่องฉบับหนึ่ง ที่หอหลวงฉบับหนึ่ง และที่ศาลหลวงฉบับหนึ่ง และอีก 3 ชุด เขียนอย่างเดียวกัน แคมิได้ประทับตราเรียกว่า ฉบับรองทรง และเก็บไว้ที่เดียวกับฉบับหลวง สำหรับกฎหมายตรา 3 ดวงนี้ ในช่วงรัชสมัยของสองรัชกาลต่อมา ก็มิได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่ประการใด จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีความคิดก้าวหน้า จึงมีพระราชประสงค์ที่จะยกเลิกแนวความคิดเก่าของกฎหมายตรา 3 ดวง ที่ไม่เหมาะกับสมัย ดังนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 4 กฎหมายตรา 3 ดวง ซึ่งเป็นกฎหมายมนู จึงได้เริ่มถูกยกเลิกไปเรื่อยมาจนในรัชกาลที่ 5 บทบัญญัติต่าง ๆ ในกฎหมายตรา 3 ดวง นี้ ได้ถูกยกเลิกไปเป็นจำนวนมาก และได้มีการบัญญัติกฎหมายใหม่ตามพระราชประสงค์เข้ามาแทน ในที่สุด ในสมัยการปฏิรูประบบกฎหมายและการยุติธรรมในรัชกาลที่ 5 กฎหมายตรา 3 ดวงก็ได้ถูกยกเลิกไปจนหมดสิ้น เว้นแต่กฎหมายลักษณะฉ้อฉล

¹ กรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงให้ความเห็นไว้ว่า ในขณะที่ไทยเราได้พระธรรมศาสตร์มาจากมอญนั้น กฎหมายไทยเราได้มีแบบแผนและการจัดเป็นหมวดหมู่ของกฎหมายอยู่แล้ว เมื่อมาจัดเข้ามาตีภาพพระธรรมศาสตร์ตอนหลังจึงเข้าไม่ได้สนิท (กรมพระยาคำรง-ราชานุภาพ, ตำนานกฎหมายไทย, หน้า 19)

สำหรับกฎหมายอาญาในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ค่อนต้นนั้น หากจะแบ่งแยกประเภทความผิดออกเป็นหมวดใหญ่ได้ดังนี้¹ คือ ความผิดขององค์พระมหากษัตริย์ (กฎหมายลักษณะอาญาหลวงบางมาตรา) ความผิดต่อความมั่นคง (กฎหมายลักษณะอาญาหลวงและพระอภัยการกบฏศึก) ความผิดเกี่ยวกับการปกครอง (พระอภัยการกบฏศึกบางมาตรา) ความผิดเกี่ยวกับการปลอมและการแปลง (กฎหมายอาญาหลวงบางมาตรา) ความผิดเกี่ยวกับเพศ (กฎหมายลักษณะฉ้อฉลบางมาตรา) ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย (ส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะวิวาท) ความผิดเกี่ยวกับเสรีภาพและชื่อเสียง (กฎหมายลักษณะลักพาและกฎหมายวิวาทบางมาตรา ตามลำดับ) ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน (ส่วนใหญ่แล้วจะปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะโจร² และกฎหมายลักษณะเบียดเสียด³) นอกจากนี้ ในความผิดบางฐานก็ได้บัญญัติเหตุเพิ่มโทษไว้ เช่น การมีอาวุธในขณะที่จะทำความผิด (กฎหมายลักษณะวิวาทมาตรา 7, กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 115 และ 127)

¹ ขอให้ดูรายละเอียดในหลวงสุทธิวาหนฤพณี, ถ้อยบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย พิมพ์ครั้งที่ 7 พ.ศ. 2517 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2517) หน้า 117-137, ร. แลงกาค, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 188-250, กำธร กำประเสริฐ, ถ้อยบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย, หน้า 76-107 และ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., กฎหมายสมัยอยุธยา, หน้า 8-23 และ 56-68

² ขอให้ดูรายละเอียดในหนังสือ ประวัติศาสตร์กฎหมาย ชั้นปริญญาโท โดยหลวงสุทธิวาหนฤพณี, หน้า 409-515

³ ขอให้ดูรายละเอียดในหนังสือคำสอนชั้นปริญญาตรี พ.ศ. 2501-2502 ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย โดยศาสตราจารย์ พระยานิติศาสตร์ไพศาล (กรุงเทพฯ : วิริยะการพิมพ์, 2502) หน้า 642-711

เป็นต้น และมีบทบัญญัติในลักษณะที่เป็นความผิดที่มีบัญญัติขึ้น เช่น ห้ามค้ากำไรเกินควร (กฎหมายลักษณะอาญาหลวง มาตรา 36) หรือห้ามส่งสินค้าบางอย่างออกต่างประเทศ (กฎหมายลักษณะอาญาหลวง มาตรา 37) เป็นต้น ส่วนหลักเกณฑ์ซึ่งอยู่ในภาคทั่วไปหรือภาค 1 ของประมวลกฎหมายอาญามันปัจจุบันนี้มักจะมีบัญญัติไว้ในความผิดแต่ละฐานถึงองค์ประกอบเฉพาะของหลักเกณฑ์นั้น ๆ มิได้มีบัญญัติเป็นหลักเกณฑ์ทั่วไปสำหรับใช้กับบทบัญญัติเกี่ยวกับความผิด ซึ่งใครจะขอล่าวเฉพาะหลักเกณฑ์ปรากฏมีอยู่ในกฎหมาย 3 ดวง คือ บทบัญญัติเกี่ยวกับการพยายามกระทำความผิด ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะกำหนดโทษกระทำผิดโดยใช้ค่าสินไหมมากกว่าและมักจะกำหนดเป็นเพียงส่วนหนึ่ง ซึ่งจะต้องชำระในกรณีที่ทำ ความผิดสำเร็จ เช่น กฎหมายลักษณะวิวาท มาตรา 31 และกฎหมายลักษณะลักพา มาตรา 1 เป็นต้น ; บทบัญญัติเกี่ยวกับการยกเว้นความรับผิดทางอาญาให้แก่ผู้กระทำความผิดอายุ 7 ขวบลงมา หรือคนชราอายุ 70 ปีขึ้นไป (กฎหมายลักษณะวิวาท มาตรา 10, 11 และ 15) และบุคคลวิกลจริต (กฎหมายลักษณะวิวาท มาตรา 15); บทบัญญัติเกี่ยวกับตัวการ เช่น ผู้ย่องส่ง เสริม ผู้ให้ความรู้, ช่วยอุกฤษยาม หรือผู้ให้อุปการะหรือผู้ช่วยเหลือให้หลบหนี (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 85 และ 129), ผู้รับฝากหรือรับซื้อของที่ถูกลักมา (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 85, 103, 106 และ 129) เป็นต้น ซึ่งบางกรณีหากจับตัวการได้ โทษที่ผู้สมรู้จะได้รับก็เป็นเพียงกึ่งหนึ่งของตัวการ (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 21) บทบัญญัติเกี่ยวกับเหตุยกเว้นความรับผิดเนื่องจากสถานะทางครอบครัว (สมาชิกในครอบครัวเดียวกัน) เช่น การลักทรัพย์ (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 146) หรือ การค้าตีสกัน (กฎหมายลักษณะวิวาท มาตรา 8 และกฎหมายลักษณะอาญาหลวง มาตรา 34) ซึ่งเข้าใจได้ว่าน่าจะเป็นที่มาของ มาตรา 71 ของประมวลกฎหมายอาญามันปัจจุบันนี้ บทบัญญัติเกี่ยวกับเหตุยกเว้นโทษ อันเนื่องมาจากความวิกลจริต (กฎหมายลักษณะวิวาท มาตรา 15) และบทบัญญัติเกี่ยวกับเหตุบรรเทาโทษ (กฎหมายลักษณะอาญาหลวง มาตรา 144) นอกจากนี้ ยังได้รับเอาหลักที่ว่า กฎหมายอาญาไม่มีผลย้อนหลัง ดังจะเห็นได้จากกฎหมายอาญาหลวง มาตรา 43 และมีบทบัญญัติกำหนดโทษอมความกันได้ในคดีอาญาทุกประเภท (กฎหมายลักษณะอาญาหลวง)

สำหรับโทษที่กำหนดสำหรับความผิดนั้นตามกฎหมายอาญาลักษณะต่าง ๆ โทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดตั้งแต่ การภาคทัณฑ์จนถึงการพันคอริบเรื่อน แต่ส่วนใหญ่แล้วมักจะพิจารณาในแง่ของความผิด (ความร้ายแรงของความผิดที่เกิดขึ้น) กับศักดิ์และตระกูลของผู้เสียหาย หรือผู้กระทำความผิดเป็นสำคัญ แต่ในความผิดบางฐานก็ได้พิจารณาถึงจิตใจของผู้กระทำความผิด เช่น กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 115 และมาตรา 127 กฎหมายลักษณะเบียดเสรีจ มาตรา 137 เป็นต้น และในความผิดบางฐานก็จะกำหนดโทษที่จะลงไว้หลายสถาน แต่บัญญัติให้คัดเลือกลงโทษไว้เพียงฐานเดียวทั้งนี้เพื่อให้ศาลได้ใช้ดุลยพินิจในการกำหนดโทษให้เหมาะสมกับพฤติการณ์แห่งคดีแต่ละคดีไป เช่น กฎหมายอาญาหลวง มาตรา 1 และมาตรา 7, กฎหมายลักษณะกบฏศึก เป็นต้น และยังมีบทบัญญัติบางบทที่ใหญ่พิจารณาถึงพฤติการณ์เกี่ยวกับการกระทำความผิด และคุณลักษณะของผู้กระทำความผิดในการลงโทษผู้กระทำความผิด ดังจะเห็นได้จากกฎหมายลักษณะโจร มาตรา 165 และมาตรา 46 ในตอนท้าย ตลอดจนมีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการยกเว้นความรับผิดและโทษ ทั้งได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้บรรดาโทษต่าง ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ส่วนมากแล้วจะเป็นการลงโทษที่เกี่ยวกับทรัพย์สินมากกว่าลงโทษเกี่ยวกับร่างกาย เช่น พันคอริบเรื่อน ตักเท้า ตักมือ แหวะปาก เป็นต้น ส่วนโทษจำคุกหรือกักขังนั้นแทบจะไม่ปรากฏอยู่เลย แต่เท่าที่ปรากฏกฎหมายก็ได้กำหนดจำนวนปีซึ่งถือกันว่า ถ้าหากต้องโทษจำคุกแล้ว ก็จะต้องจำตลอดไปจนกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไต่ทรงพระกรุณา¹ สำหรับโทษใส่ขื่อใส่คานนั้นก็ก็เป็นเพียงแต่การลงโทษเพื่อประจานกันกลางตลาดเท่านั้น และการไต่ประกันทัณฑ์บนในขณะต้องโทษจำคุก (ที่เรียกว่า "ประกันเชิงลา") ก็ได้มีการนำมาใช้ในสมัยนี้แล้ว แต่เป็นการนำใช้ในลักษณะที่เป็นวิธีการที่จะผ่อนคนในคุกให้เบาบางลงเท่านั้น² แต่ในขณะเดียวกัน หากความผิดที่เกิดขึ้นเป็นความผิดที่กระทบถึงเสถียรภาพความปลอดภัยของบ้านเมือง ซึ่งอาจจะ

¹ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าลูกยาเธอ, พระราชบัญญัติในไต่ขุมัน
เล่ม 1 พิมพ์ครั้งแรก ร.ศ. 120, (กรุงเทพฯ : กองสุทโธษ), หน้า 2

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 2

ทำให้บานเมืองแตกดับ โทษที่จะลงโทษก็จะรุนแรงโดยปราศจากความปรานีเลย ดังจะเห็นได้จากโทษของการติดกบฏตามกฎหมายลักษณะกบฏศึก ที่กำหนดไว้ถึง 32 สถาน โดยกล่าวไว้ในคำปรารภของกฎหมายลักษณะนี้ ซึ่งล้วนแล้วแต่แสดงถึงความโหดร้ายในการลงโทษ แต่เมื่อพิจารณาโทษที่กำหนดไว้ในคัมภีร์โทษกลับไม่รุนแรงเหมือนกับที่ได้กล่าวในคำปรารภสำหรับโทษประหารชีวิต ก็จะมักใช้กับความผิดร้ายแรงเสียส่วนมาก (กฎหมายลักษณะกบฏศึก และกฎหมายอาญาหลวง) และมักจะต้องมีการทรมานนักโทษก่อนที่จะทำการประหารชีวิต ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 ก็ได้ทรงให้ยกเลิกการทรมานนี้เสีย นอกจากนี้ การลงโทษประหารชีวิตจะต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์เสียก่อน¹ เว้นแต่ในกรณีที่ว่า เป็นกบฏประหารพระราชาชนครีมีอำนาจในการสั่งอนุมัติให้ลงโทษประหารชีวิตได้ อย่างไรก็ดี แม้ว่าบรรดาโทษที่กฎหมายกำหนดไว้จะมีลักษณะรุนแรงผิดธรรมดาก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้ว โทษที่จะลงกันจริงนั้น ก็อาจจะไม่ถึงขั้นรุนแรงตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย จากลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้เห็นได้ว่า แม้ว่าทฤษฎีการลงโทษของกฎหมายอาญาในกฎหมายตราสามดวงนี้จะมีลักษณะเป็นการลงโทษเพื่อการแก้แค้นก็ตาม แต่ก็ยังมีบัญญัติที่แสดงการลงโทษให้เหมาะสมกับผู้กระทำผิด อันเป็นแนวความคิดของสำนักอาชญาวิทยาแบบปฏิฐานไว้อยู่ด้วยเช่นกัน

อนึ่ง กฎหมายอาญาในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ บางบทบัญญัติก็ได้บัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เกี่ยวกับการจับกุม (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 2, 4, 7, 12 และ 13) การชันสูตรพลิกศพ (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 21) การสอบสวน (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 27, 28, 29, 31, 32 และ 34) และ การพิพากษาคดีโจร (กฎหมายลักษณะโจร มาตรา 46) และบทบัญญัติที่ห้ามมิให้ตั้งศาลเตี้ยชำระความกันเอง (กฎหมายอาญาหลวง มาตรา 97, 102, 105 และกฎหมายลักษณะโจร มาตรา 66) ส่วนกฎหมายวิธีพิจารณาคดีโดยตรงก็มีกฎหมายพระธรรมนูญกำหนดเขตอำนาจ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1

ของกระทรวงศาลแต่ละศาล ; มีกฎหมายลักษณะรับฟ้องที่กำหนดถึงการรับฟังพยานหลักฐาน กับกฎหมายลักษณะพิสูจน์ค่าน้ำลยุไฟ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของคู่ความเอง ต่อมาก็มีกฎหมายลักษณะตระลาการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของผู้นักคดีคดี เมื่อตัดสินคดีก็ยังมีกฎหมายลักษณะอุทธรณ์ด้วย ซึ่งพอสรุปได้ความว่า การดำเนินคดีของเจ้าพนักงานตำรวจจะเริ่มด้วยการแจ้งความของผู้เสียหายก่อนเท่านั้น เมื่อจับผู้ต้องหาได้แล้วก็ให้ทำการสืบสวนให้ได้ความจริงด้วยความเป็นธรรม (ซึ่งมักจะใช้วิธีการแบบจารีตนครบาล) และเมื่อสอบสวนไต่ผู้กระทำความผิดแล้ว ก็ให้ราษฎรผู้เสียหายไปยื่นฟ้องคดีอาชญาต่อกรมรับฟ้อง (เว้นแต่ในกรณีผู้เสียหายไม่ยอมไปยื่นฟ้อง ก็ให้ยกกระบวนหรืออัยการ (ในหัวเมือง) เป็นผู้ดำเนินการฟ้องแทน เมื่อกรมรับฟ้องทำคำฟ้องแล้วก็นำเสนอลูกขุน แล้วลูกขุนก็จะทำการตรวจฟ้องว่าเป็นฟ้องแล้วจึงจ่ายฟ้องไปศาลต่าง ๆ เพื่อให้ตระลาการของแต่ละศาลไต่สวนคดีต่อไป) เมื่อไต่สวนคดีเสร็จแล้วก็ส่งสำนวนคดีทั้งหมดให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง ออกคำชี้ขาด แล้วจึงส่งให้ผู้นับบังคับตามคำพิพากษา วิธีการดำเนินคดีเช่นนี้มีตลอดมาจนถึงราว ๆ ปี ร.ศ. 117 ส่วนวิธีการพิจารณาในศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังคงใช้แบบเดียวกันกับในสมัยอยุธยา และสำหรับการพิพากษาคดีทั้งหมด (เว้นแต่คดีหัวเมือง) ตกเป็นหน้าที่ของศาลหลวงแต่ละศาลเดียวที่จะต้องออกคำตัดสิน อันเป็นเหตุที่เกิดหลักคำพิพากษาบรรทัดฐานที่วินิจฉัยมาแต่ก่อน ซึ่งศาลจะต้องยึดเป็นแนวทางวินิจฉัยคดีต่อไป อนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้ทรงนำวิธีการร้องทุกข์ตามแบบสมัยกรุงสุโขทัยมาใช้อีก โดยทรงโปรดให้ตั้งกลองวินิจฉัยเกรี้ยวไว้ที่ทิมกรมวัง เพื่อให้ราษฎรตีทุลเกล้าฯ ถวายฎีกา ร้องทุกข์โดยตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์ แต่ผู้ที่จะตีกลองทุลเกล้าฯ ถวายฎีกาจะต้องถูกเขียนก่อน 30 ที เพื่อพิสูจน์ความเดือดร้อน ซึ่งต่อมารัชกาลที่ 4 จึงได้ทรงโปรดให้ยกเลิกเว้นการเขียนเสีย อนึ่ง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ก็ได้เริ่มทำการติดต่อกับชาวต่างชาติอย่างกว้างขวางอีกครั้งหนึ่ง ชาวต่างชาติเหล่านี้ก็ได้ให้ทำสนธิสัญญาเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตขึ้นอีกครั้งหนึ่ง¹ และประเทศไทย

¹ ขอให้ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญาในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศต่าง ๆ ใน Purachai Piumsomboon, Ph. D., op. cit., P. 11

ก็จำต้องทำสนธิสัญญากังกล่าวนี้ เนื่องจากเหตุผลทางการเมืองระหว่างประเทศเป็นบังคับอยู่ อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยมีความจำเป็นอย่างยิ่งในอันที่จะต้องทำการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลยุติธรรมในรัชการที่ 5 แต่อย่างไรก็ดี เมื่อประเทศไทยก็ได้ทำการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลยุติธรรมให้เทียบทันนานาอารยประเทศ ประเทศไทยก็ได้เรียกร่องเอกราชในทางศาลซึ่งสูญเสียไปเป็นระยะเวลา 83 ปี กลับคืนมาเป็นผลสำเร็จ โดยประเทศไทยจำเป็นต้องเสียดินแดนบางส่วนให้แก่ชนชาวต่างชาติไปบ้าง การเจรจาแก้ไขทำสนธิสัญญาเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับนานาประเทศ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสัตยาบันได้กระทำกันมาเป็นลำดับเสร็จสิ้นลงเมื่อปี พ.ศ. 2481¹ นับแต่เวลานั้นเป็นต้นมา ประเทศไทยก็ได้รับเอกราชในทางศาลโดยสมบูรณ์ครบถ้วนทุกวันนี้

5. สมัยการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชกาลที่ 5

แม้ว่ารัชกาลที่ 4 จะได้เป็นพระมหากษัตริย์ไทยองค์แรกที่ทรงนำประเทศไทยเข้าสู่อารยธรรมแบบตะวันตก และในรัชกาลนี้ก็ได้อริเริ่มหันวิธีการปกครองของไทยเข้าแบบตะวันตกแล้วก็ตาม แต่การปรับปรุงวิธีการปกครองอย่างขนานใหญ่ได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้ทรงปกครองราษฎรอย่างมีคากับนครจริง ๆ พระองค์ทรงได้เลิกวิธีการปกครองสมัยอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยทรงนำระบบวิธีการปกครองแบบที่มีกระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ ตามแบบตะวันตก โดยทรงให้หัวหน้ากระทรวงต่าง ๆ เข้าร่วมประชุมกัน

¹ ขอให้ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญากันเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศต่าง ๆ ใน เพ็ญศรี ตึก, ศาสตราจารย์ คร., "ประวัติศาสตร์ไทย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 7 บทที่ 2 ฯลฯ", แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ 15 เล่ม 1 เดือนมกราคม - มิถุนายน 2524, (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี), หน้า 67 - 74 และเชิงอรรถที่ 111 และ 112 หน้า 73 และ 74

เป็นรัฐมนตรีสภาหรือเสนาบดีสภา¹ (ได้มีการจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2437 (ร.ศ. 113) ตามพระราชบัญญัติรัฐมนตรี ร.ศ. 113 มาตรา 1) ซึ่งประกอบด้วยเสนาบดีหรือผู้แทนเสนาบดีประเภทหนึ่ง² และบุคคลซึ่งจะไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้นไม่น้อยกว่า 12 คน อีกประเภทหนึ่ง ทั้งนี้ โดยมีพระราชประสงค์ในอันที่จะให้ทำหน้าที่ในการร่างกฎหมาย ซึ่งเป็นการร่างกฎหมายในรูปพระราชบัญญัติต่าง ๆ เสียส่วนมาก แต่โดยที่บทบัญญัติกฎหมายที่มีลักษณะเดียวกันได้กระจัดกระจายอยู่ในพระราชกำหนดต่าง ๆ และบทบัญญัติในกฎหมายตราสามดวง และกฎหมายจารีตประเพณีดั้งเดิมนั้นด้าสมัยไม่อาจจะมาใช้บังคับได้ทุกกรณี จึงจำเป็นต้องทำการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายตราสามดวงนี้ทั้งในด้านวิธีบัญญัติและสารบัญญัติ เพื่อตอบสนองความต้องการใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยอาศัยหลักความยุติธรรมเป็นสำคัญ และจำเป็นต้องนำเอาหลักกฎหมายที่นานาอารยประเทศยอมรับมาปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย ทั้งนี้เพื่อให้ชาวต่างประเทศที่เข้ามามีสัมพันธไมตรีกับ

¹ รัฐมนตรีสภาหรือเสนาบดีสภานี้ปรากฏว่าตั้งแต่ ร.ศ. 126 เป็นต้นมา ก็ไม่ปรากฏว่ามีรายงานการประชุมในหนังสือราชการจนจบเกษมฯ เข้าใจว่าคงจะมีได้มีการประชุมปรึกษา รัฐมนตรีสภาอีก (ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย, "การร่างกฎหมาย", นิตยสาร ปีที่ 20 เล่ม 2 ประจำเดือนเมษายน-พฤษภาคม-มิถุนายน 2492 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง) หน้า 284

² ตามประกาศฉบับลงวันที่ 1 เมษายน 2435 (ร.ศ. 111) รัชกาลที่ 5 ทรงได้ตั้งกระทรวงต่าง ๆ รวม 12 กระทรวง แต่ปรากฏว่า เมื่อสิ้นรัชกาลลงเหลืออยู่เพียง 10 กระทรวง ซึ่งพอสันนิษฐานได้ว่า สาเหตุที่พระองค์ทรงปรับปรุงแก้ไขจำนวนกระทรวงนี้ ก็เนื่องมาจากการเสด็จประพาสยุโรป 2 ครั้ง ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็เนื่องมาจากกระทรวงที่ตั้งขึ้นไม่สามารถปฏิบัติงานให้ได้ผลสมดังพระราชประสงค์, (สงวน เล็กสกุล, งานปฏิรูปในรัชกาลที่ 5, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2497) หน้า 71 - 79

ประเทศไทยยอมรับกฎหมายและระบบการยุติธรรมของไทยอันจะทำให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างชาติสิ้นสุดลง

แต่อย่างไรก็ตาม ก่อนที่ประเทศไทยจะได้เริ่มลงมือจัดระบบกฎหมายไทยใหม่ในรัชกาลที่ 5 ได้ทรงสถาปนาระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2434 เพื่อจัดการระบบการศาลยุติธรรมขึ้นใหม่ และได้ว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายฝ่ายตะวันตกมาเป็นที่ปรึกษากฎหมายเป็นจำนวนมาก มาเป็นที่ปรึกษากฎหมายประจำศาลต่าง ๆ และก็ได้มีพระราชกำหนดกฎหมายออกมาหลายฉบับที่ค้ำค้ำแสดงแก้ไขวิธีการของศาลยุติธรรมให้ดีขึ้น และจัดการศาลยุติธรรมให้เจริญขึ้นเป็นลำดับมา ดังจะได้อธิบายต่อไป ฉะนั้น เมื่อการศาลยุติธรรมได้เจริญขึ้นแล้ว ก็เป็นธรรมดาที่จะเริ่มชำระสะสางบรรดากฎหมายต่าง ๆ ในขณะนั้นเข้าไว้เป็นหมวดหมู่และเพิ่มเติมบทกฎหมายที่ทันสมัยเข้าไปอีกด้วย ในการตรวจชำระสะสางกฎหมายในครั้งนี้เป็นการให้ยกเลิกกฎหมายเก่าออกไปเป็นชุด ๆ ที่เดียว และออกบัญญัติกฎหมายใหม่ขึ้นแทนบทกฎหมายเก่า โดยการนำเอาหลักกฎหมายฝ่ายตะวันตกมาใช้เป็นหลักกฎหมายในการตรวจชำระระบบกฎหมายของไทย ซึ่งในขณะนั้นระบบกฎหมายที่อยู่ในข่ายการพิจารณาของคณะกรรมการตรวจชำระฯ ได้แก่ ระบบกฎหมายอังกฤษ (The Common Law System) และระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมาย (The Civil Law System) ในที่สุดปี พ.ศ. 2440 หลังจากคณะกรรมการตรวจชำระได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจึงลงความเห็นคัดลั่นใจเลือกเอาประมวลกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นยุโรปซึ่งมีกฎหมายโรมันเป็นหลัก และเป็นรากฐานในการพิจารณาเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องแบบแห่งกฎหมาย โดยให้เหตุผลว่าในระยะปฏิรูปกฎหมายนี้ สิ่งสำคัญและจำเป็นที่สุดในการบัญญัติกฎหมาย ก็คือ ความเข้าใจง่ายและการใช้สะดวก ซึ่งระบบประมวลกฎหมายก็มีการจัดแบ่งหมวดหมู่ของกฎหมายอย่างมีระเบียบเข้าใจง่าย และก็ยังเป็นลายลักษณ์อักษรจึงเป็นหลักฐานอ้างอิงค้นคว้าได้ง่าย เหมาะสมกับประเทศไทยซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ทาง ส่วนระบบกฎหมายอังกฤษจะมีคุณลักษณะด้า เลิศเพียงใดก็ตาม ก็เป็นระบบกฎหมายที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศอังกฤษเอง ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดและวิวัฒนาการโดยเฉพาะเท่านั้น นอกจากนี้ ในขณะนั้นประเทศไทยกำลังได้รับความกดดันทางการเมืองระหว่างประเทศ

ในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอยู่ด้วย การที่ประเทศไทยใช้ระบบเดียวกันกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ก็ย่อมทำให้กฎหมายไทยอยู่ในระดับที่น่าพอใจของนานาประเทศ ทำให้สะดวกแก่การเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญา เพื่อยกเลิกข้อเสียเปรียบทางกฎหมายและทางการศาล อย่างไรก็ตามก็คิหลักกฎหมายอังกฤษก็ยังมีอิทธิพลเหนือกฎหมายไทยในหลายลักษณะ เช่น กฎหมายลักษณะล้มละลาย, กฎหมายลักษณะพยานบางเรื่อง, กฎหมายลักษณะตัวเงิน เป็นต้น อิทธิพลดังกล่าวยังอยู่ในเรื่องขอเนือหาสาระและหลักการของกฎหมาย

ด้วยเหตุนี้เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นเป็นคณะแรก อันประกอบด้วย นักกฎหมายไทยและที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างประเทศ เป็นกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ในการตรวจชำระและจัดร่างประมวลกฎหมายต่าง ๆ ดังจะได้อธิบายต่อไป นอกจากนี้ ก็ยังมีการพิจารณากฎหมายสาขาอื่น ๆ ขึ้นใช้บังคับตามความจำเป็นของบ้านเมืองที่กำลังรุ่งเรือง เช่น พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 พระราชบัญญัติล้มละลาย ร.ศ. 127, พระราชบัญญัติกรรมสิทธิอสังหาริมทรัพย์ ร.ศ. 120 เป็นต้น ซึ่งได้นำเอาหลักกฎหมายฝ่ายตะวันตกมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในประเทศไทย

สำหรับการตรวจชำระประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 5 ทรงได้ตั้งกรรมการผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ¹ ขึ้นใน พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) เพื่อตรวจพระราชกำหนดบทอัยการเก่าใหม่และปรับแก้ลักษณะการที่จะชำระและจัดระเบียบกฎหมาย

¹ ในคู่มือพระนามและนามของคณะกรรมการชุดนี้ในหนังสือ การตรวจชำระและร่างกฎหมายในกรุงสยาม โดย มองซิเออร์ อาร์. กียอง, มหาอำมาตย์ตรีพระยามโนหสดศรีพิพัฒน์ (เชื้อ ปรัชญานนท์) พิมพ์ในงานยี่นชิงช้า พ.ศ. 2472, (กรุงเทพฯ : โสภณพิพรรพชนากร), หน้า 10

โดยเฉพาะกฎหมายลักษณะอาญา¹ ต่อมาใน พ.ศ. 2447 (ร.ศ. 123) จึงได้ทรงโปรด
แต่งตั้ง นายยอชส์ ปาคุช เป็นที่ปรึกษาในการร่างกฎหมาย (Conseiller Le gislatif)
ในขณะเดียวกันก็ได้ทรงโปรดให้ตั้งกรรมการอีกคณะหนึ่ง² เพื่อจัดร่างพระราชบัญญัติวิธี
พิจารณาความแพ่งและพระธรรมนูญศาลยุติธรรมขึ้นใช้ไปพลางก่อน ซึ่งก็ได้ประกาศใช้ปี
พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127) และในปี พ.ศ. 2451 ก็ได้ทรงโปรดให้ตั้งกรรมการชำระ
ประมวลกฎหมายขึ้น ซึ่งประกอบด้วยชาวฝรั่งเศสล้วน ๆ³ เพื่อจัดทำร่างประมวลกฎหมาย
แพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและอาญา และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม
เมื่อคณะกรรมการชุดนี้จัดทำร่างเสร็จแล้ว ก็ได้ทรงโปรดตั้งคณะกรรมการตรวจแก้ร่างขึ้น⁴
และในปี พ.ศ. 2459 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ได้ทรงจัดระเบียบใหม่โดยตั้งกรรมการไทยเพิ่มขึ้น
ในคณะกรรมการชำระประมวลกฎหมาย⁵ ในปี พ.ศ. 2462 ก็ได้ทรงโปรดตั้งคณะกรรมการ⁶

¹ ใ้ทูลเกล้าฯ ถวายพระนามและนามของคณะกรรมการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการร่าง
กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 เรื่องเดียวกัน, เชิงอรรด 4-6 หน้า 11-12

² เรื่องเดียวกัน, เชิงอรรดที่ 7 หน้า 12

³ เรื่องเดียวกัน, เชิงอรรดที่ 8 หน้า 14

⁴ เรื่องเดียวกัน, เชิงอรรดที่ 9 หน้า 15

⁵ เรื่องเดียวกัน, เชิงอรรดที่ 10 หน้า 16 - 17

⁶ เรื่องเดียวกัน, เชิงอรรดที่ 12 หน้า 17

เพื่อตรวจสอบศัพท์ภาษาไทยสำหรับใช้ในการร่างกฎหมาย และไต่ทรงโปรดคั้งพระยามานวราชเสวี เป็นเลขานุการประจำกองกรรมการชำระประมวลกฎหมาย เพื่ออำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานระหว่างกรรมการชาวต่างประเทศกับไทย เมื่อคณะกรรมการชำระประมวลกฎหมายได้ทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1-2 เสร็จในปี พ.ศ. 2465 จึงไต่ทรงโปรดคั้งแต่งตั้งคณะกรรมการอีกชุดหนึ่ง¹ เพื่อทำการตรวจพิจารณาและติดต่อประสานกับคณะกรรมการชำระประมวลกฎหมาย จนกระทั่งได้ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2466 ในปีเดียวกันนี้ก็ได้ทรงโปรดคั้งให้ยกกองชำระประมวลกฎหมายขึ้นสู่ฐานะกรมเรียกว่า กรมร่างกฎหมาย สังกัดกระทรวงยุติธรรม (ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 ก็ได้โอนไปขึ้นกับคณะกรรมการกฤษฎีกา สำนักนายกรัฐมนตรี และในปี พ.ศ. 2495 ก็ได้จัดตั้งเป็นสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาขึ้น) ซึ่งถือได้ว่าในปี พ.ศ. 2466 นี้ ประเทศไทยเพิ่งจะมีองค์กรกลางสำหรับการร่างกฎหมายอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ เช่นเดียวกับในอารยประเทศทางตะวันตก การร่างประมวลกฎหมายก็ยังคงดำเนินต่อไป โดยคณะกรรมการในกรมร่างกฎหมายนี้² และก็ได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 ในปี พ.ศ. 2467 แต่โดยที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1-3 ส่วนวนในร่างคำแปลเดิมของกรมร่างกฎหมายยังอ่านเข้าใจยากและยังขาดคำศัพท์ทางเทคนิคอยู่ รัชกาลที่ 7 จึงทรงโปรดคั้งให้มีการตรวจชำระแก้ไขใหม่ และได้ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2471 คณะกรรมการในกรมร่างกฎหมายจึงได้เริ่มตรวจชำระประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 4 ว่าด้วยทรัพย์สิน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2473 จึงได้ประกาศใช้ คณะกรรมการในกรมร่างกฎหมายก็ยังคงดำเนินการในการตรวจชำระประมวลกฎหมายต่อเรื่อยมา แม้ภายหลังที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 แล้ว ซึ่งในระหว่างปี พ.ศ. 2475-2477 ประเทศไทยก็ได้พยายามที่จะเจรจายกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างชาติเสียหลายครั้ง แต่ก็ได้รับการปฏิเสธจากชาวต่างชาติ โดยอ้างว่าประเทศไทยยังมีกฎหมายเก่าบางลักษณะใช้อยู่ (กฎหมาย-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18

² เรื่องเดียวกัน, เจริญบรรพที่ 14 หน้า 21

ลักษณะผิวเมียบและมรกต) และยังไม่มีการประมวลกฎหมายครบถ้วน ดังอารยประเทศทางตะวันตก โดยเฉพาะฝรั่งเศสและเยอรมัน คณะกรรมการในกรมร่างกฎหมายจึงได้รับแจ้งจัดทำ การตรวจชำระประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 และ 6. ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความแพ่งและอาญา และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม จนได้ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2477 จนครบถ้วนสมบูรณ์ดังอารยประเทศทางตะวันตก

ดังกล่าวนั้นแล้วข้างต้นนี้เกี่ยวกับการตรวจชำระกฎหมายตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ได้ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติ ซึ่งเป็นหนึ่งในพระบรมราชูปถัมภ์ ของพระองค์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริง และพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยก่อน หน้านี้ไม่เคยทรงใช้พระราชอำนาจนี้เลย อันเนื่องมาจากความกีดกันเกี่ยวกับธรรมเนียมที่ได้รับ อิทธิพลจากชาวฮินดู¹ แต่อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์ไทยก็ทรงตระหนักถึงความดีและ ความเป็นธรรมของระบบกฎหมายดั้งเดิม ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักทศพิธราชธรรมและขันติธรรม อยู่ และยังทรงยึดมั่นในหลักนิติราชประเพณีตลอดมา โดยได้ทรงแสดงพระราชปฏิธานที่จะ ยอมรับถึงขอบเขตแห่งพระราชอำนาจของพระองค์ในตนเองเป็นราชาธิปไตยภายใต้

¹ ความคิดเกี่ยวกับธรรมเนียมที่กล่าวนี้ก็คือศีลธรรมนั้นได้ถูกสร้างขึ้นมาเป็นกฎเกณฑ์ ที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขไม่ได้ตลอดกาล และจะดำเนินไปเช่นเดียวกับกฎธรรมชาติของโลกใน จักรวาลโลก (Cosmic world) มีส่วนมีกระบวนการเป็นกลไก ลงโทษผู้ละเมิด อย่างอัตโนมัติในขณะที่ให้รางวัลผู้อยู่ในกรอบของศีลธรรม กฎเกณฑ์ที่เหนือสถานะ (Transcending rules) เหล่านี้แหละที่เรียกกันว่าธรรมะและรูปพรหม (The self - Existent Being) ทรงถ่ายทอดให้กับมนุษย์เป็นกึ่งเทพ แล้วมนุษย์ก็ถ่ายทอด ให้กับนักปราชญ์โบราณ ซึ่งภายหลังก็ได้นำมาเผยแพร่แก่มวลมนุษยชาติในเรื่องราวย่อ ๆ ที่เรียกว่า "ธรรมศาสตร์" หรือหนังสือว่าด้วยธรรมะ ทุกคนมีหน้าที่ทางศาสนาที่ต้องรู้ธรรมะ และต่อสู้เพื่อธรรมะต้องปฏิบัติตามแนวทางของธรรมะ หากหลีกเลี่ยงต้องพบกับความอัปยศ และความวิบัติ

รัฐธรรมนูญ¹

สำหรับกฎหมายที่ได้รับการตรวจชำระอย่างเป็นทางการเป็นระบบในสมัยนั้นฉบับแรก ได้แก่ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ซึ่งถือได้ว่าเป็นประมวลกฎหมายฉบับแรกในประเทศไทย ที่ได้นำเอาหลักกฎหมายของอารยประเทศมาดัดแปลงให้เข้ากับสภาพสังคมไทย² และถือได้ว่าเป็นกฎหมายที่แยกความแตกต่างระหว่างลักษณะทางอาญาและทางแพ่งของการกระทำผิด กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 นี้มีโครงสร้างของกฎหมายลักษณะอาญาคามหลักวิชาการ ทางภาคทฤษฎีที่อารยประเทศได้ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ กล่าวคือ ใ้แบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคบทบัญญัติทั่วไป และภาคความผิดเฉพาะ กังที่ใ้กล่าวมาแล้วในหมวด 1 บทที่ว่าด้วย ลักษณะของกฎหมายอาญาในภาคของบัญญัติทั่วไปนั้น ผู้ร่างใ้้นำทฤษฎีทางกฎหมายอาญาของ อารยประเทศทางตะวันตกในสมัยนั้นมารวบรวมไว้อย่างครบถ้วน จึงถือได้ว่าเป็นประมวล กฎหมายอาญาที่ทันสมัยที่สุดในขณะนั้น สำหรับโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 นี้ ก็มีเพียงแค่ 6 สถาน คือ ประหารชีวิต จำคุก ปรับ ให้อยู่ภายในเขตกำหนด ริบทรัพย์ และประกัน ทัณฑ์บน ซึ่งความจริงแล้ว การให้อยู่ภายในเขตกำหนดและการเรียกประกันทัณฑ์บน

¹ ดูพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือ เจ้านายและข้าราชการ กราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการเพิ่มเติม ร.ศ. 103 และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชานิยายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สรรพสามิต, 2510), หน้า 106 - 108

² นอกจากจะใ้เทียบเคียงประมวลกฎหมายของต่างประเทศหลายประเทศ ยังใ้พิจารณาคำรากฎหมายและความเห็นของนักปราชญ์กฎหมายในประเทศนั้น ๆ ด้วย (ดูรายละเอียดในหนังสือ คำสอนชั้นปริญญาตรี คณะรัฐศาสตร์ พ.ศ. 2500 กฎหมายอาญา ภาคทั่วไป, หน้า 75 - 77

เป็นวิธีการ เพื่อความปลอดภัยมากกว่าที่จะเป็นโทษ, มีการกำหนดอัตราโทษชั้นสูงและชั้นต่ำไว้, มีบทบัญญัติเกี่ยวกับเหตุบรรเทาโทษและเพิ่มโทษ, บทบัญญัติเกี่ยวกับการรอกการลงโทษ, บทบัญญัติเกี่ยวกับการลงโทษผู้กระทำความผิดซ้ำ และบทบัญญัติเกี่ยวกับวิธีการลงโทษผู้กระทำผิดที่เป็นเด็ก แต่อย่างไรก็ดี ทฤษฎีการลงโทษแบบสมัยใหม่ที่มีบัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะอาชญา บางเรื่องนี้ เช่น บทบัญญัติเกี่ยวกับเด็ก เป็นต้น ก็เป็นเพียงปรากฏอยู่ในตัวบทกฎหมายเท่านั้น ยังมีได้มีการบัญญัติกฎหมายอันมารองรับแนวความคิดสมัยใหม่เหล่านี้ และก็ยังมิได้มีการจัดตั้งองค์กรของรัฐมารับผิดชอบโดยเฉพาะเจาะจง ในสมัยรัชกาลนี้ก็มีเพียงแต่พระราชบัญญัติ เรือนจำ ร.ศ. 120 เท่านั้น จึงเป็นเหตุทำให้แนวความคิดสมัยใหม่ในกฎหมายลักษณะอาชญา นั้นแทบจะไม่ได้นำมาใช้กันในทางปฏิบัติ จนมาถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จึงได้เริ่มนำเอาแนวความคิดเกี่ยวกับการลงโทษสมัยใหม่นี้ออกมาใช้บังคับกัน ดังจะเห็นได้จากได้มีการบัญญัติกฎหมายกักกัน ผู้มีสันดานเป็นผูรราย ในปี พ.ศ. 2479, กฎหมายเกี่ยวกับการราชทัณฑ์ซึ่งก็ให้มีการจัดตั้งกรมราชทัณฑ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2479, กฎหมายจัดตั้งศาลคดีเด็ก และเยาวชนในปี พ.ศ. 2494 ซึ่งได้มีการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้นมารับผิดชอบงานในค่านี้นี้, กฎหมายสงเคราะห์ผู้พ้นโทษจากเรือนจำ (รวมทั้งผู้ที่ได้รับการพักการลงโทษและเด็กผู้พ้นจากการฝึกอบรม) ในปี พ.ศ. 2497 และกฎหมายสงเคราะห์บุคคลที่ขาดความรู้หรือนิสัยที่จะประกอบอาชีพ ในปี พ.ศ. 2497

สำหรับการศาลและวิธีพิจารณานั้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ยังคงดำเนินต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนต้น โดยยึดถือตัวบุคคลผู้เป็นโจทก์จำเลยเป็นส่วนใหญ่ คนของกระทรวงใดก็ขึ้นศาลกระทรวงนั้น ศาลยังคงแยกแยะกันอยู่ตามกระทรวง แม้ว่าในระหว่างรัชกาลที่ 2 ถึง รัชกาลที่ 4 จะได้มีการปรับปรุงแก้ไขกระบวนการยุติธรรมให้ดีขึ้นก็ตาม แต่ก็อาจจะหลีกเลี่ยงปัญหาในเรื่องวิธีพิจารณาความอันวิปริต, ผู้พิพากษา, ระยะเวลาการกินสินบาท คาคาสินบน, คุกความเสียค่าใช้จ่ายในคดีมาก, คดีความล่าช้าและค้างพิจารณาในศาลเป็นจำนวนมาก และการลงโทษอันเห็นมโหฬาร รัชกาลที่ 5 ได้ทรงตระหนักพระทัยในเรื่องเหล่านี้ อยู่ในปี พ.ศ. 2427 (ร.ศ. 103) จึงทรงมีพระราชดำริให้จัดการแก้ไขประเพณีการชำระความขึ้นจนถึงใน พ.ศ. 2433 จึงได้สำเร็จเป็นรูปร่างขึ้น โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า

สวัสดิ์โสภณเป็นผู้อำนวยการจัดกระทรวงยุติธรรมขึ้น จนในที่สุดในปี พ.ศ. 2434 จึงได้ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น และในปีต่อมาจึงได้จัดตั้งศาลสถิตย์ยุติธรรมขึ้น ในกรุงเทพมหานคร โดยได้จัดมีการจัดตั้งกรมรับฟ้อง ทำหน้าที่ตรวจรับฟ้องเอกชนตามแบบธรรมเนียมในระบบไต่สวน ซึ่งในปีต่อมา ก็ได้ยกเลิกกรณีนี้ไป เพราะตั้งขึ้นมาไม่สอดคล้องกับการบริหารความยุติธรรมซึ่งกำลังจะเปลี่ยนแปลงไปจากระบบไต่สวนมาเป็นระบบกล่าวหาแบบใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) จึงได้มีการแต่งตั้งกรมอัยการ (พร้อมกับอธิบดีและพนักงาน) ขึ้นในส่วนกลาง โดยให้สังกัดในกระทรวงยุติธรรม และให้มีอำนาจในการฟ้องร้องคดี กระบวนวิธีพิจารณาในส่วนกลาง จึงได้เปลี่ยนมาใช้ระบบกล่าวหาแต่ในส่วนหัวเมืองที่ยังมิได้ตั้งอัยการ ไปประจํานั้นก็ยังคงใช้กระบวนวิธีพิจารณาความแบบไต่สวนอย่างเดิมอยู่ จนกระทั่งในปีต่อมาจึงได้ตราพระราชบัญญัติลักษณะพยานขึ้น วางหลักสำคัญในการสืบพยานแบบระบบกล่าวหาโดยกำหนดให้ผู้พิจารณาและผู้พิพากษาระต้องเป็น คน ๆ เดียวกันและจะต้องทำการสืบพยานด้วยตนเอง ซึ่งมีผลทำให้ยกเลิกวิธีพิจารณาความแบบจารีตนครบาล เมื่อได้จัดระบบศาลในกรุงเทพฯ พอเข้ารูปแล้ว ก็ได้ทรงเริ่มจัดระบบศาลหัวเมือง ซึ่งยังคงเป็นไปตามเดิมและไม่ไ้รวมเข้ามาอยู่ในกระทรวงยุติธรรม โดยในปี พ.ศ. 2438 ก็ได้จัดตั้งข้าหลวงพิเศษให้เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดระเบียบราชการศาลหัวเมือง ในขณะเดียวกันก็ได้ทรงจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นพิจารณาร่างกฎหมายวิธีสบัญญัติขึ้นใช้ไปพลางก่อนเป็นการชั่วคราวจนกว่าจะมีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความที่สมบูรณ์ กฎหมายที่ตราขึ้นใช้บังคับชั่วคราวได้แก่ พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113, พระธรรมนูญศาลต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพและหัวเมือง พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 และพระราชบัญญัติกระบวนวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 เนื่องจากพระราชบัญญัติเหล่านี้มีข้อบกพร่องบางประการ จึงได้มีการประกาศใช้ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 พระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา ร.ศ. 120 และ ร.ศ. 126 ขึ้นแทน ในปี พ.ศ. 2440 ก็ตราข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ. 116 โดยกำหนดให้มีตำแหน่ง "ยกกระบัตร" เป็นผู้บังคับการรักษาการแทนพระอัยการหัวเมือง และรับผิดชอบงานไต่สวนสืบจับโจรผู้ร้าย และว่าความแผ่นดิน ภายใต้การควบคุมดูแลของข้าราชการเมือง แต่ระบบการยุติธรรม

ในส่วนกลางและส่วนหัวเมืองก็ยังคงแยกจากกันอยู่ ดังจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติพระ
 ชรรณวุฒิสถิตยบุคิธรรม ร.ศ. 127 เป็นกฎหมายที่ได้กำหนดกรณงานอัยการทั้งในกรุงเทพ
 และหัวเมืองมีอำนาจหน้าที่อย่างเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2450 ก็ทรงโปรดแต่งตั้งกรมอัยการ
 ขึ้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาเรื่องเกี่ยวกับเรือนจำและ^{ผู้}ต้องขัง ในปี พ.ศ. 2458 จึงได้มี
 พระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้รวมพนักงานอัยการในกรุงเทพและหัวเมืองเข้าสังกัดอยู่ใน
 ในกรมอัยการกระทรวงยุติธรรมด้วยกัน จนในที่สุดในปี พ.ศ. 2465 จึงได้มีพระบรม
 ราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมอัยการไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย ส่วนศาลต่าง ๆ
 ก็ได้รับการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเรื่อยมา แม้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 พ.ศ. 2475 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2477 จึงได้มีการประกาศใช้พระธรรมนูญศาล พ.ศ.
 2477 โดยจัดระเบียบศาลดังที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้

ส่วนวิธีพิจารณาพิพากษาคดีนั้น เมื่อได้ตั้งกระทรวงยุติธรรมและศาลสถิตยบุคิธรรม
 แล้ว ก็ได้เปลี่ยนหลักการของเขตอำนาจศาลเสียใหม่โดยไม่ว่า ศาลมีอำนาจพิจารณาคดี
 ตามตัวบุคคล แต่ให้ถือตามลักษณะคดีหรือมูลคดีที่เกิดขึ้น และได้เปลี่ยนหลักการเดิมที่ว่า
^{ผู้}ต้องหาของพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าตนเป็นผู้บริสุทธิ์ มาเป็นการสันนิษฐานว่า ผู้ต้องหาเป็นผู้
 บริสุทธิ์เสียก่อน จนกว่าโจทก์จะนำสืบให้ได้ว่ากระทำความผิดจริง ผู้พิพากษาจะลงโทษบุคคลใด
 ต้องอาศัยพยานหลักฐานในคดีนั้นเป็นสำคัญ ในกรณีที่มีความสงสัยว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่
 ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้แก่จำเลย การซักถามพยานในศาลเป็นเรื่องของความ
 แต่ละฝ่ายที่จะต้องกระทำกันเอง ซึ่งเป็นแบบเกี่ยวกับการซักถามพยานในศาลอังกฤษ ซึ่ง
 เรียกว่า เป็นระบบกล่าวหา (The accusatorial system) ศาลไม่ได้ร่วม
 ซักถามพยานอย่างเป็นทางการก่อน หากศาลจะซักถาม ก็จะซักถามอย่างคนกลาง เพื่อ
 ประโยชน์แห่งความยุติธรรมเท่านั้น การซักถามพยานมีการถามหลัก (examination -
 in - chief) การถามค้าน (cross-examination) และการถามตึง
 (re-examination) เช่นเกี่ยวกับการซักถามพยานในศาลอังกฤษ กระบวนการ
 พิจารณาคดีในศาลในเรื่องอื่น ๆ เราก็ได้เดินตามแบบฉบับของอังกฤษโดยใกล้ชิดทุกชั้น

อย่างไรก็ตาม เราได้นำเอากระบวนการพิจารณาคดีแบบจURYของอังกฤษ (Jury) มาใช้ด้วย¹ ซึ่งหลักการต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้นำมาบัญญัติอยู่ในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและอาญามาฉบับปัจจุบันนี้ ส่วนการพิพากษาคดีนั้นสำหรับศาลในยุคนั้น หากพิจารณาถึงพระราชประเพณีในการวินิจฉัยคดีของพระมหากษัตริย์ในสมัยก่อนที่ยังคพระบรมราชวินิจฉัยของบุพเพกษัตริย์เป็นหลักสำคัญประกอบกับอิทธิพลของระบบกฎหมายอังกฤษยังมีอยู่เป็นอันมาก แม้จะไม่มีกฎหมายบังคับไว้ชัดแจ้งว่า คำพิพากษาของศาลสูงมีน้ำหนักในการวินิจฉัยบรรดาคดีประการใดก็ตาม คำพิพากษาของศาลสูงนั้นแทบจะกล่าวได้ว่ามีความมีผลผูกพันให้ศาลล่างถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด แต่ในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในทางปฏิบัติมีความโน้มเอียงไปตามแนวของระบบกฎหมายของประเทศในภาคพื้นยุโรปบ้างเหมือนกัน กล่าวคือ แทนที่จะถือว่าคำพิพากษาของศาลสูงมีผลผูกพันบังคับให้ศาลล่างวินิจฉัยบรรดาคดีซึ่งมีรูปคดีทำนองเดียวกันเสมือนเป็นกฎหมาย กลับถือแต่เพียงว่าคำพิพากษาของศาลสูงนั้นมีน้ำหนักงูงใจให้ศาลล่างถือปฏิบัติได้

6. สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แมว่าพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา จะทรงได้ใช้พระบรมราชานุญาตของพระองค์ทั้งสามประการ (อำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการ) ในการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างสมบูรณ์ก็ตาม พระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงยอมรับถึงขอบเขตแห่งพระราชอำนาจของพระองค์ในลักษณะที่เป็นราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ดังจะเห็นจากร่างรัฐธรรมนูญที่สมเด็จพระยาเทววงศ์-

¹ ใหญ่เหตุผลที่ประเทศไทยไม่นำระบบลูกขุนของอังกฤษมาใช้ใน ชานินทร์ ทรัพย์วิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช, เชียงธรรมที่ 1 หน้า 56

วโรปกการทรงเป็นมัยกร่างถวายให้แก่วรัชกาลที่ 5¹ ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ 7 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้น 2 ฉบับ² เพื่อจะได้ทำการศึกษาพิจารณาถึงความเหมาะสมกับประเทศไทย นับได้ว่าเป็นครั้งแรกของประเทศไทยที่พระมหากษัตริย์เองเป็นผู้ดำริที่จะให้มีรัฐธรรมนูญและการปกครองระบอบพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) แต่ร่างทั้งสองฉบับนี้ก็มิได้ประกาศใช้ จนกระทั่งคณะราษฎรก็ได้เข้ายึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยมาสู่ระบอบประชาธิปไตย แบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 พระราชอำนาจต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์จึงโอนมาเป็นของสถาบันทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย คือ องค์กัรฝ่ายนิติบัญญัติ (รัฐสภา) องค์กัรฝ่ายบริหาร (รัฐบาล) และองค์กัรฝ่ายตุลาการ (ศาล) แต่เนื่องจากเป็นประเพณีตลอดมาว่า จะต้องถวายพระเกียรติแก่องค์พระมหากษัตริย์ ประกอบกับการที่สถาบันพระมหากษัตริย์ยังเป็นที่เคารพนับถือของบรรดาประชาชนทั้งหลาย คณะราษฎรจึงยอมรับว่าพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ และเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย ดังจะเห็นได้จากขรรณมัญญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 มาตรา 3 และมีบทบัญญัติเกี่ยวกับความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ใน มาตรา 6 ซึ่งหลักการต่าง ๆ เหล่านี้ รัฐธรรมนูญฉบับต่อ ๆ มาก็ได้บัญญัติรับรองไว้เช่นกัน หากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในแง่ของการเมืองแล้ว จะเห็นได้ว่ามิได้มีผลที่ก่อให้เกิดการ เปลี่ยนสัมพันธ์ภาพทางอำนาจระหว่างรัฐและประชาชน หากแต่เป็นการทำลายแหล่งอำนาจเก่าและก่อให้เกิดแหล่งอำนาจใหม่เข้ามา

¹ วิษณุ เครืองาม และบรรศักดิ์ อูวรรณโณ, รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520 (กรุงเทพฯ : น้้าอักษรการพิมพ์) หน้า 11-13

² ร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกเป็นร่างของพระยาภักดยามไมตรี (Dr. Francis B. Sayre) ซึ่งร่างขึ้นใน พ.ศ. 2469 และฉบับที่สองร่างโดยนายเรมอนด์ บี สตีเวนส์ (Raymond B. Stevens) และพระยาศรีวิสารวจา ซึ่งร่างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2474

แทนที่ ซึ่งอาศัยอำนาจทางทหารในการรักษาอำนาจทางการเมืองไว้ โดยมีแสวงหา การสนับสนุนจากประชาชนโดยทั่วไป¹ และแนวความคิดนี้ผู้นำทางการเมืองไทยใน สมัยต่อมา ก็สืบทอดกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ การนำอำนาจทางทหารมาเป็นพลังหลัก ทางการเมืองนี้เอง และการที่รัฐธรรมนูญไทยที่ผ่านมามีกระใช้ระบบสองสภา อันเป็น เหตุทำให้การเมืองไทยมีแหล่งอำนาจสองแหล่งซ้อนกัน แข่งขันกัน และขัดแย้งกันตลอดมา จึงเป็นผลทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยล้มลุกคลุกคลานตลอด ระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา หรือที่มีการเรียกขานกันว่า "ประชาธิปไตยครึ่งใบ" แต่ อย่างไรก็ดี สำหรับด้านทางนิติบัญญัติในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา² รัฐบาลชุด ใดๆ ก็เริ่มที่จะหันเหมาองเกี่ยวกับการป้องกันสิทธิปัจเจกชนหรือประชาชนชาวไทย มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่มีบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภค, การควบคุม และคุ้มครองสภาวะแวดล้อม, การป้องกันการผูกขาดทางการค้า, การปฏิรูปที่ดิน, การ ร้องทุกข์และการป้องกันและปราบปรามข้าราชการที่ประพฤติมิชอบ แม้ว่ากฎหมายเหล่านี้ จะยังมีข้อบกพร่องอยู่มากและยังไม่สามารถนำมาใช้บังคับในลักษณะที่จะให้ความคุ้มครอง สิทธิและผลประโยชน์ประชาชนได้อย่างเต็มที่สมดังเจตนารมณ์ของกฎหมายแต่ละฉบับก็ตาม แต่ก็นับได้ว่า เป็นก้าวสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนากฎหมายในลักษณะเช่นนี้มากยิ่งขึ้นต่อไป ในอนาคต

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ควณสาเหตุประการนี้ รัชกาลที่ 7 จึงทรงประกาศสละราชบัลลังก์ของ พระองค์ เพราะพระองค์ประสงค์ที่จะมอบอำนาจของพระองค์ในสมัยการปกครองแบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้แก่ปวงชนชาวไทย มิใช่มอบให้แก่กลุ่มบุคคลหรือคณะบุคคลใด เพียงกลุ่มหรือคณะเดียวที่มีได้รับการสนับสนุนจากปวงชนชาวไทย

สำหรับกฎหมายอาญา เนื่องจากกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ยังบกพร่องเกี่ยวกับการใช้คำพิมพ์เพี้ยน เช่น "โดยไม่มีอำนาจที่จะทำได้โดยชอบด้วยกฎหมาย" หรือ "โดยรู้อยู่" เป็นต้น และก็มีได้นำเอาหลักทฤษฎีทางกฎหมายอาญาและทฤษฎีการลงโทษบางประการตามแนวความคิดของสำนักอาชญาวิทยาสมัยใหม่แบบปฏิฐานมาบัญญัติไว้อย่างชัดเจน เช่น วิธีการเพื่อความปลอดภัย ประกอบกับการที่สภาพสังคมในสมัยต่อมา โดยเฉพาะระยะเวลาหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้เจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว และแนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการลงโทษทางตะวันตกในสมัยต่อมา พัฒนาเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นอย่างมาก แม้ว่าจะได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติอยู่เรื่อย ๆ มากก็ตาม แต่ก็เป็นการแก้ไขเพิ่มเติมเฉพาะข้อขาดตกบกพร่องที่มีความจำเป็นรีบด่วนเท่านั้น กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 จึงมีลักษณะเสมือนมั่งเก่าที่มีรอยขาดขึ้นเมื่อไร ก็ทำการปะช้ไปคราว ๆ หนึ่ง รัฐบาลในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ระหว่างปี พ.ศ. 2481 - 2482) จึงได้ตั้งคณะกรรมการชั้นชุดหนึ่ง¹ จากคณะกรรมการกฤษฎีกา เพื่อพิจารณาแก้ไขประมวลกฎหมายอาญามันนี้แบบยกร่างใหม่ทั้งฉบับ ในการพิจารณาร่างประมวลกฎหมายอาญาของคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้พิจารณาข้อขาดตกบกพร่องของมาตราแต่ละมาตราของกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 จากคำเสนอแนะของศาล พนักงานอัยการ พนักงานฝ่ายปกครอง ตลอดจนตำรวจและความชัดเจนของอนุคณะกรรมการ แล้วจึงเอามาตราของประมวลกฎหมายอาญาในต่างประเทศที่มีบทมาตราตรงกันมาเทียบเคียง เพื่อให้หลักทฤษฎีของกฎหมายอาญาเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของประเทศและอุปนิสัยของพลเมืองให้ได้มากที่สุด จนกระทั่งปี พ.ศ. 2489 คณะอนุกรรมการก็ได้ส่งร่างประมวลกฎหมายอาญาให้แก่รัฐบาลเพื่อเสนอให้รัฐสภาพิจารณา แต่เนื่องจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองบางประการจึงเป็นเหตุทำให้การพิจารณาประมวล

¹ คุราชพระนามและนามของคณะกรรมการชุดนี้ใน "ปัญหาเรื่องการริคตัญ" โดย หยุค แสงอุทัย นิตินาสัน ปีที่ 23 เล่มที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน - ธันวาคม พ.ศ. 2495, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), หน้า 430-431

กฎหมายอาญานี้ในชั้นรัฐสภาล่าช้าจนถึงปี พ.ศ. 2499 ร่างประมวลกฎหมายอาญานี้ จึงไต่ถามการพิจารณาของรัฐสภา และประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันนี้ แม้ว่าจะประมวลกฎหมายอาญานี้ได้แก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติในกฎหมายลักษณะอาญา ไว้หลายสิบประการ¹ ก็ตาม แต่โดยที่ในช่วงระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมาสถิติ อาชญากรรมต่าง ๆ ได้เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่มีที่ท่าที่จะลดลงและได้ทวีความรุนแรง มากขึ้น โดยเฉพาะอาชญากรรมทางเพศ อันเนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำลง จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องทำการแก้ไขปรับปรุงบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญาให้ เหมาะสม เพื่อควบคุมและป้องกันอาชญากรรมเหล่านั้น ซึ่งแนวทางการแก้ไขปรับปรุง บทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญาเท่าที่ได้กระทำมาแล้วได้อาศัยหลักทางทฤษฎีการลงโทษ แบบเข้มข้นมากกว่าทฤษฎีการลงโทษอื่น ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติว่าด้วยความผิดทางเพศ, บทบัญญัติเกี่ยวกับการกระทำความผิดหลายกรรม และกฎหมายเกี่ยวกับอาวุธปืน เป็นต้น แต่- อย่างไรก็ตาม แนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการลงโทษแบบปรับปรุงแก้ไขผู้กระทำความผิด ก็ยังมี ปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายอาญาและกฎหมายที่มิใช่อาญาอื่น ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติ เกี่ยวกับการรอลงอาญาและการรอกำหนดโทษ, บทบัญญัติเกี่ยวกับวิธีการลงโทษสำหรับเด็ก และคนวิกลจริต, กฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญาในศาลคดีเด็กและเยาวชน, กฎหมายเกี่ยวกับการกักขังและการกักกัน,² กฎหมายเกี่ยวกับการคุมประพฤติ³ เป็นต้น

¹ ขอให้ดูรายละเอียดใน ดร. หยุต แสงอุทัย, คำบรรยายประมวลกฎหมายอาญา สำหรับประชาชน บรรยายทางวิทยุกระจายเสียง พ.ศ. 2500 พร้อมทั้งบันทึกข้อแตกต่างที่สำคัญ ระหว่างประมวลกฎหมายอาญากับกฎหมายลักษณะอาญา (กรุงเทพฯ : มงคลการพิมพ์), หน้า 1-38

² โดยเฉพาะแนวความคิดเกี่ยวกับการกักขังและกักกันนี้ แม้จะมีบัญญัติไว้ในประมวล กฎหมายอาญา พ.ศ. 2500 นี้ก็ตาม แต่เพิ่งจะมีกฎหมายบัญญัติรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการกักขัง และวิธีการกักกัน ในปี พ.ศ. 2506 และ 2510 ตามลำดับ

³ นอกจากประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 56-57 แล้ว เติมมีพระราชบัญญัติว่าด้วย การอบรมและฝึกอาชีพบุคคลกลางประเภท พ.ศ. 2518 ต่อมา ได้มีประกาศคณะปฏิรูปการปกครอง แขนงดิน ฉบับที่ 22 ลงวันที่ 13 ตุลาคม 2519 ยกเลิกพระราชบัญญัตินี้เสีย แต่ในที่สุด ก็ได้มี การบัญญัติกฎหมายว่าด้วย วิธีการคุมประพฤติ และตั้งสำนักงานคุมประพฤติ (โดยให้สังกัดใน- กระทรวงยุติธรรม) ขึ้นในปี พ.ศ. 2522

สำหรับการศาลในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เมื่อได้ประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2477 ศาลในประเทศไทยก็ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ศาลชั้นต้น (ศาลแขวง, ศาลอาญาและศาลแพ่ง, ศาลอาญาธนบุรีและศาลแพ่งธนบุรี, ศาลคดีเด็กและเยาวชน, ศาลแรงงาน และศาลจังหวัด) ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา ศาลในสมัยปัจจุบันนี้มีลักษณะเป็นตัวกลาง (passive factor) โดยเป็นผู้ใช้ดุลยพินิจในทางอรรถคดี เพื่อมุ่งที่จะคานและคูลอำนาจหน้าที่ขององค์กรที่บังคับใช้กฎหมายของทางฝ่ายบริหารโดยตรง (โดยเฉพาะพนักงานตำรวจและพนักงานอัยการ) ซึ่งเป็นผู้ใช้ดุลยพินิจในการบังคับใช้กฎหมายและบริหารความยุติธรรมในฐานะที่เป็นตัวการ (active factors) ส่วนอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการสอบสวนคดีกับอำนาจของพนักงานอัยการในการฟ้องคดี ได้แยกตัวออกจากกันค่อนข้างเด็ดขาด โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจเป็นผู้รับผิดชอบในการสอบสวนคดีอย่างเต็มที่ ส่วนพนักงานอัยการในส่วนที่เกี่ยวกับการสอบสวนคดีก็มีฐานะเป็นเพียงแต่ผู้ตรวจสำนวนการสอบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจ แม้กฎหมายวิधिพิจารณาความอาญาจะมีบัญญัติมาตรการบางประการที่ให้อำนาจแก่พนักงานอัยการ เข้าตรวจสอบดุลยพินิจของพนักงานสอบสวนได้บ้างในบางกรณีก็ตาม พนักงานอัยการในประเทศไทยก็ได้มีส่วนร่วมในการสอบสวนคดีมาตั้งแต่เริ่มแรกที่มีการจับกุมจนถึงการฟ้องคดีกับผู้กระทำผิด (หากแต่จะเริ่มขึ้นเมื่อทุกอย่างเป็นส่วนานการสอบสวนสำเร็จรูปแล้ว) และมีได้อำนาจหน้าที่ในการควบคุมการสอบสวนหรือการดำเนินคดีขั้นต้นก่อนการพิจารณาของศาลอย่างจริงจัง จึงเป็นเหตุทำให้อำนาจของเจ้าหน้าที่ตำรวจเป็นอำนาจอิสระที่ลอยตัวปราศจากการควบคุม (หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ในการแบ่งแยกอำนาจสอบสวนหรืออำนาจควบคุมคดีอย่างค่อนข้างจะเด็ดขาด อำนาจสอบสวนกับอำนาจฟ้องคดีขาดการคูลและคานกัน) และเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่การคอร์รัปชันได้ แต่อย่างไรก็ดี ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา องค์กรต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรมในทางอาญาของประเทศไทยก็กระตือรือร้นเป็นอย่างยิ่งที่จะทำการปรับปรุงระบบงานและการบริหารของคนที่ถูกต้องตามระบบที่ควรจะเป็นไปในทางทฤษฎี ดังจะเห็นได้จากระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา พ.ศ. 2523 และก็ได้นำเอาแนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการลงโทษแบบแก้ไขปรับปรุงผู้กระทำผิด โดยให้ผู้กระทำผิดมาองค์กรทางกระบวนการยุติธรรมในหน้อยที่สุด เช่น การว่ากล่าวตักเตือน หรือการปรับ ในชั้นตำรวจหรือการชดเชยการฟ้อง

ในชั้นพนักงานอัยการ เป็นต้น สำหรับการศาลก็ได้พัฒนาก้าวหน้าไปพอสมควร โดยได้พยายามที่จะตั้งศาลพิเศษเพื่อมารับผิดชอบคดีที่มีลักษณะเฉพาะนอกเหนือไปจากคดีอาญาและคดีแพ่ง ดังจะเห็นได้จากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2518 มาตรา 212 ที่มีบัญญัติให้จัดตั้งศาลปกครองแรงงาน ศาลภาษีอากรและศาลสังคม อันเป็นแนวความคิดของประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายในทางตะวันตก¹ และในปี พ.ศ. 2523 ก็ได้มีการจัดตั้งศาลแรงงานขึ้นแล้ว ส่วนศาลปกครองนั้นก็อยู่ในระหว่างการพิจารณาหลักการที่จะให้หน่วยงานใด ระหว่างกระทรวงยุติธรรมกับคณะกรรมการกฤษฎีกาเป็นผู้รับผิดชอบอยู่ ดังนั้น ระบบการศาลในประเทศไทยก็ได้เริ่มพัฒนาเข้าสู่ระบบของประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย อย่างประเทศในทางยุโรปตะวันตกอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการแล้ว

สำหรับกฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความในส่วนที่เกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญานั้น โดยหลักของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามันปัจจุบันนี้ถือว่า การดำเนินคดีอาญานั้นเป็นหน้าที่ของรัฐโดยตรง หรือที่เรียกว่า การดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public Prosecution) (ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 32)² แต่ในขณะที่เกี่ยวกับกฎหมายวิธี

¹ ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มาจนถึงปี พ.ศ. 2518 แทบจะไม่มีแนวความคิดที่จะตั้งศาลพิเศษประเภทนี้ขึ้นมา เพราะอิทธิพลของผู้พิพากษาที่จบการศึกษาจากประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายเองไกลแชนนอน โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ อิทธิพลของกฎหมายที่ตกค้างมาตั้งแต่สมัยปฏิรูประบบกฎหมายและการยุติธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 และแนวความคิดแบบอนุรักษนิยมของบรรดานักพิพากษา

² ขอให้รายละเอียดเกี่ยวกับระบบของการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐกับโดยประชาชนใน คณิต ๗ นคร, "กรมอัยการ : การปฏิรูปโครงสร้างและระบบงาน" วารสารอัยการ ปีที่ 5 ฉบับที่ 50 กุมภาพันธ์ 2525, หน้า 46-54

พิจารณาความอาญาของไทยก็มีบัญญัติอนุญาตให้เอกชนฟ้องคดีได้เฉพาะบุคคลซึ่งเป็นผู้เสียหายโดยตรง แต่มิใช่เป็นการฟ้องคดีโดยประชาชน (Popular Prosecution) อย่างเช่นในระบบคอมมอนลอว์ของอังกฤษ (ทั้งนี้ เนื่องจากอิทธิพลของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทย และเพื่อให้เอกชนมีส่วนเข้ามารวมอยู่ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เช่นกัน ผู้เขียน) ส่วนกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่เกี่ยวกับกฎหมายลักษณะพยานของไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่าใช้ระบบผสม (The Mixed System) โดยนำเอาข้อดีของระบบกล่าวหา (Accusatorial System) กับระบบไต่สวน (Inquisitorial System) (ซึ่งเป็นระบบที่ไทยใช้ก่อนที่จะมีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในสมัยรัชกาลที่ 5) มาประมวลเข้าไว้ด้วยกัน ดังจะเห็นได้จาก การพิสูจน์ข้อเท็จจริงโดยผ่านทางพยานหลักฐานของคู่ความแต่ละฝ่าย (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 85 ประกอบกับมาตรา 15 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา) ซึ่งศาลใช้อยู่ในทางปฏิบัติโดยให้พยานหลักฐานต้องผ่านทางคู่ความแต่ละฝ่าย หรือ วิธีการถามพยานศาลจะไต่ถามแบบวิธีการให้คู่ความซักถามและถามค้านพยาน โดยศาลจะให้คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานมาถามก่อน แล้วจึงให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งถามค้าน และหากฝ่ายแรกยังคิดว่าจะถามอีก ก็อาจถามตืงได้ ซึ่งการใช้คำถามในการซักถามถามค้าน ก็ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์โดยเคร่งครัด (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 116 (2), มาตรา 117, มาตรา 118 ประกอบกับ มาตรา 15 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา) ศาลจึงต้องวางตนเป็นกลาง เพื่อควบคุมการซักถามของคู่ความให้ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่ได้อ้างขึ้นไว้โดยเคร่งครัด อันเป็นหลักการของระบบกล่าวหา แต่ในขณะเดียวกัน กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยก็ได้นำเอาหลักการของระบบไต่สวนมาใช้โดยการบัญญัติให้ศาลมีอำนาจที่จะค้นหาความจริงได้อย่างกว้างขวาง กล่าวคือ การที่มอบบัญญัติให้ศาลเลือกใช้วิธีการถามพยานได้เองโดยตรง โดยไม่

ให้สิทธิคู่ความในอันที่จะถามพยานแยกคดี (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 116(1)), การให้ศาลมีอำนาจที่จะถามพยานด้วยคำถามใด ๆ ในระหว่างพิจารณาเพื่อค้นหาความจริงคดี (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 119 ประกอบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 15), การให้ศาลมีอำนาจเรียกส่วนงานการสอบสวนจากพนักงานอัยการมาเพื่อประกอบการวินิจฉัยคดี (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 175), การให้ศาลมีอำนาจสืบพยานเพิ่มเติมโดยพลการที่เรียกกันว่าพยานศาลในระหว่างพิจารณา (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 228) และการให้ศาลมีอำนาจถามโจทก์จำเลยหรือพยานคนใดก็ได้ในระหว่างพิจารณาเมื่อศาลเห็นสมควร. (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 235) การที่ให้ศาลสูงมีอำนาจสืบพยานเพิ่มเติม (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 208(1) เหล่านี้ เป็นหลักการของระบบไต่สวนโดยแท้ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ศาลมีอำนาจที่จะแสวงหาพยานหลักฐานมาเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงในคดีนั้นได้โดยตรง โดยถือว่าเป็นพยานหลักฐานของศาลและไม่คำนึงถึงว่าพยานหลักฐานนั้นจะเป็นคุณและโทษแก่คู่ความฝ่ายใด แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินคดีอาญาในทางปฏิบัติศาลไทยมักนิยมใช้ระบบกล่าวหา โดยวางตนเป็นกลางคล้ายกรรมการคอยพิจารณาพยานหลักฐานที่คู่ความแต่ละฝ่ายนำเสนอเข้าสู่สำนวนศาลเพื่อสนับสนุนข้อต่อสู้ของตน และศาลจะตัดสินคดีไปตามหลักฐานที่คู่ความนำสืบ

หากพิจารณาถึงประวัติวิวัฒนาการของการบังคับใช้กฎหมายในประเทศไทยถึงได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่าประเทศไทยได้นำเอาแนวความคิดของต่างประเทศมาใช้ตั้งแต่สมัยที่นำธรรมเนียมของมอญมาใช้ในสมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยปฏิรูปประมวลกฎหมายและการยุติธรรมในรัชกาลที่ 5 และในสมัยปัจจุบันนี้ หากแต่ชาวไทยมีลักษณะอุปนิสัยที่ถือว่ามีได้นำเอาแนวความคิดของต่างประเทศในลักษณะที่ลอกเลียนแบบมาทั้งหมด เป็นแต่นำมา

ปรับให้เหมาะสมกับอารยธรรมของประเทศไทยกับอุปนิสัยใจคอของชาวไทย โดยพยายาม คัดเลือกส่วนที่ดีของแนวความคิดของต่างประเทศนั้นมาใช้เท่าที่จำเป็น จึงทำให้ลักษณะของ กฎหมายและกระบวนการบังคับใช้กฎหมาย มีเอกลักษณ์ของตนเองโดยเฉพาะ ซึ่งในบางครั้ง ก็ทำให้ไม่สอดคล้องกับหลักการทางภาคทฤษฎีของระบบที่นำมาใช้ นอกจากนี้ ด้านเนื้อหาของสาระ ของกฎหมายไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมาจนถึงสมัยปฏิรูประบบกฎหมายและการยุติธรรมในสมัย รัชกาลที่ 5 ล้วนแล้วแต่เป็นแนวความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติมากกว่า ตั้งแต่สมัย ปฏิรูประบบกฎหมายและการยุติธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 แนวความคิดกฎหมายธรรมชาติ ก็ถูกแนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองหรือแบบปฏิฐานมาปิดบังไว้ และแนว ความคิดของกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองก็มีอิทธิพลเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ แต่อย่างไรก็ดี ในช่วง ระยะเวลา 10 ปีมานี้เอง แนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองและสำนักกฎหมาย ธรรมชาติก็ได้เริ่มที่มีแนวโน้มเอียงเข้าหากันโดยยอมรับซึ่งกันและกัน ในระดับที่ว่ากฎหมาย ธรรมชาติไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและผลประโยชน์ของรัฐมากเกินไป ในขณะที่เดียวกัน สำนักฝ่ายบ้านเมืองก็จะต้องยอมรับถึงหลักการแห่งความยุติธรรมของสำนักกฎหมายธรรมชาติ ทั้งนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายอันเดียวกัน คือ เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ ความสงบเรียบร้อย ภายในรัฐ และผลประโยชน์ของเอกชน นอกจากนี้ องค์การต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรม ทางอาญาก็ได้เริ่มพัฒนาเข้าสู่ระบบที่ถูกตั้งตามหลักวิชาการ โดยได้ทำการศึกษาถึงระบบ บริหารงานของตนและการประสานงานในระหว่างองค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพื่อจะได้พัฒนาแนวความคิดให้สอดคล้องกันในแนวทางเดียวกัน (ซึ่งได้แก่ แนวความคิด แบบป้องกันสังคม อันเป็นแนวความคิดที่องค์กรสหประชาชาติได้ประกาศรับรองไว้) โดยมี จุดมุ่งหมายที่จะลดจำนวนและความรุนแรงของอาชญากรรมให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดเท่าที่จะกระทำ ได้ ซึ่งในที่สุดก็จะสามารถปกป้องและให้ความคุ้มครองผลประโยชน์ของประชาชนในชาติได้ อันจะก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยขึ้นในรัฐนั้น และเป็นประโยชน์สูงสุดที่รัฐพึงจะอำนวย ให้แก่ประชาชนในรัฐนั้น

บทที่ 2

การบังคับใช้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย

หากพิจารณาถึงวิวัฒนาการของการบังคับใช้กฎหมายอาญาในประเทศไทย ดังได้กล่าวมาบทที่แล้ว จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันนี้ การบังคับใช้กฎหมายในประเทศไทย (ไม่ว่าจะเป็นเรื่องบทบัญญัติกฎหมาย ระบบกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม และระบบการดำเนินคดีอาญา) มักจะนำเอาความคิดทางทฤษฎีและระบบของต่างประเทศที่เจริญแล้วมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในแต่ละยุคแต่ละสมัย จึงเป็นเหตุทำให้ลักษณะของการบังคับใช้กฎหมายในประเทศไทยมีลักษณะพิเศษเฉพาะของตนเองซึ่งแตกต่างจากบางประเทศที่คัดลอกเอาความคิดทางภาคทฤษฎีและระบบของประเทศไทยอื่นไปใช้ทั้งหมด

1. ทฤษฎีทางกฎหมายที่มีอิทธิพลต่อการบังคับใช้กฎหมายในประเทศไทย

หากพิจารณาประวัติวิวัฒนาการการบังคับใช้กฎหมายในประเทศไทย ดังได้กล่าวมาแล้วในหมวด 2 บทที่ 1 จะเห็นได้ว่า เช่นเดียวกับกฎหมายนานาอารยประเทศ ที่มาอันดั้งเดิมของกฎหมายไทยนั้น มีอยู่สองชนิดเท่านั้น คือ ชนิดหนึ่งเป็นที่มาซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษร และอีกชนิดหนึ่งซึ่งมิได้เป็นลายลักษณ์อักษร ชนิดหลังนี้ ได้แก่ จารีตประเพณี¹ ส่วนชนิดแรก ได้แก่ คัมภีร์ธรรมสัจถัม

¹ จารีตประเพณี เป็นข้อบังคับที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความเคยชินของบรรดาสมาชิกในชุมชนไทยในทางปฏิบัติติดต่อหมุนเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยที่เก่าแก่ออกนอกพ้นความสามารถที่จะจรรยาสิกได้ ซึ่งข้อบังคับเหล่านี้มิได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรและต่อมาบรรดาสมาชิกก็ยอมรับปฏิบัติตามข้อบังคับเหล่านี้ โดยถือเสมือนหนึ่งว่าเป็นกฎหมายรวมทั้งรัฐก็ยอมรับให้ใช้ข้อบังคับเหล่านี้เสมือนกฎหมายมาในรูปเดียวกันตลอดมา (หยุด แสงอุทัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, หน้า 56 - 57)

คือ พระธรรมศาสตร์¹ ครั้นเมื่อเวลาค่อย ๆ ล่วงมาก็ได้มีการนำเอาพระราชโองการของพระมหากษัตริย์ ซึ่งถูกต้องลงรอยกันกับจารีตประเพณีและหลักในธรรมศาสตร์เข้ามาเพิ่มเติมสมทบกับบทบัญญัติเดิมแห่งคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ซึ่งเรียกว่า "ราชศาสตร์" หรือ "ราชศาสตร์"² การประมวลเอาเข้าสมทบนี้ได้เป็นไปในทำนองซึ่งตามที่เป็นอยู่เนื่อง ๆ

¹ คัมภีร์ธรรมศาสตร์ ทั่วไปใช้คำว่ากฎหมายธรรมดาไม่ แต่เป็นคัมภีร์ซึ่งผู้ทรงมูฏุทธิเป็นเจ้าของหรือญาติ ผู้มีฤทธิ์อำนาจสูงกว่าธรรมดาเป็นผู้แต่งขึ้น ผู้มีฤทธิ์เหล่านี้โดยอาศัยความศักดิ์สิทธิ์ของระหว่างตนกับพระเจ้าองค์ต่าง ๆ ตนจึงได้รับความคล้อยตามใจใหญ่ถึงกฎ ซึ่งจะพึงใช้เป็นการทำให้ความเป็นระเบียบเรียบร้อยมีขึ้นในระหว่างมนุษย์ โดยเหตุนี้ข้อบังคับที่มีอยู่ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์จึงใช้บังคับได้ ไม่เฉพาะแก่บุคคลซึ่งมีหน้าที่อำนวยความสะดวกเท่านั้น แต่ยังมีใช้ได้แก่กษัตริย์ซึ่งมีหน้าที่สำคัญที่จะต้องรักษาระเบียบเรียบร้อยให้ดำรงอยู่ในระหว่างพลเมือง เพื่อปฏิบัติตามหน้าที่เช่นนี้กษัตริย์จึงต้องคำนึงถึงเอาตามหลักที่วางไว้ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ (ด. แรงการึก, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 67)

² "พระราชาศาสตร์" หรือ "ราชศาสตร์" ซึ่งรวมอยู่ในพระธรรมศาสตร์ของไทยด้วย สำหรับพระธรรมศาสตร์ของไทยนับถือ ๆ มาในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้นแบ่งแยกเป็นสองภาค กล่าวคือ ภาคมุลอรรด เป็นภาคที่ว่าด้วยหลักนิติธรรม ซึ่งมนุสสารจารย์เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นภาคหนึ่ง และภาคสาชะอรรด เป็นภาคที่ว่าด้วยราชาศาสตร์ ซึ่งถือเป็นส่วนที่ให้อรรถาธิบาย สงวน รักษา และปรับปรุง ภาคมุลอรรดให้เหมาะสมกับกาลสมัยอยู่ตลอดมาอีกภาคหนึ่ง (ชานินทร์ กรัยวิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช, หน้า 3)

แล้วมันจะเป็นการพบวิสัยที่จะแยกพิจารณาที่ในบรรดากฎหมายที่ตกมาถึงยุคเรา
 ใหญ่กว่า บทใดเป็นบทอันแท้จริงของธรรมศาสตร์มาแต่เดิม และบทใดได้นำเข้ามาเพิ่มเติม
 ในภายหลัง กฎหมายพระธรรมศาสตร์นี้ใช้บังคับกันเรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็น
 ยุคที่ติดต่อกับต่างประเทศ และเจริญราชไมตรีกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ดังนั้น
 แนวความคิดทางด้านการเมืองและการปกครองของทางตะวันตก จึงเข้ามามีอิทธิพล
 ต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก สำหรับพระธรรมศาสตร์จึงไม่สามารถใช้บังคับ
 ให้ทันกับความเจริญของประเทศในสมัยนั้น แม้ว่าจะได้มีการบัญญัติกฎหมายขึ้นมาแก้ไข
 ปรับปรุงหรือบัญญัติขึ้นมาใช้ในเรื่องต่าง ๆ มากมาย (กฎหมายที่บัญญัติเหล่านี้ก็มีได้ชัด
 หรือแย้งกับพระธรรมศาสตร์) ก็ตาม จึงเป็นเหตุทำให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
 ราชบุรีดิเรกฤทธิ์ นำเอาหลักกฎหมายของอังกฤษเข้ามาใช้ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายไทยที่
 บกพร่องให้สมบูรณ์ขึ้น จนทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นมว่า กฎหมายไทยและกฎหมายอังกฤษ
 มีข้อความอย่างเดียวกัน แต่เนื่องจากความกดดันจากการแสวงหาอาณานิคมของประเทศ
 ฝ่ายตะวันตกและปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จึงทำให้ประเทศไทยปฏิรูประบบ
 กฎหมายมาใช้ประมวลกฎหมายแทน และได้นำเอากฎหมาย, หลักกฎหมายต่าง ๆ,
 ทฤษฎีกฎหมาย และทฤษฎีการลงโทษตามแนวความคิดสมัยใหม่มาใช้ในการบัญญัติ
 กฎหมายต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของกฎหมายอังกฤษก็ยังมีอยู่ในวงการ
 กฎหมายไทย ดังจะเห็นได้จากการปฏิรูปงานศาลยุติธรรมในสมัยนั้น หรือกฎหมาย
 วิธีพิจารณาความอาญา (ร.ศ. 115 และฉบับปัจจุบันนี้)

ตามที่กล่าวมาแล้ว จะทำให้เห็นได้ว่า แนวความคิดของปรัชญากฎหมายฝ่าย
 บ้านเมืองเข้ามามีอิทธิพลต่อการกฎหมายในสมัยนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
 ราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเป็นผู้นำปรัชญากฎหมายฝ่ายบ้านเมืองของออสตินเข้ามาอธิบาย
 และเผยแพร่ในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยแรกตั้งโรงเรียนกฎหมายและดูเหมือนว่าจะเป็น
 ปรัชญากฎหมายเพียงปรัชญาเดียวที่นักศึกษานิติศาสตร์รู้จักกันในขณะนี้ แม้อาจไม่เคย
 ได้ยินคำว่า "ออสติน" "ปรัชญากฎหมายฝ่ายบ้านเมือง" หรือ "Positive Law"
 เลยก็ตาม ดังจะเห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งที่ทรงกล่าวไว้เมื่อเดือนกันยายน ร.ศ. 118

ว่า ".....เราจะต้องระวังอย่าคิดเอากฎหมายไปปนกับความดีความชั่วจากคุณ
 ยุติธรรม กฎหมายเป็นคำสั่งเป็นแบบที่เราจะต้องปฏิบัติตาม แต่กฎหมายนั้นบางทีก็จะ
 ชั่วได้ถ้าไม่เป็นยุติธรรมก็ได้ ความคิดว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรเป็นยุติธรรม
 อะไรไม่ยุติธรรม มีข้อที่เกิเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น ความศาสนาต่าง ๆ แต่กฎหมายนั้น
 เกิดขึ้นได้แห่งเดียว คือ จากผู้ปกครองแผ่นดินจากผู้ปกครองแผ่นดินอนุญาตเท่านั้น...."¹
 นักกฎหมายไทยต่างก็ได้รับการสั่งสอนและอบรมตามแนวทางทฤษฎีกฎหมายบ้านเมือง
 และคิดอย่างทฤษฎีกฎหมายบ้านเมืองตราจนถึงปัจจุบัน และมองเห็นไปว่าทฤษฎี
 กฎหมายธรรมชาติเป็นสิ่งที่เลื่อนลอย ไร้สาระ แต่อย่างไรก็ดี ในสมัยโบราณประเทศไทย
 นับแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา เคยยึดถือแนวทางกฎหมายธรรมชาติควบคู่กับแนวทาง
 กฎหมายบ้านเมืองมาโดยตลอด กล่าวคือ มีคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นหลักยุติธรรม
 อยู่เหนือกฎหมายสามัญตามทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติ และมีพระราชศาสตร์เป็นกฎหมาย
 ที่พระเจ้าแผ่นดินตราขึ้นปกครองทวยราษฎร์ตามทฤษฎีกฎหมายบ้านเมือง และยิ่งไปกว่านั้น
 พระราชศาสตร์จะขัดหรือแย้งต่อกัมภีร์พระธรรมศาสตร์ไม่ได้ นี่เป็นเครื่องแสดงถึง
 ความสำคัญของทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีกฎหมาย
 ธรรมชาติก็ไม่อาจเบ่งบานได้อย่างเต็มที่ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช โดยเฉพาะ
 สมัยปฏิรูประบบกฎหมายไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 นักกฎหมายไทยในยุคนั้นได้นำเอา
 แนวความคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองเข้ามาใช้ เป็นพื้นฐานในทางทฤษฎีของวิชา
 กฎหมายไทย เพื่อพยายามกำหนดขอบเขตกฎหมายให้ชัดเจนแน่นอน ทำให้กฎหมาย
 สามารถรับใช้การปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชได้เป็นอย่างดี² ทฤษฎี
 กฎหมายบ้านเมืองจึงกลับมีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อวงการกฎหมายไทยสืบมาตราเป็น

¹ วิชา มหาคุณ, ทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติ : หลักยุติธรรมแห่งกฎหมาย, คุณพาท, ปีที่ 7, เล่ม 2 มีนาคม - เมษายน 2523, หน้า 32 - 33

² พันธุ์ ทัศนียานนท์, สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลของชนชาวไทย, วารสาร
 นิติศาสตร์, ปีที่ 11, ฉบับที่ 3, พ.ศ. 2523, หน้า 451

ทุกวันนี้ ส่วนแนวความคิดกฎหมายธรรมชาติได้ปรากฏอยู่เป็นครั้งคราว โดยบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ในยุคสมัยที่ประเทศปกครองในระบบประชาธิปไตย ซึ่งอยู่ในระบบเหตุผล มีใช้ระบบอำนาจ¹ โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ซึ่งนับได้ว่าเป็นกฎหมายที่มีลักษณะแนวความคิดตามกฎหมายธรรมชาติมากที่สุด แต่แนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองก็ค่อย ๆ ทำให้นักกฎหมายเข้าใจกฎหมายในลักษณะที่เป็นสิ่งกลายเป็นอย่างอื่นจากความ เป็นธรรม ซึ่งเคยเชื่อกันมาแต่เดิม จนในปัจจุบัณนี้ความคิดนี้ได้กลายเป็นความคิดที่มองกฎหมายตายตัว และทำให้ นักกฎหมายไทยหลงผิดไปว่า ความยุติธรรมมีใช้ เรื่องของกฎหมายในที่สุด²

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าประเทศไทยจะได้เปลี่ยนมาใช้ระบบประมวลกฎหมายก็ตาม นักกฎหมายยังไม่ยอมเปลี่ยนความคิดในทางกฎหมายตามระบบกฎหมายที่เปลี่ยนไป ดังจะเห็นได้จากการเขียนคำพิพากษา ซึ่งมักจะไม่ค่อยอ้างด้วยบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคดีนั้นโดยตรง และการศึกษากฎหมายไทยในอดีตซึ่งนำเอาหลักกฎหมายของอังกฤษ เช่น *mens rea* เป็นต้น มาสอนแก่นักศึกษากฎหมาย³ รวมทั้งการค้นหาหลักเกณฑ์ทางกฎหมาย การตีความกฎหมาย และทัศนคติที่มีต่อคำ

¹ วิชา มหาคุณ, ผลกระทบของกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมต่อสิทธิของประชาชน ในกระบวนการยุติธรรม, วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 4, พ.ศ. 2524 หน้า 569

² ปรีดี เกษมทรัพย์, นิติปรัชญา ภาคสอง : บทนำทางประวัติศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, 2526) หน้า 37 - 38

³ หยุต แสงอุทัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, หน้า 129 - 130

พิพากษาศาลในประเทศไทย ซึ่งความจริงแล้วนักกฎหมายจะต้องคิดอย่าง
นักกฎหมายของประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย ดังได้กล่าวมาแล้วในหมวด 1
บทที่ 2 ข้อ 1.3

ส่วนกฎหมายอาญานั้น เนื่องจากกฎหมายเก่าของประเทศไทยมิได้แยก
ความแตกต่างระหว่างลักษณะทางอาญาและทางแพ่งของการกระทำความผิด ดังนั้น กฎหมาย
อาญาของไทยในสมัยดั้งเดิมนี้ จึงมีลักษณะของการกระทำความผิดทางแพ่งปะปนอยู่ นอกจากนี้
ยังได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของอินเดีย สำหรับอัตราโทษที่จะกำหนดในความผิด
แต่ละฐาน และการลงโทษผู้กระทำความผิดก็ยังมีค่าเนืองถึงระบบของศักดินา
ดังจะเห็นได้จากกฎหมายลักษณะกรมศักดิ์, ประมวลกฎหมายอาญามับแรกของไทย
ได้แก่ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127, กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 นี้
นับได้ว่าเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นตามหลักวิชาการทางภาคทฤษฎีที่ใช้กับอยู่ในนานาอารยประเทศ
ในสมัยนั้น จนถึงปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะในด้านโครงสร้างของกฎหมาย หรือทฤษฎีความรับผิด
ทางอาญา ทฤษฎีการลงโทษก็ตาม แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายลักษณะอาญาก็ยังมีข้อ
บกพร่องอยู่บางประการ ถึงแม้จะมีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะอาญาหลายครั้ง
ก็ตาม แต่ก็มีอาจจะแก้ไขข้อบกพร่องให้หมดไปได้ รัฐบาลในสมัยนั้นจึงได้จัดตั้ง
คณะกรรมการชุดหนึ่งจากคณะกรรมการกฤษฎีกา เพื่อพิจารณาแก้ไขกฎหมายอาญา
แบบยกร่างใหม่ทั้งหมด ทั้งนี้ โดยอาศัยข้อเสนอแนะจากผู้นับถือกฎหมายทุกองค์กร
ของไทย ในการบังคับใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 และหลักกฎหมายหรือ
ทฤษฎีกฎหมายอาญาสมัยใหม่ และร่างประมวลกฎหมายอาญามับนี้ ได้ประกาศใช้ในปี
พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า กฎหมายอาญาของไทย
เป็นกฎหมายอาญาใหม่ที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านนิติวิธีและเทคนิคในการร่างกฎหมาย
อาญา ซึ่งทำให้กฎหมายอาญาเหมาะสมกับสภาพของสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไป

2. กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย

สำหรับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย ก็ได้จัดองค์กรในระบบงานยุติธรรมทางอาญาไว้ 4 องค์กร คือ ตำรวจ, อัยการ, ศาล และราชทัณฑ์ เหมือนกับนานาอารยประเทศ ส่วนการบริหารงานกระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้น กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็ได้จัดลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไว้เหมือนกับนานาอารยประเทศ กล่าวคือ ตำรวจในฐานะหน่วยงานป้องกันสังคมเบื้องต้น รับผิดชอบเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมาย การรักษาความสงบเรียบร้อย และความผาสุกปลอดภัยของชาติ อัยการในฐานะทนายของแผ่นดิน รับผิดชอบในการฟ้องร้อง และเสนอพยานหลักฐานที่พิสูจน์ความผิดของผู้ถูกกล่าวหาต่อศาล ศาลยุติธรรมมีภารกิจรับผิดชอบเกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวงด้วยความเป็นกลางบริสุทธิ์และยุติธรรม และราชทัณฑ์ในฐานะองค์กรสุดท้ายแห่งกระบวนการยุติธรรมก็รับผิดชอบดำเนินการบังคับคดีตามคำพิพากษาของศาล การปฏิบัติของผู้กระทำผิดตามคำพิพากษาศาลหรือกฎหมายอื่นใดที่มีบัญญัติให้อำนาจไว้ นอกจากนี้ ภายในแต่ละองค์กรของกระบวนการยุติธรรม ก็ได้มีการวางระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เกี่ยวกับงานในความรับผิดชอบของตนไว้เช่นกัน

ส่วนแนวความคิดทางทฤษฎีที่เกี่ยวกับระบบงานยุติธรรมทางอาญานั้น หากพิจารณาถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ว่า ในการดำเนินคดีอาญาสมัยก่อนที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 เป็นระบบไตสวน ซึ่งทำให้เจ้าพนักงานของรัฐมีทัศนคติหรือปฏิบัติต่อบุคคลต้องหาหรือจำเลยในลักษณะที่เป็นวัตถุแห่งคดี ทัศนคตินี้ยังได้รับการสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้แม้ว่าระบบการดำเนินคดีอาญาของไทยจะได้เปลี่ยนมาใช้ระบบกลางหาตั้งแต่สมัยการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลยุติธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้วก็ตาม ประกอบกับค่านิยมทางความคิดที่ยอมรับอำนาจเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองยังมีอยู่มาก ซึ่งทำให้เกิดความสับสนในลักษณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้น เป็นสิ่งที่รัฐหรือผู้ปกครองมอบให้ มิใช่สมบัติที่มีมาตั้งแต่กำเนิด จึงทำให้สังคมไทยมีแนวโน้ม

¹ ประเสริฐ เมฆมนี่, การประสานงานในกระบวนการยุติธรรม : ปัญหาและทางเลือกปฏิบัติที่สำคัญ, หน้า 49 - 50

ที่จะยอมรับการปฏิบัติที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายของเจ้าพนักงานของรัฐ แม้ศาลเองก็ตาม
 คงจะเห็นได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 500/2474 ซึ่งเป็นกรณีที่ยอมรับทั้งพยานหลักฐานที่ได้
 มาจากคำรับสารภาพที่ไม่ชอบ และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2699/2516 ซึ่งเป็นกรณีที่ยอมรับ
 การสอบสวนที่เกิดจากการจับกุมที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย สิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า
 แนวความคิดของทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรมเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินคดีอาญาใน
 ประเทศไทย โดยเฉพาะในทางปฏิบัติของเจ้าพนักงานของรัฐตั้งแต่สมัยโบราณเรื่อยมา
 จนถึงปัจจุบันนี้ และหากพิจารณาถึงบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
 ในส่วนที่เกี่ยวกับการสอบสวน จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติเหล่านี้มักจะมีบัญญัติให้เจ้าพนักงาน
 ตำรวจใช้ดุลพินิจได้อย่างกว้างขวาง อันเป็นการมุ่งถึงความรวดเร็วและประสิทธิภาพ
 ของการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานตำรวจมากกว่า ซึ่งเป็นแนวความคิดทางทฤษฎีการ
 ควบคุมอาชญากรรม

นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงข้อมูลและสถิติคดีอาญาทั่วไปเฉพาะในเขตกรุงเทพ
 มหานคร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515-2519¹ กล่าวคือ สถิติคดีอาญาทั่วไปในกรุงเทพมหานคร
 (ดูตารางที่ 1) สถิติคดีอาญาที่อัยการรับจากพนักงานสอบสวน (ดูตารางที่ 2) สถิติ
 คดีที่เกิด จับ และรอยละของคดีที่มาสู่ศาล (ดูตารางที่ 3) สถิติคดีอาญาของศาลอาญา
 และศาลแขวง (ดูตารางที่ 4) และสถิติคดีศาลแขวงพระนครเหนือ (ดูตารางที่ 5)
 จะเห็นได้ว่า สถิติคดีอาญาทุกประเภทที่พนักงานสอบสวนส่งให้อัยการนั้นอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก
 และคดีอาญาที่อัยการดำเนินคดีในชั้นศาลนั้นมีสถิติสูง แต่เมื่อเปรียบเทียบสถิติคดีอาญาที่
 เกิดขึ้นและสถิติการจับกุมผู้กระทำความผิดกับสถิติคดีอาญาที่ดำเนินคดีในชั้นศาล ก็
 จะเห็นได้ว่า ระบบงานยุติธรรมทางอาญาของประเทศไทยจะผ่านขั้นตอนมาถึงชั้นศาลน้อยมาก และ
 หากพิจารณาสถิติคดีอาญาของศาลแขวงพระนครเหนือ ในตารางที่ 5 จะเห็นได้ว่า
 คดีส่วนใหญ่ที่ขึ้นมาสู่ศาล โดยเฉพาะคดีที่เป็นความผิดเล็กน้อย ผู้กระทำความผิดจะถูกลงโทษ

¹ ประชาน วัฒนวานิชย์, ระบบความยุติธรรมทางอาญา : แนวความคิด
 เกี่ยวกับการควบคุมอาชญากรรมและกระบวนการยุติธรรม, หน้า 158 - 164

ตารางที่ ๑

สถิติคดีอาญาทั่วไปในกรุงเทพมหานคร

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๙

๑. ความผิดเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร
 ๒. ความผิดเกี่ยวกับการปกครอง
 ๓. ความผิดเกี่ยวกับการยุติธรรม
 ๔. ความผิดเกี่ยวกับศาสนา
 ๕. ความผิดเกี่ยวกับความสงบสุขของประชาชน
 ๖. ความผิดเกี่ยวกับการก่อให้เกิดภัยอันตรายต่อประชาชน
 ๗. ความผิดเกี่ยวกับการปลอมและการแปลง
 ๘. ความผิดเกี่ยวกับการค้า
 ๙. ความผิดเกี่ยวกับเพศ
 ๑๐. ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย
 ๑๑. ความผิดต่อเสรีภาพ
 ๑๒. ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน
 ๑๓. ความผิดลหุโทษ
 ๑๔. ความผิดตาม พ.ร.บ. ต่าง ๆ ฉบับ
 ๑๕. ความผิดอื่น ๆ
- รวมทั้งสิ้น

๒๕๑๕		๒๕๑๖		๒๕๑๗		๒๕๑๘		๒๕๑๙	
เกิด	จับ	เกิด	จับ	เกิด	จับ	เกิด	จับ	เกิด	จับ
๒	๑	๔	๔	๗	๖	๔	๕	๑๖	๑๓
๕๐๑	๔๖๗	๔๕๕	๔๕๕	๒๕๑	๒๓๕	๒๓๗	๒๓๑	๓๖๘	๓๕๘
๑๕	๔๕	๔๕	๓๒	๒๕	๒๑	๓๑	๒๓	๓๘	๓๐
๔๕	๔๕	๑	๑	๑	๑	—	—	๕	๕
๒๒๕๖	๒๒๕๖	๑๓๐๒	๑๖๕๑	๒๒๒๕	๒๒๒๖	๑๕๑๖	๑๕๑๖	๑๕๑๖	๑๕๖๘
๑๓๗	๑๑๕	๑๒๑	๕๗	๑๐๒	๖๐	๕๕	๖๘	๑๓๖	๑๕๓
๑๔๕	๑๓๐	๑๔๖	๑๓๘	๒๓๑	๒๑๓	๒๕๕	๑๕๒	๓๘๒	๓๔๕
๒๔๗	๒๔๖	๑๔๔	๑๓๘	๑๐๐	๕๕	๕๕	๕๖	๕๒	๕๑
๕๐๒	๔๐๖	๔๘๘	๔๐๘	๕๕๓	๔๖๖	๕๕๔	๔๖๕	๕๕๐	๕๐๒
๒๓๖๐	๑๖๕๔	๒๗๖๖	๑๗๕๕	๒๗๕๕	๑๗๓๒	๓๐๒๕	๑๕๐๐	๑๖๘๗	๑๐๒๕
๑๖๒	๑๕๐	๑๖๐	๑๕๘	๑๖๐	๑๓๕	๑๕๓	๑๕๘	๒๑๘	๑๗๕
๗๖๓๖	๓๔๓๑	๑๑๓๘๒	๕๕๕๕	๑๕๕๕๑	๕๕๐๖	๑๓๗๓๕	๖๑๖๖	๑๒๑๒๖	๕๓๕๓
๘๕๘๐๒	๘๕๗๘๘	๘๕๒๐๓	๘๕๗๑๘	๘๐๖๘๕	๘๐๖๕๓	๑๓๐๓๓๕	๑๓๐๒๕๖	๖๓๘๓๕	๖๓๘๓๕
๑๐๒๑๕	๑๐๒๑๓	๑๓๑๕๕	๑๓๐๗๕	๒๐๓๕๖	๒๐๑๖๒	๒๐๖๒๕	๒๐๖๐๕	๒๑๖๕๕	๒๑๖๕๓
๘๑๓๑๕	๗๕๓๑๓	๖๕๑๑๕	๖๕๘๐๖	๓๕๕๓๕	๓๕๑๐๓	๕๖๕๒๖	๕๕๕๑๕	๕๕๕๒๓	๕๕๕๒๓
๑๕๑๓๗๕	๑๕๔๓๒๕	๑๕๕๕๕๕	๑๕๕๕๕๕	๑๕๖๕๕๕	๑๕๖๐๒๑	๒๒๕๐๖๒	๒๑๕๐๑๐	๑๕๕๕๕๕	๑๕๑๓๕๖

ตารางที่ ๒

บัญชีสถิติคดีอาญาที่พนักงานอัยการรับจากพนักงานสอบสวน
เฉพาะในเขตกรุงเทพ-ธนบุรี

สถิติการจับกุมผู้ต้องหาของตำรวจ	๑๘๘๓๒๘	๑๙๑๔๔๕	๑๙๖๐๒๑	๒๑๕๐๑๐	๑๙๖๓๔๖
	พ.ศ. ๒๕๑๕	พ.ศ. ๒๕๑๖	พ.ศ. ๒๕๑๗	พ.ศ. ๒๕๑๘	พ.ศ. ๒๕๑๙
ประเภทสำนวน	เวียง	เวียง	เวียง	เวียง	เวียง
๑. สำนวนปรากฏผู้ต้องหาที่ส่งตัวมา คิดเป็นร้อยละ	๑๑๐๑๗ ๕.๕๗	๑๒๘๘๒ ๗.๕๑	๑๕๑๒๐ ๑๐.๓๕	๔๐๕๗๕ ๑๘.๗๐	๔๗๐๒๕ ๓๑.๑๑
๒. สำนวนปรากฏผู้ต้องหาที่ไม่ส่งตัวมา (เว้นคดีเปรียบเทียบ) คิดเป็นร้อยละ	๘๘๑๔ ๔.๓๘	๗๐๒๐ ๔.๐๕	๗๗๘๑ ๕.๓๒	๕๕๔๘ ๔.๓๕	๖๕๕๒ ๔.๖๑
๓. สำนวนปรากฏผู้ต้องหาที่ไม่ส่งตัวมา (เฉพาะคดีเปรียบเทียบ) คิดเป็นร้อยละ	-	-	-	๑๗๕๗๒ ๗.๕๖	๒๗๘๗๘ ๑๘.๔๒
๔. สำนวนไม่ปรากฏผู้กระทำความผิด คิดเป็นร้อยละ	๓๕๕๕ ๒.๑๕	๕๓๕๒ ๓.๑๕	๗๗๑๓ ๕.๒๘	๗๑๑๐ ๓.๒๕	๖๕๖๘ ๔.๓๓
รวมทุกประเภท คิดเป็นร้อยละ	๒๓๗๕๐ ๑๒.๕๐	๒๕๒๕๔ ๑๕.๗๔	๓๐๖๑๔ ๒๐.๕๖	๕๕๖๖๕ ๓๔.๒๕	๘๘๕๓๐ ๕๘.๕๕

ที่มา: กรมอัยการ, กระทรวงมหาดไทย ๒๕๒๐
* โปรดดูตารางที่ ๑

ตารางที่ ๓

สถิติคดีเกิด จับ และร้อยละของคดี

ที่มาสู่ศาล

พ.ศ.	สถิติคดีของตำรวจ		คดีของศาล	ร้อยละของคดีที่มาสู่ศาล	
	คดีเกิด	จับ		คดีเกิด %	จับ %
๒๕๑๕	๑๕๑๓๗๕	๑๘๘๓๒๘	๒๘๓๒๕	๑๘.๘๐	๑๕.๓๖
๒๕๑๖	๑๗๕๘๕๐	๑๙๑๔๔๕	๓๑๕๒๑	๑๗.๖๔	๑๕.๖๑
๒๕๑๗	๑๕๖๘๘๘	๑๙๖๐๒๑	๔๐๕๐๖	๒๕.๘๑	๒๗.๗๓
๒๕๑๘	๒๒๕๐๖๒	๒๑๕๐๑๐	๔๒๐๒๒	๑๘.๓๕	๑๘.๑๘
๒๕๑๙	๑๕๘๕๘๘	๑๙๖๓๔๖	๕๒๘๒๕	๓๓.๒๒	๓๔.๕๐

ตารางที่ ๔

สถิติคดีอาญาของศาลอาญาและศาลแขวง

ในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๗

ปี	ศาล	จำนวนคดี			ผลของคดี			
		คดีค้างมา	คดีรับใหม่	รวม	คดีเสร็จ	คดีเป็น ร้อยละ	คดีค้างไป	คดีเป็น ร้อยละ
๒๕๑๕	อาญา	๑๕๑๖	๗๑๖๗	๘๖๘๓	๗๑๕๒	๘๒.๓๖	๑๕๓๑	๑๗.๖๔
	ทหาร	๓๕	๓๐๓๖	๓๐๗๑	๒๙๘๕	๘๐.๕๗	๕๘๖	๑๙.๐๖
	แขวง	๖๘	๑๖๕๐๓	๑๖๕๗๑	๑๖๔๘๑	๙๙.๔๕	๙๐	.๕๕
๒๕๑๖	อาญา	๑๕๓๑	๘๑๓๖	๙๖๖๗	๘๑๑๘	๘๓.๙๗	๑๕๔๙	๑๖.๐๓
	ทหาร	๕๘๖	๔๔๘๘	๕๐๗๔	๓๙๘๑	๗๘.๕๕	๑๐๙๓	๒๑.๕๕
	แขวง	๙๐	๑๗๐๕๐	๑๗๑๔๐	๑๗๐๘๑	๙๙.๖๕	๕๕	.๕๘
๒๕๑๗	อาญา	๑๕๔๕	๑๒๓๐๑	๑๓๘๔๖	๑๒๐๓๗	๘๖.๙๐	๑๘๑๑	๑๓.๑๐
	ทหาร	๑๐๕๓	๒๔๑๕	๓๔๖๘	๓๓๔๗	๙๖.๓๐	๑๒๑	๓.๓๐
	แขวง	๕๕	๒๓๐๔๕	๒๓๑๐๐	๒๓๐๓๒	๙๙.๖๖	๖๖๘	๒.๙๖
๒๕๑๘	อาญา	๑๘๑๑	๑๕๑๑๔	๑๖๙๒๕	๑๔๙๑๗	๘๘.๑๓	๒๐๐๘	๑๑.๘๗
	ทหาร	๑๖๕	๑๔๐	๓๐๕	๒๗๑	๘๘.๘๕	๓๔	๑๑.๑๕
	แขวง	๑๑๒	๒๔๖๘๐	๒๔๗๙๒	๒๔๕๒๓	๙๘.๙๑	๒๖๙	๑.๐๙
๒๕๑๙	อาญา	๒๐๐๘	๑๕๘๒๕	๑๗๘๓๓	๑๕๘๕๕	๘๘.๙๒	๑๙๘๗	๑๑.๐๘
	ทหาร	๓๕	๔๘๕	๕๒๐	๓๒๐	๖๑.๕๓	๒๐๐	๓๘.๔๗
	แขวง	๒๖๕	๓๐๓๐๐	๓๐๕๖๕	๓๐๓๒๒	๙๙.๑๙	๒๔๓	.๘๑

ที่มา : กองวิชาการ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ กระทรวงยุติธรรม

ตารางที่ ๕

สถิติคดีศาลแขวงพระนครเหนือ

พ.ศ. ๒๕๑๕, ๒๕๑๗ และ ๒๕๑๘

ปี	คดีค้าง	คดีใหม่	คดีเสร็จ	ผลของคดี							ถึงโทษ %
				ปรับ	จำคุก ไม่เกิน ๖ เดือน	จำคุก ๖ - ๑ ปี	จำคุก ๑-๓ ปี	อื่น ๆ	รวม	ปล่อย	
๒๕๑๕	๓๕	๑๕๑๓๒	๑๓๓๕๔	๑๔๕๕๖	๓	๒	-	๑๔๖๗	๑๕๐๒๘	๑๔๗	๙๙.๐๓
๒๕๑๗	๔๗	๑๕๔๐๗	๑๕๕๐๓	๑๖๖๘๔	๕๘๓	-	-	๑๖๑๐๑	๑๕๙๑๑	๓๙๒	๙๗.๕๘
๒๕๑๘	๕๑	๑๘๘๒๕	๑๘๖๕๘	๑๕๗๓๓	๖๘๑	-	-	๑๕๐๕๒	๑๘๓๕๖	๓๔๒	๙๘.๑๗

ในอัตราที่สูงถึงร้อยละ 90 ขึ้นไป¹ ดังนั้น จึงพอที่จะสรุปได้ว่า กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทยมีแนวโน้มเอียงตามทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรม ซึ่งมักจะคำนึงถึงด้านประสิทธิภาพและความรวดเร็ว และขั้นตอนในกระบวนการยุติธรรมส่วนใหญ่จะดำเนินไปโดยฝ่ายปกครอง รวมทั้งคดีอาญาส่วนมากมักจะเสร็จสิ้นในชั้นพนักงานสอบสวนและอัยการ²

แต่อย่างไรก็ตาม ระบบงานยุติธรรมทางอาญาของไทยก็ยังคงคำนึงถึงทฤษฎีกระบวนการนิติธรรม (Due Process) ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 มาตรา 27 บัญญัติว่า " ในคดีอาญาให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด " และวรรคสอง " ก่อนที่จะมีคำพิพากษาอันถึงที่สุด แสดงว่า บุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้ " และโดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ซึ่งมีแนวโน้มเอียงไปตามทฤษฎีกระบวนการนิติธรรมมากกว่า³ นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา พ.ศ. 2523 ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งที่รัฐเริ่มหันมาคำนึงถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนแล้ว ดังนั้น จากข้อมูลและสถิติอาชญากรรมทั้งโลกกล่าวมาแล้วข้างต้น จึงแทบจะกล่าวได้ว่า ระบบงานยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทยนี้ใช้ทั้งทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรมควบคู่กับทฤษฎีกระบวนการนิติธรรม แต่มีลักษณะที่โน้มเอียงไปทางด้านทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรมมากกว่า⁴

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 161 - 163

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 166

³ เรื่องเดียวกัน, เฉียงอรุณที่ 8, หน้า 149

⁴ มีความเห็นว่า ระบบงานยุติธรรมทางอาญาของไทยใช้ทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรมเป็นหลักปฏิบัติในกระบวนการยุติธรรมของไทย (เรื่องเดียวกัน, เฉียงอรุณที่ 8, หน้า 149)

3. ระบบการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทย¹

การดำเนินคดีอาญาก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญาที่มีโทษที่ใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 อาจจะถูกกล่าวได้ว่า การดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยได้ใช้ระบบไต่สวน เนื่องจาก " หน้าที่สอบสวนฟ้องร้อง " และ " หน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี " ยังรวมอยู่ในความรับผิดชอบของศาลเพียงองค์กรเดียว และฐานะของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นกรรมในคดี และเนื่องจากระบบไต่สวนนี้เอง ก็ทำให้เกิดวิธีการคนหาขอเท็จจริงโดยการทรมานร่างกาย อันได้แก่วิธีพิจารณาจารย์ศนครบาล

ต่อมาในปี พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) การดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นระบบกล่าวหา เช่นเดียวกับนานาอารยประเทศ ดังจะเห็นได้จากการบัญญัติพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาจารย์ศนครบาล และการประกาศใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญาที่มีโทษใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 วิธีพิจารณาความอาญาตามพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ได้เอาแบบอย่างมาจากอังกฤษ กล่าวคือ เป็นวิธีพิจารณาความที่มีคู่ความ ดังจะเห็นได้จาก มาตรา 9 ซึ่งให้อ่านาคูความแต่งตั้งช่วยว่าความได้ , มาตรา 12 ซึ่งให้ศาลสืบพยานฝ่ายโจทก์หมดก่อนแล้วจึงให้สืบพยานจำเลยในกรณีที่ไม่ให้การปฏิเสธ, มาตรา 13 ซึ่งให้จำเลยให้การแก้ไต่เพิ่มเติมและซักถามพยานได้ และมาตรา 5 ซึ่งให้คู่ความซักถามพยานทั้งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยได้ และลักษณะอันนี้ได้คกทอดมาจนถึงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในปัจจุบันนี้ แต่มีส่วนแตกต่างกับวิธีพิจารณาความอาญาของอังกฤษ ในส่วนที่ว่า ฐานะของอัยการในประเทศไทยเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ " สอบสวนฟ้องร้อง " และ " บังคับคดี " เช่นเดียวกับฐานะของอัยการในประเทศภาคพื้นยุโรป ดังจะเห็นได้จาก ข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ร.ศ. 116 ตามสารตราที่ 36534 เรื่อง ส่งข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ลงวันที่ 17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 116 (ซึ่งมีคำบังคับเป็นกฎหมาย) ข้อ 87 บัญญัติว่า

¹ คณิต ฦ นคร, ปัญหาการใช้ดุลพินิจของอัยการ, หน้า 39-42

" พนักงานรักษาพระอัยการมีอำนาจและหน้าที่ที่จะต้องสืบสวนเอาตัวโจรผู้ร้าย และสมัครพรรคพวกซึ่งลวงพระราชอาณาเขตออกนอกรรจ์ และไตสวนเอาหลักฐานพยานให้เห็นเท็จจริงในข้อพิพาทของคนเหล่านั้น และฟ้องร้องต่อศาลให้พิพากษาโทษผู้ลวงพระราชอาณาเขตตามกฎหมาย ทั้งคอยตรวจตราการลงพระราชอาณาเขตผู้ใดของคำพิพากษา และมีอำนาจที่จะอุทธรณ์คำพิพากษาเมื่อเห็นว่าศาลตัดสินไม่ถูกต้อง " 1

แต่เมื่อประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478 อันเป็นฉบับที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ความรับผิดชอบของอัยการได้ถูกตัดทอนลง อัยการคงมีอำนาจหน้าที่เพียงแต่ " ฟ้องร้อง " เท่านั้น ซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 2(5) แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่า

" พนักงานอัยการ หมายความว่า เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล ทั้งนี้ จะเป็นข้าราชการในกรมอัยการหรือเจ้าพนักงานอื่นผู้มีอำนาจเช่นนั้นก็ได้ "

นอกจากนี้ แม้ว่าการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยจะได้เปลี่ยนมาเป็นระบบกล่าวหาแล้วก็ตาม สิทธิของผู้ถูกกล่าวหาตามกฎหมายวิธีพิจารณาความในปัจจุบันนี้ สำหรับสิทธิอย่างผู้รวมคดีในทางอุทธรณ์ ความกฎหมาย ในประเทศไทยผู้ต้องหาคงมีสิทธิทำนองเดียวกับกฎหมายนานาประเทศ (ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 135) แต่สิทธิอย่างผู้รวมคดีในทางกระทำนั้น 2 สิทธิที่จะอยู่รวมคดีในการดำเนินคดีอาญาของเจ้าพนักงานและศาลก็ถูกจำกัดเหลือเฉพาะในชั้นศาล (ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 172) และสิทธิที่จะมีนายช่วยเหลือในคดีก็จะถูกจำกัดเหลือเฉพาะในคดีอุทธรณ์ที่มีอัตราโทษอย่างสูงตั้งแต่สิบปีขึ้นไป และในคดีที่จำเลยเป็นเด็ก (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173) ส่วนสิทธิที่จะให้การแก้ชกกล่าวหาที่คงมีเหมือนนานาประเทศ

1 กุลพล พลวัน, " ลักษณะทั่วไปของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ", วารสารอัยการ ปีที่ 4 ฉบับที่ 39 มีนาคม 2524, หน้า 27

2 อาจารย์คณิต ณ นคร เห็นว่า ผู้ต้องหาคงมีเฉพาะสิทธิที่จะให้การแก้ชกกล่าวหาเท่านั้น (คณิต ณ นคร, อัยการกับการสอบสวนคดีอาญา, หน้า 138)

สำหรับการดำเนินคดีอาญาในส่วนที่เกี่ยวกับการฟ้องร้องนั้น หากพิจารณาจาก
 ศีลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงในสมัยกรุงสุโขทัยว่า " ที่ประตูเมืองมีกระตังแขวนไว้
 ราษฎรคนใดมีความเดือดร้อนประการใดให้มาเขย่ากระตังที่ประตูเมืองนี้ " และกฎหมาย
 ลักษณะรับฟ้อง มาตรา 1 ทว่า " มิใช่คดีทนต์และคดีบิดามารดา ฆ่าตาย ป่านาอา
 บุตรภรรยาพี่น้อง เก็บเอาเนื้อความผู้อื่นซึ่งมิได้เป็นเนื้อความเรื่องเดียวกันตามกฎหมาย
 รับฟ้องผู้นั้นมิอาจให้ยากแก่ความเมือง ทาน ๆ ว่า เล่มคดีใหม่โดยยศศักดิ์ อย่าให้
 รับฟ้องไว้พิจารณา ฯ " ¹ และตามพระราชบัญญัติว่าด้วยบังคับโจทก์ให้สาบานก่อนฟ้อง
 ความอาญา ลงวันที่ 3 มิถุนายน ร.ศ. 111 ข้อ 1 มีความว่า " ถ้ราษฎรมีอรรถคดี
 คนใดจะฟ้องหาควยขอความเป็นนครบาลคดี และเป็นอาญาคดี เป็นความอุกฉกรรจ์มี
 โทษหลวงคดี มายังผู้รับฟ้องในกรุงเทพฯ หรือมายังศาลากลางในหัวเมือง จะขอฟ้องร้อง
 ควยความเหล่านี้ ให้ผู้รับฟ้องในกรุงเทพฯ และศาลากลางในหัวเมืองบังคับให้ผู้นั้นปฏิญาณ
 สาบานตนว่าจะให้การฟ้องเท่านั้นที่จริง " จึงทำให้เห็นได้ว่า การดำเนินคดีอาญาใน
 ประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนถึง พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) เป็นการดำเนิน
 คดีอาญาโดยผู้เสียหายเองทั้งสิ้น ² ไม่มีอัยการฟ้องความแผ่นดิน เอกชนผู้เสียหายต้อง
 ดำเนินการฟ้องร้องจัดหาพยานและดำเนินคดีอาญาในศาลด้วยตนเอง

ต่อมา ในปี ร.ศ. 109 พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ซึ่งได้
 ทรงวางโครงการจักรกระทรวงยุติธรรม ก็ได้ทรงเสนอให้มีการจัดตั้งกรมอัยการ เป็น
 เจ้าพนักงานสำหรับเป็นโจทก์ เป็นทนายแผ่นดินในคดีความแผ่นดิน ซึ่งมีโทษในลักษณะ

¹ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, คำสอนชั้นปริญญาตรี พุทธศักราช 2501-2502
ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, (โรงพิมพ์วิริยะการพิมพ์ : 2502), หน้า 543

² มีความเห็นว่า แต่เดิมก่อน ร.ศ. 110 นั้น ราษฎรฟ้องคดีอาญาเองทั้งสิ้น
 ฯลฯ ไม่จำกัดเฉพาะผู้เสียหายเท่านั้น ฯลฯ ระบบการฟ้องคดีอาญาเป็นเรื่องของเอกชน
 หรือราษฎรทั้งสิ้น รัฐบาลได้เกี่ยวข้องด้วยไม่ (กุอรรรถพล ใหญ่สว่าง, เรื่องเดิม,
 หน้า 21)

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕ ก็ได้เปลี่ยนแปลง
 หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (พนักงานอัยการ) ดังกล่าว กล่าวคือ พนักงานอัยการ
 หรือผู้รักษากฎหมายจะมีสิทธิฟ้องคดีอาญา หรือเข้าดำเนินคดีอาญาได้ก็ต่อเมื่อไม่มีผู้เสียหาย
 เป็นโจทก์ หรือผู้เสียหายไม่ยอมฟ้องหรือดำเนินคดีอาญานั้น ซึ่งบัญญัติไว้ในหมวด ๒
 ว่าด้วย การชำระเป็นความแผ่นดิน มาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษ
 ใช้ไปพลางก่อน ว่า

" บรรดาความทั้งปวงซึ่งมีโทษหลวง เช่น ความหาว่ากบฏประทุษร้าย หาว่า
 กระทำผิดร้ายชกคนตาย หาว่ากระทำโจรกรรมปล้นสะดม หาว่าลอบลักชิงไป หาว่า
 ฉ้อบังพระราชทรัพย์ หาว่าทำเงินทำอิฐทองแดงปลอม หาว่ากรรโชกราษฎร กดขี่ด้วย
 อาญาลงเอาเงินทอง หาว่ารับสินบนอาทอนสาบวาล หาว่าข่มขืนโหมหนิง หาว่าทำร้าย
 ต่อพระศาสนา มีกัณฑ์ทำลายพระพุทธรูป สรูปเจดีย์ หาว่าภิกษุเป็นปาราชิก แลความอาญา
 อย่างอื่น บรรดาที่หากันอันมีโทษหลวงตามพระราชกฤษฎีกาเป็นต้นนั้น ในความเหล่านี้
 ถ้าไม่มีคนใดคนหนึ่ง เป็นโจทก์ฟ้องกล่าวโทษผู้ล่วงละเมิดพระราชอาญาอยู่แล้ว แต่ผู้นั้น
 ไม่คิดว่าความเรื่องนั้นต่อไปด้วยเหตุประการใด ๆ ก็คือ ต้องเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงาน
 กรมอัยการและผู้รักษากฎหมาย จะต้องฟ้องกล่าวโทษผู้ล่วงละเมิดพระราชอาญา ในความ
 ที่ไม่มีคนอื่นเป็นโจทก์ ถ้าจะถือว่าความเรื่องที่โจทก์เดิมไม่คิดว่านั้นต่อไป เมื่อเห็นว่า
 มีพยานพอที่จะพิสูจน์ให้สมจริงได้ว่า ผู้ล่วงละเมิดพระราชอาญานั้นมีข้อพิรุณกระทำผิด
 พระราชกำหนดกฎหมาย "

ทั้งนี้ โดยมิได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหายแต่
 ประการใด ดังนั้น การดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยในสมัยนั้นจึงถือได้ว่า การดำเนิน
 คดีอาญาโดยรัฐเป็นหลักในการดำเนินคดีอาญารอง

สำหรับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในปัจจุบันนี้ใช้หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ ควบคู่กับการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหาย¹ ทั้งนี้บัญญัติไว้ในมาตรา 28 ว่า "บุคคลเหล่านี้มีอำนาจฟ้องคดีอาญาต่อศาล (1) พนักงานอัยการ (2) ผู้เสียหาย" และได้บัญญัติให้อำนาจอัยการในการเข้าแทรกแซงในคดีอาญาที่ผู้เสียหายเป็นโจทก์ โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 31 ว่า

" คดีอาญาที่มีใช้ความผิดต่อส่วนตัวซึ่งผู้เสียหายยื่นฟ้องแล้ว พนักงานอัยการจะยื่นฟ้องขอเข้ารวมเป็นโจทก์ในระยะใดก่อนคดีเสร็จเด็ดขาดก็ได้ "

และในมาตรา 32 บัญญัติว่า " เมื่อพนักงานอัยการและผู้เสียหายเป็นโจทก์ร่วมกัน ถ้าพนักงานอัยการเห็นว่าผู้เสียหายจะกระทำคดีของอัยการเสียหาย โดยกระทำหรือละเว้นการกระทำใด ๆ ในกระบวนการพิจารณาพนักงานอัยการมีอำนาจร้องต่อศาลให้สั่งผู้เสียหายกระทำหรือละเว้นการกระทำการนั้น ๆ ได้ "

ดังนั้น ตามมาตรา 31 และ 32 ที่กล่าวมานี้ จึงเป็นการให้อำนาจหน้าที่แก่อัยการในการช่วยควบคุมดูแลการฟ้องคดีอาญาโดยผู้เสียหายให้เป็นไปโดยถูกต้อง และไม่เกิดความเสียหายแก่สาธารณชน อันเป็นหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ แต่ในขณะเดียวกัน ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็ได้บัญญัติให้อำนาจแก่ผู้เสียหายฟ้องคดีอาญาได้อย่างกว้างขวาง แม้ว่าจะไม่มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ " ผู้เสียหายโดยนิคินัย " ขึ้นมาก็ตาม แต่ในขณะเดียวกัน ศาลฎีกาก็ได้ขยายหลักการผู้เสียหายไปในขณะเดียวกัน. (ดู คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1182/2484) ซึ่งในเรื่องนี้หากนำหลักเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องคุณธรรมทางกฎหมายเข้ามาพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ผู้เสียหายฟ้องคดีอาญาได้เฉพาะในความผิดที่เป็นส่วนตัวโดยแท้หรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ "คุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนตัว" (Individualrechtsgut) เท่านั้น²

¹ มีความเห็นว่า ระบบการฟ้องร้องคดีอาญาของไทยใช้ระบบผสม กล่าวคือรัฐสามารถฟ้องคดีอาญาได้ โดยมีพนักงานอัยการดำเนินคดีแทน และเอกชนก็สามารถฟ้องคดีอาญาได้ แต่คงปรากฏว่าเป็นผู้เสียหาย (อรรถพล ใหญ่สว่าง, เรื่องเดิม, หน้า 15)

² คณิต ณ นคร, ปัญหาในการใช้ดุลพินิจของอัยการ, หน้า 41 - 42

บทที่ 3

องค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย

1. ตำรวจ

ในบรรดาองค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้น ตำรวจเป็นองค์กรแรกในกระบวนการยุติธรรม ที่จะดำเนินการให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เพื่อป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมให้เกิดขึ้นในสังคมน้อยที่สุด และในขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดอย่างเสมอภาคและด้วยความเป็นธรรม กิจการตำรวจไทยได้จัดตั้งขึ้นในรูปแบบตำรวจแห่งชาติ (The National Police System) โดยกำหนดให้กรมตำรวจอยู่ในสังกัดของกระทรวงมหาดไทย ภายใต้หลักการบริหารอย่างเดียวกันทั่วประเทศ ตั้งแต่การกำหนดนโยบาย, กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ, แผนงานในการปฏิบัติการกิจการตำรวจจนถึงบุคลากรในงาตำรวจ (ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยที่มีคุณค่าและสำคัญที่สุดในการบริหารงานตำรวจ)

ก. ประวัติความเป็นมาของตำรวจ

กิจการตำรวจไทยก่อนที่จะมีโครงสร้างดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ก็ได้มีวิวัฒนาการเรื่อยมาซึ่งพอที่จะแบ่งออกได้เป็น 3 สมัย คือ 1) สมัยโบราณ 2) สมัยปฏิรูปงานตำรวจ และ 3) ในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบันนี้

1) สมัยโบราณ

โดยลักษณะของสังคมและการปกครองของชนชาติไทยในสมัยโบราณ ตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้ามาจนถึงอาณาจักรกรุงสุโขทัย กล่าวคือ หัวหน้าเฝ้าหรือพ่อขุน ซึ่งเป็นประมุขของชาวไทย สมัยโบราณนี้มีอำนาจต่าง ๆ รวมทั้งหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมของชนชาติไทย และในการอำนวยความสะดวกกรรมให้แก่บรรดาชนชาติไทยเองโดยตรง ก็พอที่จะสันนิษฐานได้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยโบราณจะเป็นผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจการของตำรวจด้วยพระองค์เองหรือมอบหมายให้แก่บรรดาเจ้าหรือขุนนาง ซึ่งเป็นที่ไว้นับถือเชื่อใจของพระองค์เองทำหน้าที่แทนพระองค์ในหัวเมืองต่าง ๆ ฉะนั้นหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับของตำรวจ ซึ่งยังไม่มีควมจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งในสมัยนั้น

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ก็ได้ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการแต่งตั้งตำรวจหลวง และตำรวจวัง เพื่อคอยทำหน้าที่สอดส่องดูแลกิจการต่าง ๆ ในพระราชวัง ส่วนในหัวเมืองต่าง ๆ พระมหากษัตริย์ก็ทรงแต่งตั้งมหาดเล็กหรือคนในราชสำนัก ให้เป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ ในสมัยนั้นในอันที่จะคอยดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของเมืองที่ให้ไปปกครองอยู่ แต่โดยที่ ลักษณะของระบบการยุติธรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นกระจัดกระจายอยู่ตามศาลต่าง ๆ ที่เข้าชอนกัน ระบบการยุติธรรมจึงไม่เป็นระเบียบแบบแผน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 1460 พระบรมไตรโลกนาถ จึงได้พยายามที่จะให้มีการบริหารแบบรวมอำนาจการปกครอง และได้ทรงแยกข้าราชการฝ่ายพลเรือนออกจากข้าราชการฝ่ายทหารเป็นครั้งแรก พระองค์ทรงได้ จัดให้มีการตำรวจขึ้น โดยให้สังกัดอยู่กับเวียง หนึ่งในองค์กรของการปกครองแบบจตุสดมภ์ โดยมีเจ้าพระยาจักรีหรือศรีสุรเสนาบดีเป็นผู้บังคับบัญชาและได้ทรงแบ่งออกเป็น 2 หน่วยใหญ่คือ ก) ตำรวจนครบาลซึ่งรับผิดชอบในการรักษาความสงบเรียบร้อยและกฎหมาย ภายในเมืองหลวง ข) ตำรวจภูธรซึ่งรับผิดชอบงานประเภทเดียวกันในเขตหัวเมืองต่าง ๆ และ ค) ตำรวจหลวงซึ่งรับผิดชอบในเขตมหาราชวัง โดยมีเจ้าพระยาธรรมราชาธิบดีศรีวิรัตนมณเฑียรบาล เป็นผู้บังคับบัญชา แต่ให้สังกัดอยู่กับวังกิจการตำรวจในสมัยของพระบรมไตรโลกนาถนี้มี ภารกิจหลักในการปกป้ององค์พระมหากษัตริย์และพระราชบัลลังก์ ส่วนการรักษาความสงบ เรียบร้อยและความเป็นระเบียบของชุมชนนั้นเป็นภารกิจรองที่เกิดขึ้นภายหลัง นอกจากนี้ ก็ยังได้นำเอาระบบศักดิ์คินามาใช้ในกิจการตำรวจในสมัยกรุงศรีอยุธยา และการบังคับบัญชา ตำรวจนั้นก็ต้องขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์โดยตรงเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้ยังคงสืบทอดเรื่อยมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ตำรวจไทยจึงได้เริ่มที่จะปฏิบัติภารกิจในการรักษากฎหมายและความ สงบเรียบร้อยอย่างจริงจัง แต่ก็ยังไม่มีตำรวจลาดตระเวน (patrol) หรือตำรวจยาม (ambulatory watch) ภารกิจของตำรวจจะเริ่มขึ้นด้วยการแจ้งความร้องทุกข์โดยจะ จับบุคคลทุกคนที่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิดโดยขาดความพิจารณา และมีอำนาจที่จะขอให้ประชาชน ช่วยเหลือในการติดตามผู้ร้าย แต่อย่างไรก็ตาม ก็ได้มีการกำหนดโทษหัวหน้าตำรวจ สำหรับ กรณีที่ไม่สามารถสอบสวนคดีให้คืบหน้าได้ หรือไม่สามารถติดตามจับผู้ต้องหาได้

2) สมัยปฏิรูปกิจการตำรวจไทยในรัชกาลที่ 4

การจัดตั้งองค์กรตำรวจไทยได้เริ่มกันอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 4 ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของสนธิสัญญาที่ทำกับชาวตะวันตก และเพื่อล้มล้างระบบศักดินาที่คอยประคับประคองประชาชนชาวไทย ในปี 2405 รัชกาลที่ 4 ได้ทรงจ้างกับตัน เอส. เจ. เบ็คแฮมส์ (Capt. S.J. Bird Ames) (ซึ่งได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงรัฐยาภิบาลมีญา) มาเป็นผู้อำนวยการจัดตั้งกองตำรวจสำหรับรักษาความสงบเรียบร้อยภายในเขตเมืองหลวง (The Metropolitan Peace Maintenance Department) ตามแบบอย่างยุโรปขึ้นเป็นครั้งแรก ทั้งนี้โดยได้วางจ้างชาวมาเลย์และชาวอินเดียที่เคยรับราชการตำรวจในสิงคโปร์มาเป็นตำรวจไทย และได้เริ่มงานลาดตระเวนในบริเวณที่เป็นย่านธุรกิจในสมัยนั้น ภารกิจของตำรวจไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้ ก็จำกัดเฉพาะเพียงในเขตภายในของกรุงเทพฯ เท่านั้น และยังคงประสบปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับนโยบายทางการเมืองระหว่างประเทศและทางการทหารด้วย ส่วนในเขตชนบทหรือตามหัวเมืองต่าง ๆ ก็ได้มอบความรับผิดชอบของสองกระทรวง ก็คือ กระทรวงมหาดไทย (ภาคเหนือไปจนเขตแดนพม่ากับลาว) กับกระทรวงกลาโหม (ภาคใต้ไปจนเขตแดนมาเลเซีย) ซึ่งในบางครั้งก็ได้มีการจัดกองทหารไปทำการลงโทษเฉพาะในบริเวณที่มีการก่อกบฏอาชญากรรมมาก

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้เริ่มปรับปรุงกิจการตำรวจให้ก้าวหน้าอย่างมาก ทั้งนี้โดยได้วางเจ้าหน้าที่ตำรวจชาวตะวันตกมาเข้ามาช่วยงานในกิจการตำรวจไทย ในปี พ.ศ. 2419 ก็จัดตั้งตำรวจภูธรขึ้นในรูปทหารโปลิตีขึ้นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในส่วนภูมิภาคและให้สามารถปฏิบัติการทหารได้ด้วย ในปีต่อมาก็ได้เปลี่ยนกองทหารโปลิตีนี้มาเป็นกรมกองลาดตระเวนหัวเมือง (Patrol Department) ในระหว่างปี พ.ศ. 2430 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ นเรศวรฤทธิไภทรงประกาศที่จะจัดระบบกิจการของตำรวจไทยอย่างของอังกฤษ และได้ออกแบบฟอร์มชุดตำรวจขึ้น ในปี พ.ศ. 2437 ก็ได้จัดตั้งกองตำรวจรถไฟขึ้นเพื่อรับผิดชอบดูแลรางรถไฟ และในปี พ.ศ. 2440 ก็ได้ตั้งกรมตำรวจภูธรขึ้นแทนกรมกองลาดตระเวนหัวเมือง โดยมีพลตรีพระยาवासุเทพ (นายยี เซา G. Shau) เป็นเจ้ากรมตำรวจภูธรขึ้นรับผิดชอบในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรม, อำนวยความสะดวก

ให้แก่ประชาชนในเขตจังหวัดส่วนภูมิภาค, คอยปกป้องรักษาเส้นทางคมนาคมและปฏิบัติการทางทหาร สำหรับกรณีที่มีการลุกฮือชาวยกไทยในบางกรณี และในปีต่อ ๆ มาก็ได้จัดตั้งกองตำรวจภูธรขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค อนึ่ง ในปี พ.ศ. 2444 ก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนนายร้อยตำรวจภูธรขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2447 ก็ได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยจรเข้ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และในปี พ.ศ. 2450-2451 ก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนพลตำรวจและโรงเรียนนายหมวดขึ้น ซึ่งต่อมากรมตำรวจก็ได้ขยายงานการฝึกอบรมตำรวจเหล่านี้ขึ้นเป็นกองบัญชาการการศึกษา ส่วนกิจการตำรวจนครบาลก็ได้รับการปรับปรุงให้ก้าวหน้าไปอย่างน่าพอใจ ในปี พ.ศ. 2446 นาย อี. เจ. ลอว์สัน ได้รับตำแหน่งเป็นกรมการเมืองในกรมพลตระเวนกรุงเทพ (The Bangkok Patrol Department) ก็ได้ตั้งแผนกพิเศษ¹ (ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับกองสืบสวนอาชญากรรมในกรุงลอนดอน) เป็นตำรวจส่วนกลางที่ให้ความช่วยเหลือตำรวจท้องที่ในด้านสืบสวน การปราบปรามและทางวิชาการ และยังได้นำวิธีการพิสูจน์ตัวบุคคลด้วยการพิมพ์ลายนิ้วมือ อย่างไรก็ตาม กิจการตำรวจในยุคนั้นก็ยังคงขึ้นอยู่กับ 2 กระทรวง คือ กรมพลตระเวน หรือตำรวจนครบาล ขึ้นอยู่กับกระทรวงนครบาล กรมตำรวจภูธรขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย

¹ ในปี พ.ศ. 2456 สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย สมัยนั้นก็ได้พยายามรวบรวมผลงานของตำรวจส่วนกลางนี้ จะจัดตั้งเป็นกรมสืบที่เรียกว่า ซี. ไอ. ดี. (Criminal Investigation Department) แต่ไม่สามารถจัดตั้งได้สำเร็จ เพราะขาดผู้ชำนาญและได้ถูกยกเลิกไปภายหลังจากการรวมกรมตำรวจภูธรกับกรมตำรวจนครบาล เมื่อ พ.ศ. 2458 แม้กระนั้นใน พ.ศ. 2473 ก็ได้พยายามจัดตั้งขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า กรมตำรวจภูบาล ซึ่งถูกยกเลิกเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 (พล. ต. ต. สนั่น นรินทรสรศักดิ์ "ตำรวจภูธร" วารสารวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2518, หน้า 2-9)

กิจการตำรวจในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 และที่ 7 นั้น หลักการใหญ่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก คงดำเนินการตามแนวที่วางไว้ในรัชกาลที่ 5 มีการปรับปรุงบ้างก็เพียงเล็กน้อย กล่าวคือ ได้มีการตั้งสำนักเรตำรวจขึ้นเพื่อสวดส่องดูแลความประพฤติของตำรวจ (ในปี พ.ศ. 2458) และตำรวจส่วนกลาง (ซึ่งเป็นที่มาของกองสืบสวนกลางในปัจจุบัน) เพื่อประสานงานในระหว่างหน่วยงานตำรวจต่าง ๆ และให้ข่าวสารต่าง ๆ แก่หน่วยงานตำรวจที่เกี่ยวข้องและได้ขยายกิจการตำรวจออกไปยังหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคมากยิ่งขึ้น ในวันที่ 13 ตุลาคม 2458 กรมตำรวจและกรมพลตระเวนได้รวมเป็นกรมเดียวกัน เรียกว่า "กรมตำรวจและกรมพลตระเวน" และในปลายปีเดียวกันนี้เองได้เปลี่ยนเป็น "กรมตำรวจและกรมตำรวจนครบาล" ยกฐานะเจ้ากรมขึ้นเป็นอธิบดี ต่อมาในปี พ.ศ. 2465 ได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รวมกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงนครบาลเป็นกระทรวงเดียวกัน เรียกว่า กระทรวงมหาดไทย "กรมตำรวจและกรมตำรวจนครบาล" จึงโอนมาขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย และในปี พ.ศ. 2469 ได้เปลี่ยนนาม "กรมตำรวจและกรมตำรวจนครบาล" เป็นกรมตำรวจ แต่ยังคงแบ่งตำรวจออกเป็น 2 ประเภท คือ ตำรวจที่จับกุมโจรผู้ร้ายได้ส่วนทำสำนวนฟ้องศาลโปสิตสภาโดยตรงเรียกว่า "ตำรวจนครบาล" ตำรวจที่ทำหน้าที่จับกุมโจรผู้ร้ายได้แล้วส่งให้อำเภอได้ส่วนทำสำนวนให้ขอการฟ้องศาลอาญาประจำจังหวัดนั้น ๆ เรียกว่า "ตำรวจภูธร" จนกระทั่ง พ.ศ. 2475 จึงได้เปลี่ยนนามกรมตำรวจมาเป็น "กรมตำรวจ" ตลอดมาจนทุกวันนี้

3) สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กิจการของตำรวจก็ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลกลาง และได้เปลี่ยนชื่อขององค์กรตำรวจมาเป็นกรมตำรวจ (The Royal Thai Police Department หรือ The Thai National Police) สำหรับการแบ่งส่วนราชการกรมตำรวจก็ได้แบ่งออกเป็น 4 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 เป็นหน่วยบริหารงานส่วนกลางและสำนักบริหารของอธิบดีกรมตำรวจมีกองขึ้นตรา 6 กอง คือ กองกลาง กองบัญชี, กองโรงเรียน, กองคดี, กองตรวจคนเข้าเมืองและกองทะเบียนกลาง ส่วนที่ 2 คือ ตำรวจนครบาล ส่วนที่ 3 คือ ตำรวจภูธร และส่วนที่ 4 ตำรวจสันติบาล เป็นหน่วย

ที่ตั้งขึ้นใหม่ภายหลังที่ยกเลิกตำรวจภูบาล ตำรวจกลาง และตำรวจพิเศษ ดังได้กล่าวมาแล้ว ตำรวจสันติบาลนี้ภายหลังได้ขยายงานเป็นกองบัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง การจัดองค์กรตำรวจไทยมีลักษณะแบบกึ่งทหาร ดังจะเห็นได้จากยศของตำรวจ และนับแต่ที่กิจการตำรวจไทย ได้จัดรูปแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง (a centralized system) กรมตำรวจอยู่ในความรับผิดชอบของอธิบดีกรมตำรวจ ซึ่งรับผิดชอบคือรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย โดยมีรองอธิบดี 3 คน และผู้ช่วยอธิบดี 6 คน คอยช่วยในการบริหารงานตำรวจ โดยลักษณะของโครงสร้างของกรมตำรวจ ก็ได้แบ่งจากกรมตำรวจเป็นกองบัญชาการหรือสำนักงาน (bureaus), จากกองบัญชาการมาเป็นกองบังคับการหรือกองอำนาจการ (divisions) , จากกองบังคับการมาเป็นกองกำกับการ (subdivisions) และจากกองกำกับการมาเป็นกอง (sections) หรือสถานีตำรวจ (stations) ตามลำดับ และในแต่ละกองบัญชาการก็มีผู้บัญชาการซึ่งจะต้องรายงานโดยตรงต่ออธิบดีกรมตำรวจ

เมื่อได้ปรับปรุงกิจการตำรวจเพื่อวางรากฐานตำรวจในระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475 แล้ว ได้มีการปรับปรุงโครงสร้างของกิจการตำรวจอีกหลายครั้ง (ไม่น้อยกว่า 30 ครั้ง) จนถึงปัจจุบัน แต่หลักการใหญ่ก็คงแบ่งตำรวจออกเป็น 4 ส่วน ซึ่งมีอยู่เดิมนั่นเอง แต่ก็เป็นการปรับปรุงทางโครงสร้างและทางเทคโนโลยีตำรวจแบบสมัยใหม่เท่านั้น การปรับปรุงทางด้านตัวบุคคลและงานบุคลากรตำรวจ เช่น ศีลธรรม, สวัสดิการและผลประโยชน์ เป็นต้น กลับได้รับความสนใจอย่างมาก แม้ว่าในระยะ 7-8 ปีที่ผ่านมา ทางกรมตำรวจและกระทรวงมหาดไทยได้เริ่มหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับก้านสวัสดิการของตำรวจ เช่น การสร้างแพลตฟอร์มตำรวจ เป็นต้น บ้างแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับก้านตัวบุคคล ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในงานตำรวจ (ปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ การเงิน, การบริหาร และการจัดหาวัสดุอุปกรณ์)

ข. โครงสร้างของกรมตำรวจ

ในปี พ.ศ. 2519 ได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมตำรวจ กระทรวงมหาดไทย โดยแบ่งออกเป็นหน่วยงานดังนี้ .-

1) หน่วยงานขึ้นตรงต่อกรมตำรวจ มีฐานะเทียบเท่ากองบังคับการปฏิบัติหน้าที่ สายงานฝ่ายปรึกษาแนะนำ เพื่อช่วยเหลือการปกครองและการบริหารงานของอธิบดีกรมตำรวจ มีหน่วยงานรวม 15 หน่วย คือ สำนักงานเลขาธิการกรม, กองการเงิน, กองพลาธิการ, กองวิชาการ, กองคดี, กองสวัสดิการ, กองวิจัยและวางแผน, กองแพทย์, กองการสื่อสาร, กองการต่างประเทศ, กองตรวจคนเข้าเมือง, กองทะเบียนคนต่างด้าวและภาษีอากร, กองพันตำรวจ, กองบังคับการตำรวจดับเพลิง และกองกำลังพลที่จัดตั้งขึ้นใหม่ เพื่อรับผิดชอบ ในกิจการด้านกำลังพล และการบริหารงานบุคคลของตำรวจโดยตรง

2) กองบัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพิสูจน์ หลักฐาน, ทะเบียนประวัติอาชญากร, มีอำนาจสืบสวนคดีอาชญากรรม, ดำเนินการประสานงาน ช่วยเหลือตำรวจนครบาลและภูธร ในการดำเนินการสอบสวนคดีการเมือง หน่วยงานที่สังกัดมี 9 กอง คือ กองปราบปราม, กองตำรวจสันติบาล, กองทะเบียนประวัติอาชญากร, กองพิสูจน์ หลักฐาน, กองทะเบียน, กองตำรวจรถไฟ, กองตำรวจน้ำ, กองตำรวจทางหลวง, กองตำรวจ ป่าไม้

3) กองบัญชาการการศึกษา มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษอบรมพัฒนาตำรวจ ทั้งก่อนหลังเข้าประจำการ เพื่อส่งเสริมสร้างความรู้ความสามารถ ความสำนึกกับรับผิดชอบใน วิชาชีพตามหลักการบริหารงานบุคคลแผนใหม่ มีหน่วยงานคือ กองอำนวยการศึกษา, โรงเรียน สืบสวน, กองบังคับการโรงเรียนนายร้อยตำรวจ, กองกำกับการโรงเรียนนายสิบตำรวจ, กองกำกับการโรงเรียนตำรวจนครบาล, กองกำกับการโรงเรียนตำรวจภูธร เขต 1-9

4) กองบัญชาการตำรวจนครบาล มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการป้องกันปราบปราม อาชญากรรม การรักษาความปลอดภัย, ความสงบเรียบร้อย, การจัดระเบียบในเขตกรุงเทพมหานคร ปัจจุบันได้มีการปรับปรุงแบ่งส่วนกองบัญชาการตำรวจนครบาลขึ้นใหม่ โดยพระราช กฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการตำรวจ, กระทรวงมหาดไทยฉบับที่ 6 พ.ศ. 2519 ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 93 ตอนที่ 61 ทะเบียนประวัติและจัดกำลังแบบการเงินและพัสดุ, แผนกสถิติและวิจัยและแผนการณ, แผนกสวัสดิการ, กองกำกับการสวัสดิการเด็กและเยาวชน, กองบังคับการตำรวจจราจร, กองบังคับการสายตรวจและปฏิบัติการพิเศษ, กองบังคับการ

ตำรวจนครบาลเหนือ-ใต้, ชนบุรี แต่ละกองบังคับการมีกองกำกับการสืบสวนและสอบสวน, กองกำกับการตำรวจนครบาล, สถานีตำรวจนครบาล

5) กองบัญชาการตำรวจภูธร มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการปกครอง, ป้องกันปราบปรามอาชญากรรมนอกเขตกรุงเทพมหานคร รวมทั้งปฏิบัติหน้าที่พิเศษเกี่ยวกับการปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ กำหนดหน่วยงานเป็นตำรวจภูธร จังหวัด, อำเภอ, กิ่งอำเภอ, ตำบล ต่อมาได้ปรับปรุงใหม่ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมตำรวจ ฉบับที่ 5, พ.ศ. 2519, ในประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 93 ตอนที่ 46 วันที่ 10 มีนาคม 2519 กำหนดให้กองบัญชาการตำรวจภูธรแบ่งออกเป็น 4 หน่วย คือ กองบัญชาการตำรวจภูธร เขต 1-4 แต่ละหน่วยแบ่งเป็น 3 กองบังคับการคือ กองบังคับการอำนวยการตำรวจภูธร, กองบังคับการสืบสวนตำรวจภูธรและกองบังคับการกิจการพิเศษตำรวจภูธร

6) กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน การจัดรูปแบบตำรวจกึ่งทหาร เพื่อปฏิบัติหน้าที่ป้องกันและแทรกซึม, บ่อนทำลาย, รักษาความสงบเรียบร้อยตามชายแดน รับผิดชอบเรื่องชาวเขา, และเกี่ยวกับชายแดน เช่น ตรวจคนเข้าเมือง, ป้องกันยาเสพติด ป่าไม้ เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ

2. อัยการ

โดยที่เจ้าพนักงานตำรวจมีหน้าที่ในอันที่จะคอยสอดส่องดูแลให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมายที่ได้บัญญัติไว้ และดำเนินการจับกุมผู้กระทำความผิดกฎหมาย เจ้าพนักงานตำรวจจึงเป็นผู้ที่เข้าเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดมาตั้งแต่เริ่มแรกที่ทำ การสืบสวนและสอบสวน อันอาจจะทำให้เขาใจว่าผู้ต้องหาเป็นผู้กระทำความผิดจริง ๆ ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีบุคคลอีกคนหนึ่งเป็น คนกลาง เพื่อวินิจฉัยใคร่ครวญคดีที่เจ้าพนักงานตำรวจทำการสอบสวนมาแล้วโดยตลอดอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่ผู้ต้องหาจะถูกนำตัวไปส่งศาลพิจารณาลงโทษ อันได้แก่อัยการ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถทางกฎหมาย วิชาการทั่ว ๆ ไปและการว่าความในศาล เพื่อให้ผู้กระทำความผิดจริง ๆ ได้รับความลงโทษตามกฎหมาย อันเป็นการป้องกันความไม่สงบเรียบร้อยภายในสังคมนั้น และในขณะเดียวกันก็เป็น การอำนวยความสะดวกและรักษาความยุติธรรมด้วย ฉะนั้น ในระหว่างองค์กร

ในการบริหารงานยุติธรรมทั้งสี่ (อันได้แก่ ตำรวจ อัยการ ศาล และราชทัณฑ์) ระบบงานอัยการจึงจัดอยู่ในฐานะกึ่งกลางระหว่างงานการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง อันเป็นงานของฝ่ายบริหารกับงานรักษาความยุติธรรม อันเป็นงานของฝ่ายตุลาการ

ก. ประวัติความเป็นมาของอัยการ

คำว่า "อัยการ" หรือ "ไอยการ" หรือ "อายการ" จะมีมาแต่สมัยดั้งเดิม¹ แต่ระบบอัยการหรือพนักงานอัยการดังในปัจจุบันได้ก่อตั้งขึ้นมา — ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมาจนถึง ร.ศ. 111 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยได้ใช้ระบบการฟ้องโดยราษฎรและดำเนินคดีก็ใช้วิธีพิจารณาความแบบไต่สวน ดังนั้นการฟ้องคดีอาญาเป็นเรื่องที่ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนและเสียหายจะต้องจัดการฟ้องร้องและดำเนินคดีเองทั้งสิ้น จึงไม่มีอัยการฟ้องความอาญาแผ่นดิน เว้นแต่คดีอาญาบางประเภท ศาลมีหน้าที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ดำเนินคดีเสียเอง เป็นทำนองว่าเป็นทั้งโจทก์และผู้ตัดสิน

ในสมัยก่อนนั้นการฟ้องร้องและการดำเนินคดีอาญา ปรากฏตามพระราชกำหนดเกล้าซึ่งตราไว้เมื่อ จ.ศ. 1116 เมื่อราษฎรฟ้องร้องกล่าวโทษกับเป็นคดีอาญาต้องไปฟ้องต่อกรมรับฟ้องเพื่อทำการตรวจและเรียบเรียงฟ้องให้ราษฎรนี้เป็นมูลฐานที่มาเบื้องต้นแห่งการมีอัยการ² แต่อย่างไรก็ตาม ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีการแต่งตั้งตำแหน่ง

¹ ขอให้ดูความหมายคำว่า "อัยการ" ในเว็บบทวิไลยบท วิพธานุพงษ์ "อัยการของเรา" วารสารอัยการปีที่ 5 ฉบับที่ 52 เมษายน 2525, หน้า 14-17

² พนักงานรับฟ้องนี้เข้าใจว่าจะมีครั้งแรกเมื่อปี จ.ศ. 717 หรือ พ.ศ. 1899 รัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงศรีอยุธยา (หนังสือเรื่องกฎหมายเมืองไทยหมอบรัดเลย์ เล่ม จ.ศ. 1235 ตีพิมพ์พิมพ์ปลอมปากคลอง บางกอกใหญ่ หน้า 73)

"ยกกระบัตร์"¹ ขึ้น เพื่อให้ทำหน้าที่ในการสอดส่อง— อรรถคดีความหัวเมืองและสอดส่อง การบริหารการปกครองของบรรดาเจ้าเมืองและกรมการเมืองทั้งหลายในสมัยนั้น รวมทั้ง อำนาจหน้าที่อื่นอีกมากมาย² อันเป็นการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นจากระบบการปกครอง ในสมัยกรุงสุโขทัยและก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในการบังคับใช้กฎหมายของกรุงศรีอยุธยา ในสมัยนั้น ซึ่งเป็นการปูทางไปสู่กระบวนการรวมประเทศด้วยวิธีการทางนิติศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่โดยที่ยกกระบัตร์ประสบปัญหาในแง่ที่ว่าไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่าง ครบถ้วนสมบูรณ์ได้ ประกอบกับความเจริญทางด้านคมนาคมจึงทำให้การนำตำแหน่งยกกระบัตร์ มาใช้ในเวลาดังกล่าวเริ่มไม่ไค้ผล บทบาทของยกกระบัตร์จึงได้เริ่มลดลง ต่อมาในสมัย กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1 จึงได้ทรงส่งข้าราชการจากส่วนกลางในราชสำนักออกไป ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งหมดตามหัวเมืองต่าง ๆ ตำแหน่งยกกระบัตร์นี้จึงได้กลายเป็นกรมการ คนหนึ่งในคณะกรรมการเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ จึงทำให้หน้าที่เกี่ยวกับการสอดส่องดูแล อรรถคดีความของเจ้าเมืองและกรมการเมืองก็แทบจะหมดไป

ครั้นต่อมาเมื่อ ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434) จึงได้มีการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น และได้รวมศาลยุติธรรมที่แยกย้ายสังกัดอยู่ตามกรมกระทรวงต่าง ๆ มาขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ต่อมาอีกหนึ่งปีก็ได้มีพระราชบัญญัติจัดการในสนามสถิตย์ยุติธรรม ร.ศ. 111 ซึ่งบัญญัติให้มี

¹ อักษรวิสุทธิไทยสมัยโบราณรวมทั้งสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนั้น เขียนตำแหน่งนั้นว่า "ยกกระบัตร์" ต่อมาตั้งแต่ประมาณรัชกาลที่ 4 ทางราชการเขียนชื่อ ตำแหน่งนั้นว่า "ยกกระบัตร์" จนถึง พ.ศ. 2459 รัชกาลที่ 6 จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยน ชื่อตำแหน่ง "ยกกระบัตร์" หัวเมืองเป็น "อัยการ" และโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อตำแหน่ง "ยกกระบัตร์ศาล" เป็น "จำศาล" (ปริศี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม), มหाराช และ รัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ : สวิตาคารพิมพ์ 2525), หน้า 84)

² ขอให้ดูเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของยกกระบัตร์ใน สุรินทร์ ถั่วทอง, "จากยกกระบัตร์ สู่อัยการ", วารสารอัยการ ปีที่ 5 เล่ม 52 เมษายน 2525, หน้า 45-46

พนักงานอัยการทำหน้าที่เป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญาในฐานะผู้แทนของรัฐ แต่กระนั้นในสมัยเริ่มแรก ผู้ที่กระทำหน้าที่เป็นอัยการยังเป็นเพียงเจ้าหน้าที่สายหนึ่งในกระทรวงยุติธรรม หากได้มีฐานะเป็นพนักงานอัยการโดยเฉพาะเจาะจงแยกเป็นส่วนสักไม่¹

ต่อมาเมื่อวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) จึงได้ตั้งกรมอัยการขึ้นในกระทรวงยุติธรรม โดยได้มีการแต่งตั้งหลวงรัตนานุปติ ซึ่งต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นขุนหลวงพระยาไกรสี เป็นอธิบดีกรมอัยการท่านแรก และก็ได้มีการแต่งตั้งพนักงานอัยการอีก 7 คน แต่อย่างไรก็ตาม พนักงานอัยการก็ยังไม่ได้สังกัดกรมอัยการทั้งหมด กล่าวคือ เฉพาะในกรุงเทพฯ มีพนักงานอัยการสังกัดกรมอัยการ ซึ่งมีอำนาจดำเนินคดีอาญาที่เกินอำนาจศาลไปริสภา (ศาลแขวงในปัจจุบันนี้—ผู้เขียน), พนักงานอัยการประจำกระทรวงและกรมต่าง ๆ ซึ่งมีอำนาจดำเนินคดีตามที่กระทรวงหรือกรมสังกัดของตนกล่าวคือ โทษ และพนักงานอัยการประจำกรมพระนครบาล ซึ่งมีอำนาจดำเนินคดีอาญาในชั้นศาลไต่สวนในตำบลชั้นนอกที่อยู่ในกรุงเทพฯ (อันได้แก่ ตำบล อำเภอ (1) บางกะปิ (2) บางขุนเทียน (3) ราษฎร์บูรณะ (4) หนองแขม (5) คลิ่งชัน (6) ภาษีเจริญ (7) บางซื่อ และ (8) บางเขน) ส่วนพนักงานอัยการในต่างจังหวัดนั้นเข้าใจว่า แม้จะได้มีการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีแบบระบบกล่าวหาตามพระราชบัญญัติลักษณะพยานแล้วก็ตาม จนกระทั่งปี ร.ศ. 114 ก็ยังไม่มี การแต่งตั้งพนักงานอัยการประจำในต่างจังหวัด ดังจะเห็นได้จากพระบรมมณูศาลหัวเมือง ร.ศ. 114 มาตรา 25 และมาตรา 26 จึงทำให้เกิดความจำเป็นในการปฏิรูประบบความยุติธรรมในหัวเมืองอย่างเร่งด่วน ซึ่งทำให้เกิดความโกลาหลและยุ่งยากอย่างมากเพราะหัวเมืองต่าง ๆ มิได้เตรียมตัวรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนเช่นนี้ แต่อย่างไรก็ดี ในปี ร.ศ. 116 กระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการกิจการด้านอัยการหัวเมืองก็ได้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ. 116 ขึ้น โดยกำหนดให้มีตำแหน่ง

¹ ूरายละเอียดใน "ระบบอัยการ" และ ศาลทหาร โดยหลวงอรรรถไกรวิลังและ พลโทสุข เปรมาวิน โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2510, หน้า 3-15

ยกกระบี่ขึ้นในทุกหัวเมืองและมณฑล กับมีผู้ช่วยเรียกว่า แพ่ง และให้ผู้อำนวยการในการฟ้องคดี
 อาญาได้ทุกประเภท ไต่สวน สืบ จับโจรผู้ร้าย และสืบสวนสอบคำเนินคดีแพ่งและรักษาประโยชน์
 ของรัฐบาลภายใต้คำสั่งและอนุญาตของภูวราชการเมือง จึงเป็นเหตุทำให้ตำแหน่ง
 "ยกกระบี่" ซึ่งทำหน้าที่เป็นพนักงานอัยการในหัวเมืองไม่มีความสัมพันธ์กับกรมอัยการ
 และกระทรวงยุติธรรมในส่วนกลางมาตั้งแต่ต้น เหตุการณ์เช่นนี้ยังคงดำเนินเรื่อยมา จนกระทั่ง
 ในปี พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127) จึงได้เริ่มดำเนินการที่จะรวมพนักงานอัยการขึ้น โดยให้อำนาจ
 อธิบดีกรมอัยการแต่งตั้งพนักงานอัยการเฉพาะในกรุงเทพฯ และให้พนักงานอัยการทุกคนมีอำนาจ
 หน้าที่อย่างเดียวกัน (ดูพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 มาตรา 34 และ 35) ต่อมา
 อีก 7 ปี จึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศรวมพนักงานอัยการ ให้พนักงานอัยการหัวเมืองกับ
 พนักงานอัยการในกรุงเทพฯ เข้ามาสังกัดอยู่ในกรมอัยการ กระทรวงยุติธรรมด้วยกัน โดยให้อำนาจ
 อธิบดีกรมอัยการแต่งตั้งพนักงานอัยการทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง (ดูประกาศรวมพนักงาน
 อัยการ ลงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2458 และประกาศแก่ความในมาตรา 34 แห่งพระธรรมนูญ
 ศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 ฉบับลงวันที่ 28 พฤษภาคม 2469) ต่อมาในปี พ.ศ. 2465 ก็ได้
 มีการโอนกรมอัยการจากสังกัดกระทรวงยุติธรรมไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย แต่โดยที่
 ประกาศรวมพนักงานอัยการในปี พ.ศ. 2458 มิได้กล่าวถึงการรวมอัยการในกรมพระนครบาล
 ในปี พ.ศ. 2472 จึงได้มีการรวมอัยการพระนครบาลเข้าไว้ในกรมอัยการ ตามประกาศ
 เรื่องเลิกอัยการพระนครบาล ฉบับลงวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2472 นับแต่วันนั้นเป็นต้นมา
 พนักงานอัยการในประเทศไทยก็ได้มารวมขึ้นอยู่ที่เดียวกันในกรมอัยการหมดทุกแห่งทุกประเภท
 สืบมาจนถึงทุกวันนี้

ข. โครงสร้างของกรมอัยการ

ราชการกรมอัยการในปัจจุบันได้แบ่งส่วนราชการออกตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วน
 ราชการกรมอัยการ กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2521¹ ได้แบ่งส่วนราชการกรมอัยการดังนี้.—

¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 95 ตอนที่ 131 ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน 2521, หน้า 11

1) ราชการบริหารส่วนกลาง หมายถึง ส่วนราชการที่ปฏิบัติราชการ
อยู่ที่กรม แบ่งออกเป็น ๑ ส่วนคือ

1.1 สำนักงานเลขาธิการกรม ทำหน้าที่รับผิดชอบงานด้านธุรการทั่วไป
ของกรม คือ งานด้านสารบรรณ พัสดุ คลัง และการเจ้าหน้าที่

1.2 กองที่ปรึกษา มีอำนาจหน้าที่ในการให้คำปรึกษาหารือกฎหมายแก่
กระทรวง ทบวง กรม ฯลฯ และจัดทำความเห็น, ทรวร่างสัญญาทั้งภาษาไทยและภาษา
ต่างประเทศให้แก่หน่วยงานของรัฐ, พิจารณาทำความเข้าใจเสนออธิบดีกรมอัยการในเรื่องที่
กฎหมายให้เป็นหน้าที่ของอธิบดีกรมอัยการ

1.3 กองคดีมีอำนาจหน้าที่ดำเนินคดีแพ่งและคดีอาญาในฐานะทนายแผ่นดิน
รวมทั้งการว่าต่างแก่ต่างคดีให้หน่วยงานของรัฐ และเจ้าพนักงานของรัฐ

1.4 กองคดีธนบุรี มีอำนาจดำเนินอรรถคดีทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาที่อยู่
ในเขตอำนาจศาลแพ่งธนบุรี และศาลอาญาธนบุรี

1.5 กองคดีอุทธรณ์ มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบงานอุทธรณ์ในคดีอาญา
ต่อจากกองคดีและกองคดีธนบุรี

1.6 กองคดีฎีกา มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบงานฎีกาต่อจากกองคดี
อุทธรณ์

1.7 กองวิชาการ มีอำนาจหน้าที่หลักคือ งานตรวจสอบและส่งเสริม
สนับสนุนการปฏิบัติงานของพนักงานอัยการ

1.8 สำนักงานอัยการเขตมีอำนาจหน้าที่ในการสอดส่องควบคุมและพิจารณา
การปฏิบัติราชการและความประพฤติของข้าราชการอัยการ ข้าราชการธุรการ และลูกจ้างประจำ
ที่ทำการอัยการภายในเขต และในการตรวจแนะนำวิธีปฏิบัติราชการแก่ข้าราชการและลูกจ้าง
ภายในเขตให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนและกฎหมาย

1.๑ ที่ทำการอัยการประจำศาลจังหวัดมีนบุรี มีหน้าที่ดำเนินอรรถคดีที่อยู่
ในเขตอำนาจศาลจังหวัดมีนบุรี รวมทั้งการพิจารณาให้คำปรึกษาหารือทางกฎหมายและทร
วร่างสัญญาให้แก่หน่วยงานของรัฐ

2) ราชการบริหารส่วนภูมิภาค หมายถึง ส่วนราชการที่ปฏิบัติราชการอยู่ตาม จังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย แบ่งออกเป็น

- 2.1 ที่ทำการอัยการจังหวัด
- 2.2 ที่ทำการอัยการประจำศาลจังหวัด
- 2.3 ที่ทำการอัยการประจำศาลแขวง
- 2.4 ที่ทำการอัยการประจำศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัด

หน้าที่ของที่ทำการอัยการเหล่านี้คือ ดำเนินอรรถคดีอยู่ประจำศาลยุติธรรม ในส่วนภูมิภาค รวมทั้งการพิจารณาให้คำปรึกษาหารือทางกฎหมายและตรวจร่างสัญญาให้แก่ หน่วยงานของรัฐ และรับผิดชอบในราชการกรมอัยการโดยต้องพึงบังคับบัญชา ของอัยการพิเศษ ประจำเขต

เพื่อที่จะให้การควบคุมบังคับบัญชา การพิจารณาความดีความชอบ การแต่งตั้ง โยกย้าย ตลอดจนการลงโทษพนักงานอัยการ เป็นไปตามกฎหมายและสะดวกแก่การปฏิบัติราชการ ได้มีการตั้งคณะกรรมการอัยการคณะหนึ่ง เรียกโดยย่อว่า ก.อ. โดยมีเลขาธิการ ก.อ. เป็น ผู้รับผิดชอบดำเนินงาน¹

3. ศาล

ในบรรดาองค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ศาลจัดว่าเป็นองค์กรที่มีความสำคัญยิ่งก็มีความเป็นอิสระในตัวเองอย่างมาก ปราศจากอำนาจครอบงำของฝ่ายบริหาร (ฝ่ายปกครอง) หรือฝ่ายการเมือง และถือว่าเป็นอำนาจอธิปไตยอำนาจทางฝ่ายตุลาการ อย่างหนึ่งของรัฐในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ทั้งนี้ โดยมีอำนาจหน้าที่ในการปรับ บทกฎหมายให้เข้ากับข้อเท็จจริงที่ปรากฏตามหลักฐานในแต่ละคดีและในการตีความกฎหมาย อันถือได้ว่าเป็นการอำนวยรักษาความยุติธรรมให้แก่บรรดาราษฎรทั้งหลายในประเทศ

¹ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายอัยการ พ.ศ. 2521 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 95 ตอนที่ 103 (วันที่ 27 กันยายน 2521), ลักษณะ 2

ก. ประวัติความเป็นมาของศาล

ตั้งได้กล่าวมาแล้ว ในตอนประวัติวิวัฒนาการของการบังคับใช้กฎหมายในประเทศไทย ว่า ในสมัยสุโขทัยตอนต้นยังไม่มีขุนศาลตุลาการ คงมีแต่พระมหากษัตริย์เป็นผู้พิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวงด้วยพระองค์เอง แต่ในตอนปลายสมัย ก็พอมีหลักฐานที่จะสันนิษฐานได้ว่า ได้มีการแต่งตั้งขุนวังขึ้นทำหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยคดีในบางครั้ง¹ ต่อมา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น พระเจ้าอู่ทองได้นำระบบการปกครองแบบจตุสดมภ์มาใช้ และแต่ละกรมก็มีอำนาจทั้งในการบริหารปกครอง และในทางตุลาการซึ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีความอันเกี่ยวกับบุคคลหรือกิจการที่อยู่ในสังกัดของตน ต่อมาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็ได้มีการจัดรูปแบบการปกครองที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นโดยได้แต่งตั้งเสนาบดีเพิ่มขึ้น และปรากฏตามพระอภัยการตำแหน่งนายพลเรือนว่าหน่วยราชการต่าง ๆ ในสมัยนั้นมีศาลของตนเองรวมกันถึง 20 ศาล² แต่ศาลเหล่านี้ก็อยู่ในเขตพระนครหลวงเท่านั้น ส่วนตามหัวเมืองต่าง ๆ ก็มีคณะกรรมการเมืองเป็นผู้มีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีความต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนั้น ๆ และศาลตามหัวเมืองเหล่านี้ก็เป็นเพียงแต่ศาลชั้นต้นเท่านั้น ศาลอุทธรณ์ในสมัยนั้นได้แก่ศาลหลวงซึ่งสังกัดอยู่ในราชการตำแหน่งสมุหนายกหรือมหาดไทย ซึ่งถ้าหากราษฎรไม่พอใจในคำตัดสินของศาลหลวง ก็อาจจะทูลเกล้าถวายฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดินได้ ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ก็ได้มีการตรากฎหมายลักษณะพระธรรมนูญขึ้นเพื่อชี้แจงถึงบรรดาศาลต่าง ๆ

1. ทานศาสตราจารย์ ดร. เตือน บุณนาค ได้ให้ความเห็นว่าขุนวังหรือเสนาบดีกรมวังนี้คงมีอำนาจเกี่ยวกับคดีของคนที่อยู่ในสังกัดกรมวัง (ที่เรียกว่า พวกสนมใน) และโดยที่เป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับพระเจ้าแผ่นดิน จึงคงจะเป็นผู้รับฎีกาซึ่งราษฎรผู้มาร้องทุกข์ประสงค์จะยื่นถวายต่อพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งนี้ เนื่องมาจากลักษณะของการปกครองในสมัยนั้นที่มีลักษณะเป็นการมอบอำนาจปกครองลงทั้งสิ้นลงไป และผู้ได้รับมอบอำนาจก็มักจะได้รับอำนาจนั้นมาอย่างเด็ดขาดมากมาย (เตือน บุณนาค, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 40-41)

2. ฎรายละเอียดเกี่ยวกับศาลต่าง ๆ, เรื่องเดียวกัน หน้า 41-42

และบัญญัติห้ามมิให้กรมใดจัดตั้งศาลขึ้นว่าความเองได้ เพราะปรากฏว่าในสมัยนั้นกรมต่าง ๆ ซึ่งมีไต่ทรวงให้อำนาจในการตั้งศาลขึ้นไต่ตั้งศาลเถื่อนขึ้นชำระความ เพื่อหารายได้ให้แก่ข้าราชการของกรมของตนเอง ศาลในสมัยพระเอกาทศรถนี้มีจำนวนลดน้อยลงเหลือเพียง 14 ศาล¹ หลังจากสมัยพระเอกาทศรถเป็นต้นมาหลักการของศาลยังคงเป็นอยู่เช่นเดิม ส่วนจำนวนศาลก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นบ้าง เช่น ศาลราชตระกูล หรือได้มีการเปลี่ยนชื่อศาลบ้าง เช่น ศาลหลวงเดิม ก็ได้เปลี่ยนมาเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวง คดีรายนุร เป็นต้น และคงเป็นเช่นนี้เรื่อยมาจนถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5 ตอนต้น ก็ปรากฏว่าบรรดาศาลต่าง ๆ มีจำนวน 16-17 ศาล² แต่โดยที่ศาลต่าง ๆ เหล่านี้ต่างฝ่ายต่างก็ชำระความของตนเอง และวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินคดีก็ซับซ้อนมาก จึงทำให้เกิดวิธีพิจารณาความอันวิปริต, ผู้พิพากษาระลาการกินสินบน คดีความล่าช้าและค้างพิจารณาในศาลเป็นจำนวนมาก รัชกาลที่ 5 จึงทรงสถาปนากระทรวงยุติธรรมขึ้น เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2434 เพื่อขจัดบรรดาปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวและทำการรวบรวมบรรดาศาลที่กระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวงต่าง ๆ ให้มารวมอยู่กับกระทรวงยุติธรรมเพียงแห่งเดียว เมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรมและศาลสถิตย์ยุติธรรมขึ้นแล้ว ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักการของการพิจารณาคดีเสียใหม่โดยไม่ว่าศาลมีอำนาจพิจารณาคดีตามตัวบุคคล แต่ให้ถือว่าศาลมีอำนาจพิจารณาตามมูลคดี และบรรดาศาลต่าง ๆ จำนวน 16-17 ศาลเหล่านั้น ก็ได้ยุบและรวมกันคงเหลือเพียง 7 ศาล คือ 1. ศาลอุทธรณ์คดีหลวง (ศาลฎีกาเดิม) 2. ศาลอุทธรณ์คดีรายนุร (ศาลอุทธรณ์มหาดไทยเดิม) 3. ศาลพระราชอาญา (ศาลนครบาลและศาลอาญานอกเดิม) 4. ศาลสรรพากร (ศาลสรรพากรและศาลมฤคเดิม) 5. ศาลแพ่งกลาง (ศาลแพ่งกลาง, ศาลกรมท่ากลาง ชาย ขวา, ศาลธรรมมาการ, ศาลราชตระกูลเดิม) 6. ศาลแพ่งเกษม (ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนาเดิม) และ 7. ศาลต่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2435 ก็ได้มีการจัดตั้งศาลไปรษณีย์ขึ้น

¹ คุรายละเอียดเกี่ยวกับชื่อและอำนาจของศาลแต่ละศาล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 43-51

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 52

ต่อมาก็ได้มีการรวมศาลแพ่งเกษมกับศาลแพ่งกลางเป็นศาลแพ่ง และได้มีการจัดตั้งศาล
 ราชทัณฑ์พิเศษ ซึ่งได้ยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2438 อันเป็นปีเดียวกับที่ได้มีการจัดตั้งศาลกรม
 ขึ้นใหม่อีกครั้ง แต่การรวมศาลต่าง ๆ เข้ามาสังกัดกระทรวงยุติธรรมในครั้งนั้น ก็เป็นเฉพาะ
 ศาลในเขตกรุงเทพฯ เท่านั้น ส่วนศาลหัวเมืองยังมีได้สังกัดกระทรวงยุติธรรม แต่ยังคง
 สังกัดกับกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาล ในปี พ.ศ. 2438 ก็ได้มีการจัดตั้งข้าหลวง
 พิเศษขึ้นเพื่อดำเนินการแก้ไขกิจการของศาลหัวเมืองเพื่อเตรียมที่จะให้เข้าสังกัดกระทรวง
 ยุติธรรมเช่นกัน ตามพระบรมมณูศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 ก็ได้แบ่งศาลออกเป็น (1) ศาลฎีกา
 รับนิคมขอโทษตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (2) ศาลสถิตยบััติธรรม กรุงเทพฯ และ
 3) ศาลหัวเมือง ศาลสองแผนกหลังนี้ขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม ต่อมาในปี พ.ศ. 2455 รัชกาล
 ที่ 6 ก็ได้ทรงมีพระบรมราชโองการให้ยกศาลฎีกาไปรวมอยู่กระทรวงยุติธรรม ศาลที่สังกัด
 กระทรวงยุติธรรมจึงแบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ (1) ศาลสถิตยบััติธรรมกรุงเทพฯ แบ่งออกเป็น
 3 ชั้น คือ (ก) ศาลฎีกา (ข) ศาลอุทธรณ์ และ (ค) ศาลพระราชอาญา ศาลแพ่ง ศาล
 ต่างประเทศ ศาลคดีต่างประเทศและศาลไปริสภา (2) ศาลหัวเมือง แบ่งออกเป็น 3 ชั้น
 คือ (ก) ศาลมณฑล (ข) ศาลเมือง และ (ค) ศาลแขวง¹ ในปี พ.ศ. 2468 ก็ได้มี
 การยุบศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษ และอำนาจในการทูลเกล้าถวายฎีกาเป็นคุณสมบัติของ
 กรรมการศาลฎีกาเท่านั้น ราษฎรหาสิทธิที่จะทูลเกล้าถวายฎีกาโดยตรงต่อไปอีกไม่ได้แล้ว
 ในปี พ.ศ. 2460 ก็ได้มีการจัดตั้งศาลทรัพย์สินเพื่อพิจารณากรณีจับทรัพย์สินได้ ต่อมา
 ได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เหมาะสมตามลำดับเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2475
 ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐธรรมนูญก็ได้เปลี่ยนแปลงอำนาจตุลาการบางประการ
 คือ อำนาจอธิปไตยทางศาลมาจากปวงชนชาวไทย แทนที่จะมาจากพระมหากษัตริย์เช่นเดิม
 แต่ศาลก็ยังใช้อำนาจหน้าที่ในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์เช่นเดิม ในปี พ.ศ. 2476
 ก็ได้ยกเลิกศาลมณฑลซึ่งเป็นศาลอุทธรณ์หัวเมืองและเปลี่ยนมาเป็นศาลจังหวัด กับยุบตำแหน่ง
 อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑล และตั้งข้าหลวงยุติธรรมขึ้น ในที่สุดปี พ.ศ. 2478 ก็ได้มีการประกาศ

¹ ขอให้ดูอำนาจของศาลเหล่านี้ในธานินทร์ กรัยวิเชียร, เรื่องเดิม, หน้า 61-62

ใช้พระบรมมณูศาลยุติธรรม พ.ศ. 2477 การจัดระเบียบศาลนับแต่นั้นมาก็เป็นดังที่ปรากฏ
อยู่ทุกวันนี้ตามพระบรมมณูศาลยุติธรรม ซึ่งมีการแก้ไขเพิ่มเติมต่อมาโดยกฎหมายอีกหลายฉบับ
และใช้บังคับอยู่ทุกวันนี้แบ่งศาลออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ (1) ศาลชั้นต้น ซึ่งมี ศาลแพ่ง ศาลอาญา
ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี ศาลจังหวัด ศาลแขวง ศาลคดีเด็กและเยาวชน และศาลแรงงาน
(2) ศาลอุทธรณ์ เป็นศาลซึ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล
ชั้นต้นทั่วราชอาณาจักร และ (3) ศาลฎีกา เป็นศาลซึ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่ฎีกาคำ
พิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์และคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลฎีกาถือเป็นที่สุด

ข. โครงสร้างของกระทรวงยุติธรรมและศาล

หน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมในปัจจุบันนี้ตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216
ลงวันที่ 29 กันยายน 2515 ข้อ 22 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 ภา
(ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2517 บัญญัติให้กระทรวงยุติธรรมมีส่วนราชการดังต่อไปนี้

1) สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี มีหน้าที่เกี่ยวกับราชการทางการเมืองและ
มีเลขาธิการรัฐมนตรี เป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นตรงต่อรัฐมนตรี ได้แบ่งส่วนราชการออกเป็น 2 แผนก
คือ แผนกการเมืองกับแผนกตรวจสอบเรื่องราวและความเห็น

2) สำนักงานปลัดกระทรวง มีหน้าที่บริหารงานทั่วไปของกระทรวง ปฏิบัติงาน
ธุรการของศาลยุติธรรมและความคุ้มครองแก่การปฏิบัติงานของทุกกรมเป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมาย
ระเบียบข้อบังคับหรือนโยบายของรัฐบาล แบ่งส่วนราชการออกเป็น 4 กอง คือ กองกลาง
กองการเจ้าหน้าที่ กองคลัง และกองออกแบบและก่อสร้าง

3) กรมบังคับคดี มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานบังคับคดีแพ่ง งานบังคับ
คดีล้มละลายของศาลทั่วราชอาณาจักร และงานสำนักงานวางทรัพย์ ตลอดจนทำหน้าที่ชำระบัญชี
ห้างหุ้นส่วน บริษัท หรือนิติบุคคลอื่น ในฐานะผู้ชำระบัญชีตามคำสั่งศาล แบ่งส่วนราชการออก
เป็น 8 กอง คือ สำนักงานเลขานุการกรม กองคลัง กองยึดอายัดและจำหน่ายทรัพย์สิน
กองพิทักษ์ทรัพย์ กองจัดการทรัพย์สิน กองดำเนินคดีแพ่งและคดีอาญา สำนักงานวางทรัพย์กลาง
และสำนักงานบังคับคดีและวางทรัพย์ภูมิภาคที่ 1-9

4) สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ มีหน้าที่และรับผิดชอบงาน ดังนี้
ให้คำแนะนำเกี่ยวกับปัญหากฎหมายทั้งในและต่างประเทศแก่กระทรวงยุติธรรม ตลอดจน
การศึกษา แก้ไขกฎหมายต่าง ๆ, ศึกษาวิจัยและเสนอแนะเกี่ยวกับระบบงานของศาลและ
ของกระทรวงยุติธรรม ปฏิบัติงานธุรการให้แก่คณะกรรมการตุลาการ, ดำเนินการด้านการ
ฝึกอบรมและส่งเสริมสมรรถภาพเจ้าหน้าที่ของกระทรวงยุติธรรม, รวบรวมวิเคราะห์ วิจัย
และเผยแพร่สถิติการคดีของศาล, ดำเนินงานห้องสมุดของกระทรวง, ประสานงานกับส่วน
ราชการต่าง ๆ เกี่ยวกับคดีบางประเภท, เก็บรักษาและพิจารณาทำลายส่วนวนความของศาล
ทั่วราชอาณาจักร, งานคุมประพฤติผู้ใหญ่ที่กระทำผิด การแบ่งส่วนราชการออกเป็น 5 กอง
คือ สำนักงานเลขานุการกรม กองงาน คณะกรรมการตุลาการ กองวิชา กองฝึกอบรมและ
สัมมนา และสำนักงานคุมประพฤติกลาง

ส่วนโครงสร้างงานศาลยุติธรรม ก็พอสรุปได้ดังนี้

- 1) ศาลฎีกา เป็นศาลสูงสุดสำหรับการพิจารณาพิพากษาคดี
- 2) ศาลอุทธรณ์ เป็นศาลระดับกลาง สำหรับการพิจารณาพิพากษาคดี เว้นแต่
ในกรณีที่มีกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญากรรมให้ถึงที่สุดในชั้นอุทธรณ์
- 3) ศาลชั้นต้น ซึ่งสามารถ แบ่งออกได้ดังนี้ คือ ก) ศาลชั้นต้นในเขตกรุงเทพ
มหานคร อันได้แก่ ศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี ศาลจังหวัดมีนบุรี
ศาลคดีเด็กและเยาวชน ศาลแรงงาน ศาลแขวงพระนครเหนือ ศาลแขวงพระนครใต้ และ
ศาลแขวงธนบุรี และ ข) ศาลต่างจังหวัด ก็ได้แก่ ศาลจังหวัด ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัด
และศาลแขวง

อนึ่ง ศาลชั้นต้นของประเทศไทยเรา ได้แบ่งออกเป็น 9 ภาค มีอธิบดีผู้พิพากษา
ภาค เป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบงานของศาลที่อยู่ในภาคนั้น ๆ ซึ่งทั้ง 9 ภาคนั้น มีสำนักงาน
อธิบดีผู้พิพากษาภาคตั้งอยู่ตามศาลจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้ คือ ภาค 1 สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาภาค
อยู่ที่กรุงเทพมหานคร, ภาค 2 อยู่ที่ศาลจังหวัดชลบุรี, ภาค 3 อยู่ที่ศาลจังหวัดนครราชสีมา
ภาค 4 อยู่ที่ศาลจังหวัดขอนแก่น, ภาค 5 อยู่ที่ศาลจังหวัดเชียงใหม่, ภาค 6 อยู่ที่ศาล
จังหวัดพิษณุโลก, ภาค 7 อยู่ที่ศาลจังหวัดนครปฐม, ภาค 8 อยู่ที่ศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช,
และ ภาค 9 อยู่ที่ศาลจังหวัดสงขลา

นอกจากนี้ ในการปฏิบัติงานของผู้พิพากษามีคณะกรรมการตุลาการคณะหนึ่ง เรียกโดยย่อว่า ก.ต. ทำหน้าที่ควบคุมเกี่ยวกับการสอบคัดเลือก การบรรจุ การแต่งตั้ง การเลื่อนชั้นและขึ้นเงินเดือน ฯลฯ เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายและสะดวกแก่การปฏิบัติราชการ

โดยที่ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง เป็นส่วนราชการระดับกรม เมื่อจัดศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางเป็นมัยบังคับบัญชา มีลักษณะการแบ่งส่วนราชการในลักษณะที่แตกต่างไปจากศาลยุติธรรมและศาลแรงงาน จึงขอกล่าวถึงการแบ่งส่วนราชการ ดังนี้

1. ศาลคดีเด็กและเยาวชนในส่วนกลาง ซึ่งแบ่งออกเป็น (ก) ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ซึ่งได้แบ่งส่วนราชการดังนี้ (1) งานตุลาการ มีหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีเด็กและเยาวชนทั้งในคดีอาญาและคดีแพ่งตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนและกฎหมายว่าด้วยการพิจารณาคดีเด็กและเยาวชนเฉพาะในเขตท้องที่กรุงเทพมหานคร กับ (2) งานธุรการ (แผนกศาล) มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการรับฟ้องทั้งคดีอาญาและคดีแพ่ง รับคำร้องขอคัดฟ้องคดีอาญาคำร้องขอประกันชั้นศาล งานออกหมาย งานสารบบความงานเก็บสำนวน งานมัดลั้ง งานการเงินและบัญชี งานรับส่ง-โต้ตอบ งานพิมพ์ งานพัสดุ สถานที่และยานพาหนะ และ (ข) สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง เป็นหน่วยราชการที่อยู่ในบังคับบัญชาของผู้อำนวยการสถานพินิจ ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 โดยทำหน้าที่สืบเสาะและพินิจข้อเท็จจริงต่าง ๆ รวมทั้งสาเหตุแห่งการกระทำผิด เพื่อรายงานศาล ควบคุมเด็กและเยาวชนที่ต้องหาว่ากระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดในระหว่างที่มีการสอบสวนหรือพิจารณาคดี ในกรณีที่เป็นต้องควบคุม ตรวจรักษาและพยาบาล เด็กและเยาวชนในระหว่างที่มีการสอบสวนหรือพิจารณาคดี หรือระหว่างการควบคุมตัวในสถานพินิจฯ ประมวลข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้เยาว์ในคดีแพ่ง ดำเนินการตามคำพิพากษาหรือคำสั่งศาล เป็นต้น สำหรับสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง มีการแบ่งส่วนราชการออกเป็น 4 กอง คือ กองอำนวยการ (งานธุรการ, งานการเจ้าหน้าที่, งานคลัง, งานสงเคราะห์ภายหลังปล่อยและงานฝึกและอบรม ประกอบด้วยสถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายรุ่นใหญ่ (บ้านกรูณา), สถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนรุ่นเล็ก (บ้านมุทิตา), สถานกักและอบรม (บ้านอุเบกษา), สถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนหญิง (บ้านปรานี) กองแรกรับ (งานธุรการ, งานอำนวยการ และการพินิจ, งานฝึกและอบรมเบื้องต้น) กองคุมประพฤติ (ฝ่ายประมวลข้อเท็จจริงคดีอาญา,

ฝ่ายประมวลข้อเท็จจริงคดีแพ่ง, ฝ่ายควบคุมและสอดส่อง, ฝ่ายกำกับกิจการปกครอง, ฝ่ายเอกสารและประชาสัมพันธ์) และกองแพทย์ (ฝ่ายวินิจฉัยและบริการโรคทั่วไป, ฝ่ายวินิจฉัยและบริการด้านสุขภาพจิต, ฝ่ายวิชาการและสถานแนะนำเด็ก, งานพยาบาลและธุรการกลาง)

2. ศาลคดีเด็กและเยาวชนในส่วนภูมิภาคที่แบ่งส่วนราชการดังนี้ (ก) ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัด (ทุกแห่ง) มีหน้าที่รับผิดชอบดำเนินการทั้งในศาลและการและศาลากลาง ในทำนองเดียวกับศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง โดยมีผู้พิพากษาหัวหน้าศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดเป็นผู้บังคับบัญชา ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดซึ่งทำการตั้งอยู่ในเขตท้องที่จังหวัดใดก็มีหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีเด็กและเยาวชน ซึ่งกระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด หรือในคดีแพ่งที่เกี่ยวกับผู้เยาว์เฉพาะในเขตท้องที่จังหวัดนั้น และ (ข) สถานพินิจและคุ้มครองเด็กจังหวัด (ทุกแห่ง) มีหน้าที่รับผิดชอบในทำนองเดียวกับสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง และได้แบ่งส่วนราชการไว้ คือ งานธุรการ, งานแรกรับ, งานประมวลข้อเท็จจริง, งานควบคุมสอดส่อง, งานกำกับกิจการปกครอง, งานสังคมสงเคราะห์, งานแพทย์และพยาบาล, และงานฝึกและอบรม สำหรับศาลคดีเด็กและเยาวชนในส่วนภูมิภาคนี้ ได้จัดตั้งขึ้นเพียง 4 จังหวัด คือ นครราชสีมา, อุบลราชธานี, เชียงใหม่ และสงขลาเท่านั้น

4. ราชทัณฑ์

ราชทัณฑ์เป็นกลไกลำดับสุดท้ายแห่งกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ในการควบคุมผู้ต้องโทษตามคำพิพากษาของศาลไว้ในสถานควบคุมตามนโยบายอาญาของรัฐบาล ซึ่งจะมีลักษณะเป็นการส่งเสริมนโยบายเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ จะต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการพัฒนาการใช้เรือนจำและทัณฑสถาน เพื่อการลงโทษที่มีวัตถุประสงค์ในอันที่จะแก้ไขผู้กระทำความผิดให้กลับเป็นคนดีและสามารถอยู่ในสังคมร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างปกติภายหลังจากการพ้นโทษแล้ว และเพื่อสังคมรอดพ้นจากภัยอันตรายจากการกระทำของบรรดาอาชญากรไม่ว่าจะโดยอาชีพหรือไม่ก็ตาม อันเป็นการรักษาความสงบสุขและความมั่นคงปลอดภัยแก่สังคม

ก. ประวัติและความเป็นมาของราชทัณฑ์

งานคำราชทัณฑ์อยู่ในความรับผิดชอบของกรมราชทัณฑ์ ซึ่งสังกัดกระทรวงมหาดไทย และมีวิวัฒนาการที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์การปกครอง และกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองมาโดยตลอด ซึ่งพอที่จะแบ่งออกได้เป็น 3 สมัย คือ 1) สมัยก่อน รัชกาลที่ 5. 2) สมัยการปฏิรูประบอบกฎหมายและการยุติธรรมในรัชกาลที่ 5 และ 3) สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน

1) สมัยก่อนรัชกาลที่ 5

การราชทัณฑ์ก่อนรัชสมัยรัชกาลที่ 5 การควบคุมรับผิดชอบกิจการเรือนจำ ในสมัยนั้นได้แยกสังกัดไปตามส่วนราชการต่าง ๆ ในรูปแบบที่สอดคล้องกับการปกครองระบบ จตุสดมภ์ ได้แบ่งภารกิจการควบคุมนักโทษออกเป็นเรือนจำในกรุงเทพฯ กับ เรือนจำในหัวเมือง ชั้นนอก เฉพาะในกรุงเทพฯ มีชื่อเรียกอยู่ 2 อย่าง คือ "คุก" กับ "ตะราง" คุกใช้เป็นที่คุมขังผู้ต้องขังที่มีกำหนดโทษตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป ขึ้นสังกัดอยู่ในกระทรวงนครบาล มี หลวงพิศลีกกลาง เป็นหัวหน้าดูแลรับผิดชอบ สำหรับตะรางใช้เป็นที่คุมขังผู้ต้องขังที่มีโทษตั้งแต่ 6 เดือนลงมา กับ ผู้กระทำความผิดต้องรับพระราชอาญา ที่มีโทษจำคุกไม่เกิน 6 เดือน โดยสังกัดอยู่ตามกระทรวง ทบวงกรมที่บังคับบัญชากิจการนั้น ๆ เช่น ตะรางกลาโหม ตะรางมหาดไทย ตะรางกรมท่าซ้าย ตะรางกระทรวงวัง ตะรางกระทรวงนครบาล ภาระต่าง ๆ ที่แยกย้ายไปสังกัดกระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ กันนี้ ก็โดยเหตุที่การศาลสถิตยุติธรรมในสมัยนั้นได้แยกย้ายกันสังกัดอยู่หาได้ รวมขึ้นอยู่ในกระทรวงเดียวกันเหมือนดังสมัยนี้ไม่ เป็นต้น ส่วนการเรือนจำในหัวเมืองชั้นนอก การไต่สวนโจรผู้ร้ายและการตุลาการ อยู่ในหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ว่าราชการเมือง มี สถานที่คุมขังผู้ต้องขัง เรียกว่า "ตะรางประจำเมือง" ในสมัยนั้นการคุมขังนักโทษหาได้มี กฎข้อบังคับเรือนจำวางไว้โดยเฉพาะไม่ แล้วแต่ผู้ว่าราชการเมืองจะวางขึ้นใช้เองตามที่ เห็นสมควร

2) การราชทัณฑ์ในรัชสมัยปฏิรูประบบกฎหมายและการยุติธรรมในรัชกาลที่ 5

การราชทัณฑ์ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 นับเป็นยุคแห่งการปฏิรูปตามแบบอย่างนานาอารยประเทศทางตะวันตกอย่างจริงจัง กิจการราชทัณฑ์ได้รับการเอาใจใส่ปรับปรุงแก้ไข ทั้งสถานที่และวิธีการต่าง ๆ กล่าวคือ พระองค์ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างคุกขึ้นใหม่ เรียกว่า "กองมหันตโทษ" หรือ "คุกใหม่" ทั้งยังได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างตระรางขึ้นใหม่ เรียกว่า "กองลหุโทษ" การก่อสร้างเรือนจำทั้งสองแห่งได้แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2433 รวมเรียกคุกและตระรางทั้งสองแห่งนี้ใหม่ว่า "กรมนักโทษ" สังกัดในกระทรวงนครบาล ในวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2434 (ร.ศ. 110) มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ข้อบังคับที่ร่างขึ้นใหม่เรียกว่า "ข้อบังคับสำหรับคุมขังนักโทษในกรมพระนครบาล รวม 470 ข้อ" ทำให้การคุมขังนักโทษตลอดจนค่าใช้จ่ายเลี้ยงดู ค่านุ่งห่ม ค่ารักษาพยาบาล เปลี่ยนเป็นของหลวงทั้งสิ้น นับว่าการเรือนจำกองมหันตโทษ กองลหุโทษ ได้ลงรูปมีระเบียบเป็นปึกแผ่นตั้งแต่นั้นมา ในปี พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) ได้มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า มีพระราชประสงค์จัดให้การไต่สวนคดีมีโทษหลวงและการทำโทษผู้ผิดลงพระราชอาญามีความยุติธรรมตามคำพิพากษานั้น มารวมอยู่ในหน้าที่คุลาการ และให้อยู่ในบังคับบัญชาของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เพื่อว่าการพิจารณาพิพากษาความอาญาแผ่นดินจะได้รวดเร็วก็ยิ่งกว่ากาลก่อน จึงได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยหน้าที่ราชการซึ่งเกี่ยวข้องกันอยู่ในระหว่างกระทรวงนครบาลและกระทรวงยุติธรรม กระทรวงนครบาลจึงได้มอบกองมหันตโทษและลหุโทษให้กระทรวงยุติธรรมบังคับบัญชา ส่วนการเรือนจำหัวเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนปี พ.ศ. 2435 นั้น การปกครองมณฑลฝ่ายเหนือขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย หัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงกลาโหม โดยมีผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบการเรือนจำ ในปี พ.ศ. 2435 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมการปกครองต่าง ๆ ทั้งหัวเมืองฝ่ายใต้และฝ่ายเหนือมาสังกัดกระทรวงมหาดไทยแต่แห่งเดียว การเรือนจำหัวเมืองทั้งหมดจึงได้รวมมาขึ้นกระทรวงมหาดไทยตั้งแต่นั้นมา

ในปี พ.ศ. 2444 ได้มีพระบรมราชโองการประกาศว่า "เป็นการสมควรที่จะให้มีพระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำไว้เป็นกฎหมายสำหรับแผ่นดินเพื่อให้เสนาบดีเจ้าหน้าที่จะได้มีโอกาสจัดการเรือนจำให้เป็นระเบียบเรียบร้อยยิ่งขึ้น" จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา "พระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำรัตนโกสินทร์ศก 120" ขึ้น รวม 15 มาตรา โดยให้ประกาศให้ใช้ตั้งแต่วันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2444 สืบต่อมาเป็นเวลานานถึง 35 ปี จึงถูกยกเลิกไปโดยมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ซึ่งได้บัญญัติไว้ว่า "ตั้งแต่วันที่ให้พระราชบัญญัตินี้เป็นต้นไป ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำ ร.ศ. 120 กับทั้งบรรดากฎหมาย กฎ และข้อบังคับอื่น ๆ ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระราชบัญญัตินี้ หรือซึ่งมีข้อความขัดหรือแย้งพระราชบัญญัตินี้"

ต่อมารัชกาลที่ 6 ได้ทรงมีพระราชดำริเห็นว่า สมควรที่จะจัดการแก้ไขการคุมขังนักโทษให้ดียิ่งขึ้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา "พระราชบัญญัติประกาศจัดตั้งกรมราชทัณฑ์" ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2458 โดยให้รวมการคุมกองมหันตโทษและลหุโทษกับเรือนจำทั้งหลายที่กล่าวไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำ ร.ศ. 120 นั้นขึ้นเป็นกรมหนึ่งเรียกว่า "กรมราชทัณฑ์" มีอธิบดีผู้หนึ่งบังคับการกรมนั้น ขึ้นอยู่ในกระทรวงนครบาล ในรัชสมัยนี้ ได้มีการรวมการปกครองท้องที่ และแบ่งปันหน้าที่ราชการระหว่างกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 จึงทรงเห็นว่า กรมราชทัณฑ์มีหน้าที่เกี่ยวกับการศาลยุติธรรม สมควรโอนกลับคืนให้กระทรวงยุติธรรมดูแลบังคับบัญชา จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมราชทัณฑ์จากกระทรวงนครบาลไปขึ้นกับกระทรวงยุติธรรม ต่อมาในรัชสมัยของรัชกาลที่ 7 ทรงเห็นว่าฐานะเศรษฐกิจของประเทศอยู่ในภาวะฝืดเคืองตกต่ำ ทรงพิจารณาเห็นว่าราชการในกรมราชทัณฑ์ที่มีอยู่นั้น ก็ได้วางระเบียบข้อบังคับไว้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกกรมราชทัณฑ์ โดยให้กองมหันตโทษ กองลหุโทษ และกรมเรือนจำทั้งราชอาณาจักรไปขึ้นตรงต่อกรมบัญชาการกระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2469 และในปีเดียวกันก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมเรือนจำจากกระทรวงยุติธรรมไปขึ้นสังกัดกระทรวงมหาดไทย เพื่อสะดวกแก่การบังคับบัญชา โดยมีฐานะเป็นเพียงแผนกหนึ่งเรียกว่า "แผนกราชทัณฑ์" สังกัดกรมพลาลัง ซึ่งได้แก่กรมการปกครองในปัจจุบัน

3) สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน

หลังจากประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของกิจการราชทัณฑ์ยิ่งขึ้น จึงได้ตราพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2476 ยกฐานะแผนกราชทัณฑ์เป็น "กรมราชทัณฑ์" เมื่อยกฐานะขึ้นเป็นกรมแล้ว ได้เพิ่มงานกำกับผู้มีสันดานเป็นผู้ร้ายขึ้นอย่างหนึ่ง กับได้โอนงานคัดสันดานจากกรมตำรวจมาเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง กรมราชทัณฑ์ในสมัยปัจจุบันจึงได้มีหน้าที่เกี่ยวกับ การเรือนจำ การกำกับผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย การฝึกและอบรมเด็กคัดสันดาน โดยแบ่งส่วนราชการบริหารออกเป็น การบริหารราชการส่วนกลาง กับการบริหารราชการส่วนภูมิภาค นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการแบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์อยู่หลายคราว เพื่อให้เหมาะสมกับนโยบายอาญาของรัฐบาล และหลักทัณฑ์ปฏิบัติที่สอดคล้องกับภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ตลอดจนวิวัฒนาการไปสู่แนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักการปฏิบัติของผู้ต้องราชทัณฑ์ในประเทศที่เจริญแล้ว

ข. โครงสร้างของกรมราชทัณฑ์

การแบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์ ในปัจจุบัน โดยพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2516 ได้แบ่งส่วนราชการออกเป็นราชการบริหาร ส่วนกลางและราชการบริหารส่วนภูมิภาคดังนี้ .-

1) ราชการบริหารส่วนกลาง ประกอบด้วย

1.1 สำนักงานเลขานุการกรม มีหน้าที่และรับผิดชอบเกี่ยวกับงานธุรการทั่วไปที่เป็นงานส่วนกลางของกรมราชทัณฑ์ งานด้านก่อสร้าง ซ่อมแซมอาคารสถานที่ ตลอดจนงานอื่น ๆ ที่ไม่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของกองใดกองหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ฝ่าย ดังนี้ .-

ก) ฝ่ายสารบรรณ ข) ฝ่ายตรวจการและรายงาน ค) ฝ่ายตรวจสอบภายใน ง) ฝ่ายอาคารสถานที่

1.2 กองการเจ้าหน้าที่ มีหน้าที่และความรับผิดชอบเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล ความพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พระราชบัญญัติวินัยข้าราชการกรมราชทัณฑ์และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องแบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย ดังนี้ ก) ฝ่ายการสอบและอัตรากำลัง ข) ฝ่ายวินัย ค) ศูนย์ฝึกอบรมข้าราชการราชทัณฑ์ ในฐานะหน่วยงานกลางพัฒนาการบริหารงานบุคคลของกรมราชทัณฑ์

1.3 กองคลัง มีหน้าที่และความรับผิดชอบทั่วไปเกี่ยวกับการเงิน การบัญชี การพัสดุ และจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปีของกรมราชทัณฑ์ แบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย ดังนี้ ก) ฝ่ายการเงิน ข) ฝ่ายงบประมาณ ค) ฝ่ายพัสดุ

1.4 กองพัฒนาพฤตินิสัย มีหน้าที่และความรับผิดชอบเกี่ยวกับการแก้ไขปรับปรุงแตงนีสัยและจิตใจของผู้ต้องขัง ผู้ต้องโทษกักขัง ผู้ต้องกักกัน ตลอดจนผู้รับการอบรม (บุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม) ให้กลับตนเป็นพลเมืองดี โดยจัดให้ได้รับการศึกษาอบรมในด้านพุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และอาชีวศึกษา กับให้ฝึกวิชาชีพด้านต่าง ๆ เพื่อผู้ต้องขังจะได้นำวิชาความรู้ไปประกอบอาชีพในทางสุจริตเมื่อพ้นโทษ ควบคุมการเบิกจ่าย เงินทุนผลประโยชน์ที่ได้จากการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขัง จัดสวัสดิการใหญ่ผู้ต้องขัง ทั้งในระหว่างต้องโทษและพ้นโทษแล้ว ตลอดจนการอนามัยและสุขภาพในเรือนจำและทัณฑสถาน โดยแบ่งออกเป็น 5 ฝ่าย ดังนี้

ก. ฝ่ายการศึกษาอบรม มีหน่วยงานรับผิดชอบอีก 3 หน่วยงาน คือ
1) งานการศึกษาผู้ต้องขัง 2) งานอนุศาสนาจารย์ และ 3) งานอบรมและฝึกอาชีพผู้รับการอบรม

ข. ฝ่ายฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง

ค. ฝ่ายพัฒนาสุขภาพอนามัย

ง. ฝ่ายสวัสดิการผู้ต้องขัง

จ. ฝ่ายเงินทุนฝึกวิชาชีพ

1.5 กองทัพอากาศ มีหน้าที่และความรับผิดชอบ เกี่ยวกับการศึกษา วิจัยการค้นคว้าทางวิชาการ การวางแผน และการควบคุมการปฏิบัติงานของเรือนจำและทัณฑสถานต่าง ๆ ให้เป็นไปโดยถูกต้องตามนโยบาย กฎหมาย ระเบียบแบบแผน ตลอดจนหลักการราชทัณฑ์ของสหประชาชาติ เท่าที่เหมาะสมแก่สภาพการณ์ในประเทศไทย โดยแบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย ดังนี้

ก. ฝ่ายวิจัยและการวางแผน มีหน่วยงานรับผิดชอบอีก 3 หน่วยงาน คือ 1) งานวิจัยและการวางแผน 2) งานวางแผนการควบคุมผู้ต้องขัง และ 3) งานประมวลสถิติ และทะเบียนประวัติผู้ต้องขัง

ข. ฝ่ายทัณฑปฏิบัติ มีหน่วยงานรับผิดชอบอีก 4 หน่วยงาน คือ 1) งานทัณฑปฏิบัติ 2) งานเลือนและลดชั้นผู้ต้องขัง 3) งานอภัยโทษและพักการลงโทษ และ 4) งานสังคมสงเคราะห์

ค. ฝ่ายกฎหมาย

1.6 เรือนจำกลาง มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการควบคุมนักโทษ เค็ดชาดที่มีกำหนดโทษจำคุกตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป และโทษประหารชีวิต ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ก) เรือนจำกลางชั้นพิเศษ (บางขวางและคลองเปรม) และ ข) เรือนจำกลางชั้นเอก (มีอยู่ 10 แห่ง)

1.7 เรือนจำพิเศษ มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการควบคุมกักขังผู้ต้องขังระหว่างการพิจารณาคดี ภายในเขตอำนาจศาลที่ตั้งอยู่ โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ก) เรือนจำพิเศษกรุงเทพฯ และ ข) เรือนจำพิเศษอื่น ๆ

1.8 ทัณฑสถาน มีอยู่ 8 แห่ง มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการควบคุมกักขังนักโทษเค็ดชาดที่แยกประเภทแล้ว เพื่อประโยชน์ในการ ควบคุม อบรม และฝึกวิชาชีพให้เหมาะสมกับประเภทของนักโทษ ปัจจุบันมีอยู่ 4 ประเภท คือ ก) ทัณฑสถานหญิงสำหรับผู้ต้องขังหญิง ข) ทัณฑสถานวัยหนุ่มสำหรับผู้ต้องขังวัยหนุ่ม อายุระหว่าง 18-25 ปี ค) ทัณฑสถานบำบัดพิเศษสำหรับผู้ต้องขังที่คิดยาเสพติดให้โทษและป่วยด้วยโรคเรื้อรัง และ ง) ทัณฑสถานเปิดสำหรับผู้ต้องขังที่มีกำหนดโทษน้อย และมีพฤติกรรมเหมาะสม สำหรับการควบคุมอบรมและฝึกวิชาชีพในทัณฑสถานเปิด

1.9 สถานอบรมและฝึกอาชีพ มีอยู่ 5 แห่ง มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการควบคุม อบรม และฝึกอาชีพผู้รับการอบรม (บุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม) ตามพระราชบัญญัติกำหนดวิธีปฏิบัติ เกี่ยวกับการควบคุม การอบรม และการฝึกอาชีพ ตามคำสั่งคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ 22 ลงวันที่ 13 ตุลาคม 2519 และคำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ 34 ลงวันที่ 20 ตุลาคม 2519

1.10 ศูนย์อบรมพิเศษ มีอยู่ 1 แห่ง มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการควบคุม อบรม และฝึกอาชีพบุคคล บางประเภท ตามคำสั่งของทางราชการ

1.11 สถานที่กักขัง มีอยู่ 1 แห่ง มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการควบคุม กักขังผู้ต้องคำพิพากษาให้รับโทษกักขัง หรือผู้ถูกกักขังแทนค่าปรับ ตามพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการกักขังตามประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. 2506

1.12 สถานกักกัน มีอยู่ 1 แห่ง มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการปฏิบัติ ต่อผู้ถูกกักกันตามพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการกักกัน ตามประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. 2510

2) ราชการบริหารส่วนภูมิภาค

แบ่งส่วนราชการออกเป็นเรือนจำจังหวัด และเรือนจำอำเภอ มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการควบคุมกักขังนักโทษเด็ดขาด ที่มีกำหนดโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี และผู้ต้องขังระหว่างการพิจารณาคดีภายในเขตอำนาจศาลที่ตั้งอยู่

อนึ่ง สำหรับเรือนจำกลาง เรือนจำจังหวัดและเรือนจำอำเภอ ที่มีเรือนจำชั่วคราว ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อพัฒนากิจกรรมค่านิยมปฏิบัติแก่ผู้ต้องขังเป็นกรณี ๆ ไปนั้น ให้ถือเป็นเพียงหมวดหนึ่งหรืองานหนึ่งอยู่ในสังกัดของเรือนจำกลาง เรือนจำจังหวัดและเรือนจำอำเภอนั้น ๆ